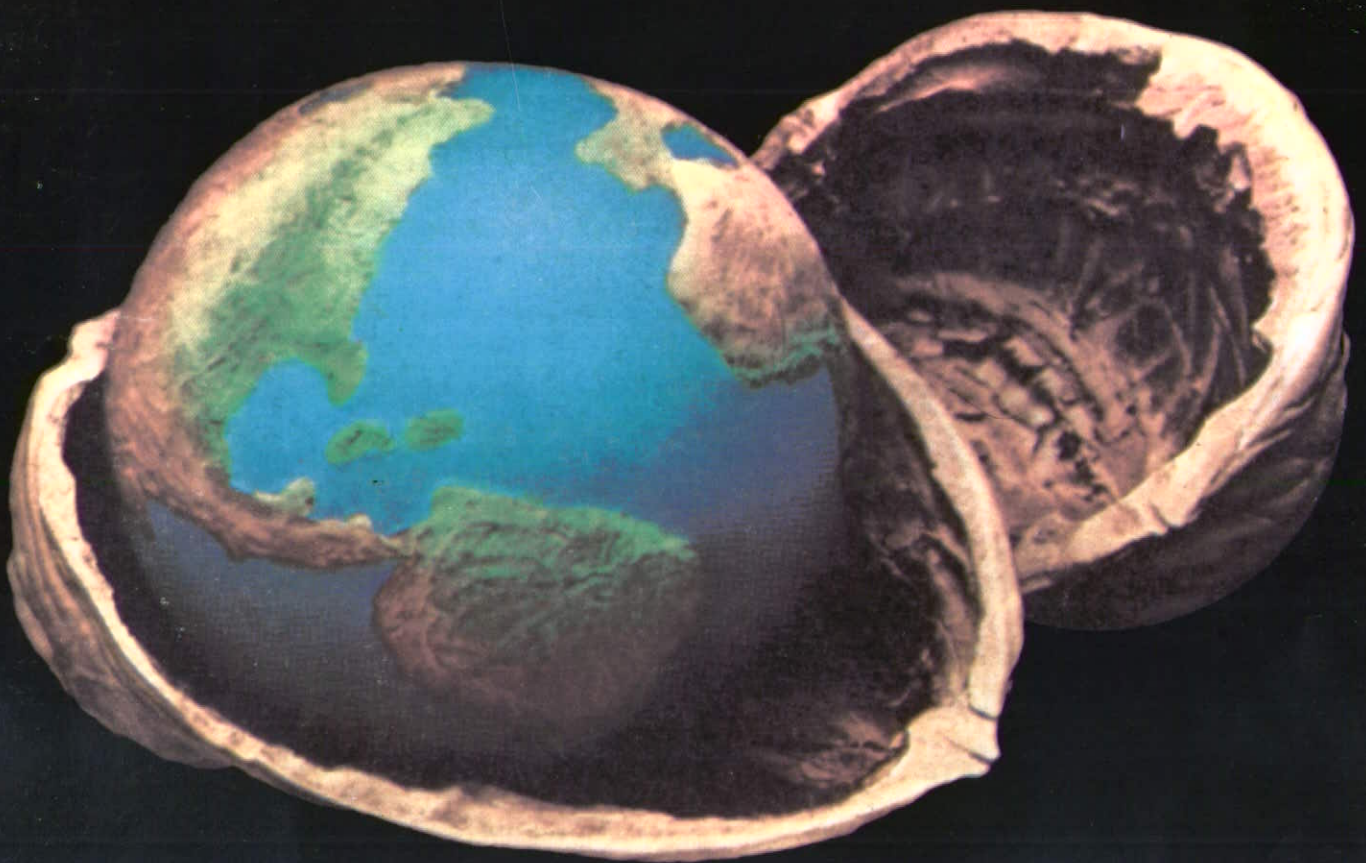

پشتاد

آموزش جغرافیا

سال دهم - بهار ۱۳۷۵ - شماره ۴۰ - بها ۱۰۰ تومان

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش پرورش

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

رشد آموزش جغرافیا ۴۰

سال دهم - بهار ۱۳۷۵ - شماره مسلسل ۴۰

نشریه گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی

نشانی: تهران - صندوق پستی ۳۶۳ - ۱۵۸۵۵

تلفن: ۴-۸۳۹۲۶۲ و ۹-۸۸۳۱۱۶۰، داخلی ۲۴۴

مجله رشد آموزش جغرافیا هر سال سه شماره به منظور اعتلای دانش پژوهان در این رشته منتشر می‌شود. جهت ارتقای کیفی آن، نظرات ارزنده خود را به صندوق پستی تهران ۳۶۳ - ۱۵۸۵۵ ارسال فرمائید.

بر اساس رأی جلسه مورخه ۶۸/۱۰/۲۳ مرکز سیاستهای علمی و پژوهشی وزارت فرهنگ و آموزش عالی اعتبار این نشریه (علمی، ترویجی) تعیین شده است.

هیئت تحریریه: دکتر حسین شکویی، دکتر بهلول علیجانی، دکتر مصطفی مؤمنی، مهدی چوبینه، منصور ملک عباسی، سیاوش شایان و ناهید فلاحیان

رشد آموزش جغرافیا

سال دهم - بهار ۱۳۷۵ - شماره ۴۰ - بهار ۱۳۷۵

سرمقاله

۳ سیاوش شایان

منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا

۴ ناهید فلاحیان

گزارش علمی کارگاه برنامه‌ریزی جغرافیا

۱۱ سیاوش شایان

جغرافیا و جغرافیدانان (۱۱)

۲۲ دکتر عباس سعیدی

گزارش کوتاهی از هفدهمین کنفرانس جهانی کارتوگرافی

۲۶ سعید بختیاری

طبقه‌بندی حرکات دامنه‌ای

۲۸ مهدی چوبینه

آموزش جغرافیا در مدارس آذربایجان شرقی

۳۹ دکتر مجید زاهدی

معرفی نویسنده کتاب سال جغرافیا

۴۴ گروه جغرافیا

آموزش سنجش از دور در آموزشگاهها

۴۵ عباس مکبری

جایگاه جغرافیای نظریه‌ای

۵۰ زهره هادیانی

گزارش سفر به آمریکا

۵۹ سعید بختیاری

معرفی کتاب

۶۱ گروه جغرافیا

اخبار جغرافیایی

۶۳ گروه جغرافیا

مدیر مسئول: مسعود ابوطالبی

سرمدیر: دکتر حسین شکویی

مدیر داخلی: سیاوش شایان

تولید: دفتر چاپ و توزیع کتابهای درسی

رسمی: محمدرضا طهماسب‌پور

صفحه‌آرا: خالد قهرمانی‌دهبکری

طراح جلد: فرید فرخنده‌کیش

ناظر چاپ: محمد کشمیری

● رشد آموزش جغرافیا در ویرایش مقالات آزاد است و در هر صورت آنها را برای نویسندگان باز پس نمی‌فرستد.

● نقل مطالب بدون ذکر مأخذ مجاز نیست.

● شایسته است مقالات ارسالی بیش از پانزده صفحه دست‌نویس نباشد.

سرمقاله

چهل شماره رشد آموزش جغرافیا

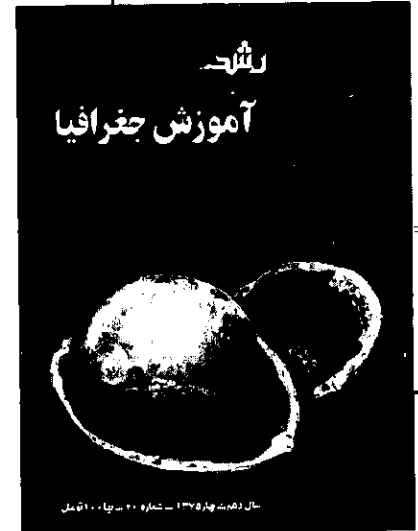
با انتشار شماره‌ای که از مجله در دست دارید، رشد آموزش جغرافیا چهلمین شماره خود را به خوانندگان گرامی تقدیم می‌دارد. آنچه که تاکنون باعث تداوم چاپ مجله رشد آموزش جغرافیا شده است همت دست‌اندرکاران آن از هیئت تحریریه تا واحد چاپ و توزیع و بالاخره خوانندگانی است که در گوشه و کنار کشور، انتظار دریافت و مطالعه آن را دارند. طی ده سال گذشته، سردبیر محترم مجله آقای دکتر حسین شکویی و دو مدیر داخلی آن، آقایان عبدالرضا فرجی و وحید شیخ‌الاسلامی و دیگر اعضای هیئت تحریریه برای استمرار چاپ و انتشار مجله با موانع و مشکلات فراوان مواجه بودند و اگر عشق و علاقه آنان به چاپ مجله و به دست خوانندگان رسانیدن آن نبود، این مهم به انجام نمی‌رسید. در این جا لازم می‌داند از زحمات افراد فوق‌الذکر و کلیه دست‌اندرکاران مجله و نویسندگان محترم مقالات تشکر نماید.

در این شماره از مجله آموزش رشد جغرافیا، چند مقاله از نویسندگان مختلف را در باب آموزش جغرافیا ملاحظه و مطالعه خواهید کرد: مقاله منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا که ترجمه آن از نظر گرامی‌خوانندگان محترم می‌گذرد حاصل تبادل اندیشه بسیاری از متخصصین آموزش جغرافیا از کشورهای مختلف جهان است که به عنوان بیانیه‌ای از این متخصصین می‌تواند سرلوحه امور برنامه‌ریزی آموزش جغرافیا و تألیف کتابهای جغرافیا در کشورهای مختلف جهان باشد. در گزارش علمی کارگاه برنامه‌ریزی درسی و آموزش جغرافیا نیز با آنچه که در این کارگاه از سوی اساتید آموزش جغرافیا ارائه شد آشنا خواهید شد که دنباله آن را در شماره‌های بعدی مجله مطالعه خواهید فرمود و امیدواریم نقطه‌نظرات و پیشنهادهای شما را در مورد آن دریافت نماییم و زمینه‌ای برای بحث در مورد آموزش جغرافیا در سطوح مختلف آموزشی در کشور فراهم گردد. مقاله دیگر در باب آموزش جغرافیا، مقاله‌ای است که آقای دکتر مجید زاهدی تحقیق مربوط بدان را هدایت کرده‌اند و آموزش جغرافیا در مدارس آذربایجان شرقی نام دارد و بخش بعدی آن را در شماره‌های آتی مجله مطالعه خواهید کرد.

تأکید بر آموزش جغرافیا در مقاطع مختلف پیش‌دانشگاهی و دانشگاهی از جمله اهداف مهم و اولیه مجله است که امیدواریم با تبادل نظرها و ادامه مباحث و دریافت مقالات و پیشنهادهای خوانندگان ارجمند در این زمینه در شماره‌های آتی مجله نیز مقالات ارزنده‌ای را به اندیشمندان و علاقه‌مندان به مسایل آموزش جغرافیا در کشور ارائه نماییم.

در این شماره از مجله نیز از مسابقه عکس‌های جغرافیایی گروه جغرافیای سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی مطلع خواهید شد که امیدواریم آن را جدی تلقی کرده و با ارسال عکسهایی از پدیده‌های مختلف جغرافیایی کشور و تصاویری از چگونگی آموزش جغرافیا در مدارس و آموزشگاهها یا دانشگاههای کشور در این مسابقه شرکت نمایید.

سیاوش شایان

منشور بین المللی آموزش جغرافیا*

پروفسور دکتر هارتویگ هابریش

رئیس کمیسیون آموزش جغرافیای اتحادیه بین المللی جغرافیا

ترجمه: ناهید فلاحیان

پیشگفتار

کمیسیون آموزش جغرافیای اتحادیه بین المللی جغرافیا با اعتقاد به این که آموزش جغرافیا به منظور پرورش شهروندان و اتباعی فعال و مسئول در دنیای کنونی و آینده ضروری است، با آگاهی به این که جغرافیا می تواند یک مبحث آگاه کننده، توانایی بخش و برانگیزاننده در همه سطوح آموزشی باشد و به بهره مندی مادام العمر و درک و فهم دنیای ما کمک کند. با توجه به این که آموزندگان به صلاحیت و شایستگی بین المللی فزاینده ای به منظور تشریک مساعی مؤثر و لازم در طیف وسیعی از موضوعات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و محیطی در جهان امروز نیاز دارند، با نگرانی از این که آموزش جغرافیا در بخش هایی از جهان مورد مسامحه و غفلت قرار گرفته و در برخی بخش های دیگر فائد ساختار

و ارتباط مطالب است، با آمادگی برای حمایت و یاری رساندن به همکاران برای مقابله با بیسوادی جغرافیایی در همه کشورهای دنیا، و با پشتیبانی از اصول تنظیم شده زیر، این منشور بین المللی آموزش جغرافیا را به همه مردم و سازمان ها پیشنهاد می کند:

- منشور سازمان ملل متحد
- اعلامیه جهانی حقوق بشر
- اساسنامه یونسکو
- توصیه نامه یونسکو در خصوص آموزش به منظور تفاهم، مشارکت و صلح بین المللی
- اعلامیه حقوق کودکان
- بسیاری از برنامه ها و مصوبه های آموزش جغرافیای ملی

هماوردجویی ها و مسؤلیت ها

تحلیل و تصمیم گیری درباره موضوعات و مشکلات عمده ای که دنیای ما با آن مواجه است به متعهد بودن کامل مردم در همه دوره ها و نسل ها نیازمند است. همه موضوعات زیر دارای بعد قوی جغرافیایی هستند:

حرکات جمعیت، غذا و گرسنگی، شهرنشینی، تفاوت های اجتماعی - اقتصادی، بیسوادی، فقر، بیکاری، پناهندگان و اشخاص آواره از وطن، متجاوزین حقوق انسانی، بیماری، جنایت، نابرابری های مربوط به جنسیت، مهاجرت، انقراض نسل گیاهان و جانوران، تخریب و انهدام جنگل ها، خاک، فرسایش، بیابان زایی، بلایای طبیعی، ضایعات هسته ای و سمی، تغییر آب و هوا، آلودگی جوی، آلودگی آب، حفره های ازن، محدودیت منابع، محدودیت رشد، کاربری اراضی، نزاع های قومی، جنگ،

(*) این منشور در سال ۱۹۹۴ به ۲۱ زبان منتشر شده و در سال ۱۹۹۵ نیز در مجله Teaching Geography انگلستان به چاپ رسیده است. اعضای دایمی کمیسیون آموزش جغرافیا که طی سالهای ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۲ در تدوین این منشور سهیم بوده اند از این کشورها بوده اند: آلمان (رئیس)، هند (منشی). اعضای دایمی: استرالیا، کانادا، اوگاندا، شوروی سابق، جامائیکا، انگلستان، نیجریه، ایالات متحده آمریکا و چین.

International Charter on Geographical Education

Commission on Geographical Education

International Geographical Union
Union Geographical International

Version 4.4
November 1992

ناحیه‌گرایی، ملیت‌گرایی و جهان‌گرایی بر روی «سفینه زمین».

کشمکش‌ها و نزاع‌هایی که بوسیله این مسائل و مشکلات ایجاد می‌گردند، هم‌اوردجویی و مطالبه حق را به مریبان جغرافیا ارائه می‌دهد تا آنها به منظور تلاش برای ایجاد دنیایی بهتر به تمامی مردم امیدواری، اعتماد به نفس و توانایی ببخشند. تلاش برای کمک‌رسانی به صلح و عدالت میان مردم دنیا از یکسو و بین موجودات انسانی و دنیای طبیعی از دیگر سو، مریبان جغرافیا را به اعلامیه جهانی حقوق بشر رهنمون می‌سازد.

بویژه در:

ماده ۲۵:

همه افراد حق دارند یک زندگی مناسب و قابل قبول به منظور سلامت و رفاه خود و خانواده‌شان، شامل غذا، لباس، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی داشته باشند و حق دارند از تأمین و امنیت در مقابل رویدادهایی چون بیکاری، بیماری، ناتوانی، بیوگی، کهولت سن، یا نداشتن وسایل زندگی در شرایطی که خارج از حیطه کنترل آنهاست، برخوردار شوند.

ماده ۲۶:

(۱) همه افراد حق دارند از آموزش و پرورش برخوردار شوند ...
(۲) آموزش و پرورش باید به سمت پیشرفت کامل شخصیت انسانی و تقویت احترام‌گذاری به حقوق انسانی و آزادی‌های اساسی رهنمون گرداند. این آموزش همچنین باید تفاهم، بردباری و دوستی میان همه ملت‌ها، گروه‌های نژادی و مذهبی و به علاوه فعالیت‌های سازمان ملل را برای تقویت و حمایت از صلح، ترویج کند.

در زمینه مشکلاتی که بشریت با آنها مواجه است، حق برخورداری از آموزش جغرافیا با کیفیت بالا که موازنه بین هویت ناحیه‌ای و ملی و تعهد در برابر چشم‌اندازهای بین‌المللی و جهانی را تشویق می‌نماید، مشمول حق برخورداری از آموزش و پرورش می‌باشد.

پرسش‌ها و مفاهیم در جغرافیا

جغرافیا علمی است که درصدد تشریح ویژگی‌های مکان‌ها و توزیع انسانها، عوارض و رویدادها همان‌گونه که بر سطح زمین رخ می‌دهند و گسترش می‌یابند، می‌باشد. جغرافیا با کنش‌های متقابل انسان - محیط در متن مکان‌های ویژه و موقعیت‌های مکانی مربوط است. ویژگی‌های خاص آن، گستردگی مطالعاتی آن، ظرفیت روش‌شناسی آن، ترکیب اثری از سایر علوم مشتمل بر علوم طبیعی و انسانی و علاقه و دلبستگی آن به اداره آینده روابط متقابل میان مردم و محیط می‌باشد.

جغرافیدانان چنین پرسش‌هایی را مطرح می‌کنند:

کجاست؟ چه نوع چیزی است؟ چرا وجود دارد؟ چگونه وقوع یافت؟ چه اثر شدیدی را داراست؟ چگونه باید با در نظر گرفتن مصالح متقابل محیط انسانی و محیط طبیعی، اداره شود؟

دنبال کردن پاسخ‌هایی که به این پرسش‌ها داده می‌شود مستلزم تحقیق درباره موقعیت مکانی، وضعیت قرارگیری، کنش متقابل، پراکندگی فضایی، تمیز و تفاوت‌گذاری پدیده‌ها بر روی زمین است. تبیین وضعیت‌های رایج کنونی هم از منابع تاریخی و هم منابع معاصر حاصل می‌شود. روندها می‌توانند هویتی را که متضمن و نشان‌دهنده پیشرفت‌های ممکن در آینده باشد، تعیین و شناسایی کنند.

برخی از مفاهیم اصلی در مطالعات جغرافیایی عبارتند از:

موقعیت مکانی و پراکندگی

مکان

ارتباط متقابل مردم - محیط

کنش متقابل فضایی

ناحیه

موقعیت مکانی و پراکندگی: انسانها و مکان‌ها با توجه به موقعیت مکانی بر روی زمین دارای تفاوت‌های مطلق و نسبی هستند. این موقعیت‌های مکانی بوسیله جریان‌های مربوط به کالاها، مردم، اطلاعات و ایده‌ها به هم متصل می‌شوند و به تبیین الگوهای پراکندگی بر روی زمین کمک می‌کنند. دانستن موقعیت مکانی انسانها و مکان‌ها پیش شرط درک ارتباط‌های متقابل در سطوح محلی، ناحیه‌ای ملی و جهانی است.

مکان: مکانها دارای ویژگی‌های متفاوت طبیعی و انسانی هستند. ویژگی‌های طبیعی شامل اشکال زمین، خاکها، آب و هوا، آبها، پوشش گیاهی و زندگی جانوری و انسانی است. انسان‌ها، فرهنگ‌ها، سکونتگاهها، نظام‌های اجتماعی - اقتصادی و اشکال زندگی را بر طبق باورها و فلسفه‌هایشان بسط و توسعه می‌دهند. دانش ویژگی‌های طبیعی مکانها و ادراک محیطی و رفتار، اساس درک روابط متقابل بین انسانها و مکانها است.

ارتباط متقابل مردم - محیط: مردم محیط‌ها را به روش‌های گوناگونی مورد استفاده قرار می‌دهند و بدین ترتیب چشم‌اندازهای فرهنگی متنوعی را در خلال الگوهای متفاوت فعالیت‌ها خلق می‌کنند. از یک سو، آنها از قرارگاه طبیعی‌شان، تأثیر می‌پذیرند، و از دیگر سو محیط‌های پیرامونشان را به محیط‌هایی که از نظر فرهنگی متفاوت خلق شده، به صورت چشم‌اندازهای متوازن و همساز با متضاد و ناسازگار، تغییر می‌دهند. درک و فهم چنین کنش‌های متقابل پیچیده‌ای در درون فضا، اساس مهمی برای برنامه‌ریزی مسئولانه محیطی، مدیریت و حفاظت محیط فراهم می‌آورد.

کنش متقابل فضایی: منابع به طور نامساوی در سرتاسر زمین توزیع شده‌اند. هیچ کشوری خودکفا نیست. مکان‌ها بوسیله نظام‌های حمل و نقل و ارتباطات به منظور مبادله منابع و اطلاعات به یکدیگر متصل می‌شوند. حصول بینش نسبت به کنش‌های متقابل فضایی به درک

مشارکت و همکاری رایج مردم در خلال مبادله کالاها و اطلاعات بوسیله جابه‌جایی و مهاجرت، منجر می‌شود. این بینش همچنین به کشف مشکلات جاری و دست یافتن به ایده‌هایی جهت بهبود کنش‌های متقابل ناحیه‌ای، ملی و بین‌المللی و تشریح مساعی به منظور درک بهتر فقر، ثروت و رفاه انسانی می‌انجامد.

ناحیه:

یک ناحیه، منطقه‌ای است که بوسیله معیار و ضابطه‌ای برگزیده، توصیف و مشخص شده است. برای مثال معیار سیاسی، کشورها و شهرها را تعریف می‌کند. معیار طبیعی آب و هوا و مناطق گیاهی و معیار اجتماعی-اقتصادی کشورهای «توسعه یافته» و «کم توسعه یافته» را تعریف می‌نماید. نواحی از نظر مکان و زمان پویا هستند. نواحی واحدهایی قابل اداره و کنترل به منظور مطالعه و توسعه محیط‌ها می‌باشند. جغرافیدانان، نواحی را در مقیاس‌های متفاوتی از محلی و ملی تا قاره‌ای و جهانی تعریف می‌کنند. نظام درهم تنیده نواحی به یک مفهوم «اکوسیستم سیاره‌ای» منتهی می‌شود. درک ساختار و فرآیندهای متفاوت نواحی در درون یک سیستم جهانی، اساس شناسایی هویت ناحیه‌ای و ملی مردم و دورنماهای بین‌المللی‌شان است.

مشارکت جغرافیا در امر آموزش و پرورش: جغرافیا وسیله‌ای نیرومند هم برای ترفیع و ترویج آموزش‌های فردی و هم یاری دهنده اصلی آموزش‌های بین‌المللی، محیطی و توسعه می‌باشد.

جغرافیا و آموزش فردی: گسترش دانش، درک و فهم، مهارت، گرایش‌ها و ارزش‌ها فرآیند مقدس آموزش و پرورش را تشکیل می‌دهد، این جنبه‌ها را می‌توان در سه طبقه عینی گروه‌بندی نمود. دانش‌آموزان در خلال مطالعاتشان در جغرافیا به کاوش و جستجو، دانش، درک و فهم، مهارت‌ها و نگرش‌ها و ارزش‌ها سوق داده می‌شوند. آنها باید بویژه موارد زیر را توسعه دهند.

دانش و درک و فهم:

● موقعیت‌های مکانی و مکان‌ها به منظور قراردادن رویدادهای ملی و بین‌المللی در یک چهارچوب جغرافیایی و فهم ارتباطات متقابل فضایی بنیادی،

● نظام‌های اصلی کره زمین (اشکال زمین، خاکها، آبها، پوشش گیاهی) به منظور فهم کنش متقابل درونی و مابین اکوسیستم‌ها،

● نظام‌های اصلی اجتماعی-اقتصادی زمین (کشاورزی، سکونتگاه، حمل و نقل، صنعت، تجارت، انرژی، جمعیت و سایر موارد) جهت دستیابی به احساسی از مکان زندگی. این امر درک تأثیر شرایط طبیعی بر فعالیت‌های انسانی از یک سو و روشهای متفاوت خلق محیط‌ها بر مبنای ارزشهای فرهنگی، باورهای مذهبی، تکنیکی، نظامهای اقتصادی و اجتماعی و سیاسی را از دیگر سو، دربر می‌گیرد.

● گوناگونی مردم و جوامع روی زمین به منظور درک ارزش‌غنائی فرهنگی بشریت،

● ساختار و فرآیندهای جاری کشور و محل زندگی به عنوان فضای فعالیت روزانه و هم‌آوردجویی‌ها و شناسایی موقعیت‌ها به منظور وابستگی متقابل جهانی.

مهارت‌ها در:

● کاربرد شفاهی، کمی و سمبلیک انواع اطلاعات نظیر متن درسی، عکس‌ها، نمودارها، جدول‌ها و نمایش‌های هندسی و نقشه‌ها.

● تمرین و تجربه این روش‌ها به صورت مشاهده میدانی، ترسیم نقشه، مصاحبه با مردم، تفسیر منابع ثانوی یا فرعی و کاربرد آمار،

● استفاده از برقراری ارتباط، تفکر، مهارت‌های اجتماعی و عملی به منظور کشف و کاوش مباحث جغرافیایی در مقیاس‌های متفاوت از محلی تا بین‌المللی.

چنین فرآیند تحقیقی دانش‌آموزان را ترغیب خواهد کرد به:

- شناسایی پرسش‌ها و مسایل.

- جمع‌آوری و سازمان‌دهی اطلاعات.

- پردازش داده‌ها.

- تفسیر داده‌ها.

- ارزیابی داده‌ها.

- گسترش تعمیم‌ها.

- قضاوت نمودن.

- تصمیم‌گیری.

- حل مسایل.

- انجام کار به صورت تشریح مساعی در فعالیت‌های گروهی.

- ثبات رفتاری از طریق اتخاذ نگرش‌ها.

از این طریق آموزش جغرافیا با سواد جغرافیایی، آمار و ارقام، سخنوری و علم‌نمایش با نمودارها مشارکت دارد. این امر همچنین به پرورش صلاحیت شخصی و اجتماعی بخصوص با توجه به اهمیت بعد فضایی زندگی روزانه و تفاهم بین‌المللی یاری می‌رساند.

هدایت گرایش‌ها و ارزش‌ها به:

● علاقه‌مندی به محیط پیرامون و تنوع و گوناگونی ویژگی‌های طبیعی و انسانی بر سطح زمین.

● قدردانی و سپاس برای زیبایی دنیای طبیعی از یک سو و شرایط متفاوت زندگی مردم از دیگر سو،

● دغدغه درمورد کیفیت و برنامه‌ریزی محیط و بوم انسانی برای نسل‌های آینده.

● درک اهمیت نگرش‌ها و ارزش‌ها در امر تصمیم‌گیری

● آمادگی به کارگیری دانش و مهارت‌های جغرافیایی به صورت

مناسب و احساس مسئولیت در زندگی خصوصی، حرفه‌ای و عمومی.

● احترام و رعایت حقوق همه مردم به طور مساوی

● ارائه راه حل‌ها درباره مشکلات و مسائل محلی، ناحیه‌ای، ملی و بین‌المللی براساس «اعلامیه جهانی حقوق بشر».

جغرافیا و آموزش بین‌المللی، محیطی و توسعه آموزش بین‌المللی

آموزش جغرافیا با آموزش بین‌المللی همانطور که در توصیه‌نامه مربوط به آموزش به منظور تفاهم، مشارکت بین‌المللی و صلح و آموزش در خصوص حقوق انسانی و آزادی‌های اساسی (هجدهمین کنفرانس یونسکو، نوزدهم نوامبر ۱۹۷۴) تشریح شده است، قویاً همراهی و مشارکت دارد. آموزش جغرافیا، بویژه تفاهم، سعه صدر و دوستی میان ملت‌ها، گروه‌های مذهبی و نژادی و علاوه بر آن فعالیت‌های سازمان ملل رابا تشویق فعالانه تقویت و حمایت از صلح، ترویج می‌کند:

الف - بعد بین‌المللی و چشم‌انداز جهانی در آموزش مردم در تمامی سطوح،

ب - تفاهم و احترام گذاردن به همه مردم، فرهنگ‌ها، تمدن‌ها، ارزش‌ها و شیوه‌های زندگی‌شان منجمله فرهنگ‌های قومی بومی و فرهنگ‌های دیگر ملیت‌ها،

ج - اطلاع از وابستگی‌های متقابل و فزاینده جهانی مردم و ملیت‌ها،
د - توانایی برقراری ارتباط با دیگران،
ه - آگاهی از حقوق و وظایف لازم و واجب افراد، گروه‌های اجتماعی و ملت‌ها در برابر یکدیگر،

و - فهم ضرورت مسئولیت مشترک بین‌المللی و همیاری،

ز - آمادگی برای دخالت و اختصاص بخشی از زندگی افراد به حل مسائل مربوط به مراودانشان، کشورهايشان و دنیا در سطح وسیع.

آموزش محیطی و توسعه

کمیته مقدماتی کنفرانس سازمان ملل درباره محیط و توسعه که در ۱۸ مارس ۱۹۹۱ در ژنو برگزار گردید، گزارش نمود که آموزش محیطی و توسعه در تمامی سطوح و برای همه مردم جهت مراقبت در امر توسعه پایدار جهانی قطعی و انکارناپذیر است.

آموزش جغرافیا در این امر با تضمین این نکته که با آگاهی افراد از اثر رفتار خود و دسترسی جوامعشان به مهارت‌ها و اطلاعات دقیق، آنها به تصمیم‌گیری‌های صحیح و بی‌خطر محیطی و پرورش اخلاق محیطی به منظور هدایت کنش‌هایشان قادر می‌شوند، همراهی و مشارکت دارد.

مفاد و مفاهیم آموزش جغرافیا

برنامه‌های آموزشی جغرافیا در سرتاسر دنیا به طور معمول براساس دو روش عمده مطالعات ناحیه‌ای و مطالعات موضوعی بنا شده است. در نهایت هم مطالعات ناحیه‌ای و هم موضوعی قویاً بر مبنای نظریه‌ها جهت

می‌گیرند. در زمینه تدریس کودکان، نظریه‌ها به منظور روشن ساختن دنیای واقعی به کار می‌روند. کودکان در مطالعاتشان باید به اتخاذ شیوه پرسشگری و تحقیق که آنها را به سمت بیان و کاربرد اصول و تعمیم‌ها رهبری کند، ترغیب شوند.

مطالعات ناحیه‌ای (Regional Studies)

مطالعات ناحیه‌ای باید از بین محدوده‌های زیر انتخاب شوند:

● جامعه محلی

● ناحیه محل سکونت دانش‌آموز (ناحیه طبیعی، سیاسی یا اقتصادی)

● کشور محل اقامت

● قاره‌ای (قاره محل سکونت و گروه‌بندی‌های طبیعی انسانی ناحیه‌ای

نظیر جامعه اروپایی و ...)

● دیگر قاره‌ها و گروه‌بندی‌های ناحیه‌ای

● دنیا

● ساختارهای جهانی

اصول راهنمای انتخاب نواحی در همه سطوح می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

عدم تمرکزگرایی: نواحی باید با احتراز از تمرکزگرایی ملی یا قاره‌ای برگزیده شوند.

انگیزش: نواحی باید با در نظر گرفتن علایق و مصالح دانش‌آموزان و واقعیت رویدادهای جاری انتخاب شوند.

موازنه مقیاس: نواحی باید به گونه‌ای برگزیده شوند که تجربه و تمرین طیفی از مقیاس‌ها را از محلی تا جهانی دربرگیرند.

تنوع: انتخاب نواحی باید گزینش مکان‌های متباین، محیط‌های گوناگون طبیعی، سیستم‌های مختلف انسانی و مراحل توسعه و پایداری توسعه را دربرگیرد.

ارتباط: نواحی منتخب باید مطالعاتی در ارتباط با زندگی خصوصی حرفه‌ای، و عمومی فراهم نمایند.

مسئولیت: نواحی باید به گونه‌ای انتخاب شوند که دانش‌آموزان را به تشخیص و پذیرش مسئولیت‌هایشان برای کنش در مقابل طیفی از مقیاس‌ها از محلی تا جهانی قادر سازد.

درک ارزش هويت ملی و مشارکت بین‌المللی، عملکرد مهم مطالعات ناحیه‌ای است. مطالعات ناحیه‌ای باید توجه به رعایت مصالح بین‌المللی و جهانی‌گرایی را در ضمن اجتناب از سقوط در دام تجزیه‌گرایی ناحیه‌ای، ترغیب نماید.

مطالعات موضوعی (Thematic Studies)

مطالعات موضوعی باید یک اساس ناحیه‌ای داشته باشند. برنامه‌های تحصیلی مطالعات موضوعی در جغرافیا می‌تواند به صورت رویکردهای نظام‌یافته (سیستماتیک)، رویکردهای موضوع محور و رویکردهای مربوط

به نظام‌ها (Systems) طبقه‌بندی شوند.

۱) رویکردهای نظام یافته (سیستماتیک) به جغرافیای طبیعی و انسانی مربوط می‌شوند:

جغرافیای طبیعی می‌تواند شامل:

- ژئومورفولوژی

- آب شناسی

- جغرافیای اقلیمی

- جغرافیای زیستی

- اکولوژی (بوم‌شناسی) طبیعی ... باشد.

و جغرافیای انسانی می‌تواند از دیدگاه‌های مختلف فلسفی نظیر جغرافیدانان رادیکال یا پیروان رفاه اجتماعی، انسان‌گرا، رفتارگرا مطالعه شود و شامل:

- جغرافیای جمعیت

- جغرافیای اقتصادی

- جغرافیای شهری

- جغرافیای اجتماعی

- جغرافیای تاریخی

- جغرافیای فرهنگی

- جغرافیای روستایی

- جغرافیای سیاسی

- اکولوژی (بوم‌شناسی) انسانی ... باشد.

۲) رویکردهای موضوع محور (Issues Based): به مطالعه مسائل و موضوعات جاری از نقطه نظر جغرافیایی می‌پردازد. این مسائل می‌توانند در مقیاس‌های محلی، ناحیه‌ای، ملی یا جهانی باشند. موضوعات متداول مطالعه شده شامل:

- کیفیت محیطی

- تفرق‌های اجتماعی - فضایی

- مخاطرات و بلایای طبیعی

- تغییر کره زمین (جهانی)

- حرکات جمعیت

- شهرنشینی

- گرسنگی در جهان

- مدیریت انرژی

- نابرابری‌های مربوط به نژاد، جنسیت یا مذهب

- محدودیت‌های رشد

- نواحی بحرانی (اجتماعی - طبیعی - اقتصادی)

- نزاع و درگیری

- مسائل توسعه و راهبردهای توسعه پایدار می‌باشد.

۳) رویکردهای مربوط به نظام‌ها (Systems) به آموزش نظام‌های طبیعی، نظام‌های انسانی و اکوسیستم‌ها می‌پردازد. نظام‌های طبیعی شامل:

- نظام‌های ژئومورفیک

- نظام‌های خاک

- نظام‌های آب و هوایی

- نظام‌های هیدرولوژیکی

- نظام‌های زیستی

و نظام‌های انسانی شامل بویش‌های اجتماعی و فرهنگی در سازمان انسانی است. نظیر:

- نظام‌های کشاورزی

- نظام‌های صنعت و خدمات

- نظام‌های سکونتگاه

- نظام‌های حمل و نقل و تجارت

- نظام‌های اجتماعی

اکوسیستم‌ها: وابستگی‌های جاری در زمینه توسعه پایدار نیز می‌توانند در مطالعه تلفیقی نظام‌های طبیعی و انسانی در درون یک اکوسیستم مورد بررسی قرار گیرند.

انتخاب رویکرد

فلسفه آموزشی ترجیحی معین می‌کند که تنها یکی از رویکردهای فوق برگزیده شود یا ترکیبی از آنها انتخاب شوند. هر کدام از رویکردها که مورد قبول قرار گیرد، مطالعات آن باید دانش‌آموزان را با پرسش‌گری و تحقیق و واری درگیر نماید. این که دانش‌آموزان مهارت‌های جغرافیایی را به منظور جستجوی راه‌حل‌ها برای مسائل جاری و آینده در سازمان فضا بسط و توسعه بدهند، امری ضروری است. بدین طریق، برنامه تحصیلی جغرافیا یک نقش اساسی در آموزش سیاسی، اجتماعی، اخلاقی، شخصی، زیبایی‌شناسی و محیطی بازی می‌کند.

اصول و راهبردهای اجرایی

معلمان متخصص

جغرافیا باید در مدارس و دانشکده‌ها به وسیله معلمان متخصص و ورزیده، تدریس شود. معلمان با ارزش‌ترین وسیله و منبع در آموزش می‌باشند. به همین دلیل و به دلیل پیچیدگی مطالعات جغرافیایی، وجود معلمان متخصص و خوب تربیت شده، واجب و ضروری است. در مواجهه با هم‌آوردجویی‌های زمان ما و اهداف آموزش جغرافیا که قبلاً شرح آن گذشت، معلمان جغرافیا باید نه تنها در روش تربیت و دانش جغرافیا، بلکه در آموزش جغرافیا دارای شرایط لازم باشند.

در خلال یک برنامه تربیت معلم و آموزش ضمن خدمت، معلمان جغرافیا باید به طور فعال و فزاینده‌ای موارد زیر را توسعه دهند:

دانش و درک و فهم:

● بسط اصول و قواعد جغرافیا (مفاهیم، موضوعات، گرایش‌ها و مهارت‌ها)

● زمینه‌های اجتماعی آموزش و تدریس

● حقوق، انتظارات، علاقه‌مندی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان.

● چگونگی یادگیری دانش‌آموزان (قلمروهای شناختی، عاطفی،

روانی - حرکتی)

● اصول برنامه‌ریزی درسی.

مهارت‌های:

● برنامه‌ریزی تحصیلی، درسی، واحد درسی و رشته‌ای.

● کاربرد مناسب و مقتضی شیوه‌های ارزشیابی

● درگیر نمودن دانش‌آموزان در طیفی از تجارب یادگیری

● انتخاب و بکارگیری مناسب وسایل و منابع

● ارزشیابی تکوینی و بازبینی برنامه.

ارزش‌ها و نگرش‌هایی که پرورش می‌دهند:

● توان بالقوه جغرافیا به عنوان واسطه‌ای برای آموزش و پرورش

● آموزش جغرافیایی دانش‌آموزانشان

● پیشرفت فردی و حرفه‌ای در چارچوب آموزش جغرافیا

● حقوق برابر همه دانش‌آموزان در آموزش مؤثر و کارآمد جغرافیا.

یک موضوع محوری مستقل

به منظور تضمین آمادگی صحیح برای آینده، جغرافیا باید به عنوان

یک موضوع اصلی و محوری درسی در برنامه‌های تحصیلی مدارس

ابتدایی و متوسطه گنجانده شود. در سطح ابتدایی معلمان باید به منظور

تدریس جغرافیا تربیت شوند. در سطح متوسطه و بالاتر جغرافیا باید توسط

معلمان متخصص تدریس شود. جغرافیا پل یا واسطه‌ای میان علوم طبیعی

و اجتماعی است. پرسش‌های جغرافیایی نیاز به مراجعه برای یافتن اصول

دیگر رشته‌ها شامل زمین‌شناسی، آب‌شناسی، زیست‌شناسی، تاریخ،

جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و اقتصادی دارد. در جایی که بنا به مقتضیات

شرایط محلی، دانش‌آموزان در سنین یا مراحل ویژه‌ای، مطالعات ترکیبی

یا برنامه‌ی تحصیلی تلفیقی را دنبال می‌کنند، سهم دقیق و جامع درس

جغرافیا باید در برنامه آموزشی صریح و واضح باشد. این منشور بین‌المللی،

کازبرد این چارچوب را فراهم آورده است.

دوره‌های مرتبط و اجباری

این نکته که دانش‌آموزان در طول سالهای تحصیلی در مدارس رسمی

یک برنامه‌ی مداوم مطالعات جغرافیایی را دنبال نمایند، امری لازم و ضروری

است. این امر تضمین مشارکت جغرافیا را هم در آموزش عمومی و هم

در مهیا نمودن دانش‌آموزان برای زندگی خصوصی و اجتماعی، تحقق

خواهد بخشید.

تخصیص زمان

در برنامه تحصیلی، زمانی که به درس جغرافیا اختصاص داده می‌شود

باید زمانی قابل مقایسه با زمان دیگر موضوعات درسی اصلی باشد.

جدول ساعات درسی باید جلسات منظم تدریس جغرافیا را بوسیله تسهیل

دوره‌های طولانی‌تر زمانی به منظور امکان تکمیل کار پروژه و مطالعات

میدانی در طول سال تحصیلی، فراهم نماید. این امر نیازمند آن است که

معلمان تمرین‌های جغرافیایی صحیح را برای کمک به دانش‌آموزان به

منظور پاسخگویی به هم‌آوردجویی‌های کنونی و آینده، ارائه نمایند.

مواد لازم برای تدریس و یادگیری

برای اینکه دانش‌آموزان به تصورات واقع‌بینانه‌ای از زمین دست یابند،

بکارگیری وسایل کیفی، اعم از سنتی و مدرن لازم است. به جغرافیا نباید

به عنوان یک موضوع کم‌ارزش نگریسته شود. جامعه بین‌المللی مربیان

جغرافیا باید کشورهای فقیرتر را برای حصول به کیفیت بالای تدریس و

مطالب آموزشی مناسب یاری کند.

جغرافیا، موضوعی برای همه افراد

جغرافیا نقش قابل توجهی در تعلیم همه آموزندگان دارد. برنامه‌ریزان

درسی باید توجه مخصوصی به نیازهای ویژه یادگیرندگان و تغییر این

نیازها که ناشی از پرورش و پیشرفت آنهاست، مبذول دارند. در حالی که

بسیاری از جنبه‌های آموزش جغرافیایی برای همه مقاطع مشترک می‌باشند،

کانون تمرکز ویژه می‌تواند از ابتدایی به سوی متوسطه و بالاتر به منظور

ایفای نقش در آموزش حرفه‌ای، بزرگسالان و ضمن خدمت تغییر یابد.

آموزش ابتدایی

نونهالان علاقه دارند با کشف محیط پیرامونشان چیزی بیاموزند. آنها

همچنین برای تجارب جدید آماده‌اند و بنابراین آموختن درباره فرهنگهای

دیگر، شیوه‌های زندگی و مکان‌ها باید در این مرحله آغاز شود. بدین

ترتیب آموزش جغرافیایی با ایده‌های اساسی اعلامیه حقوق کودکان سازمان

ملل متحد همراهی دارد که بیان می‌کند:

کودک باید از مراقبت ویژه‌ای برخوردار شود و فرصت‌ها و تسهیلاتی

به وسیله قانون و دیگر موارد به وی اعطا گردد تا او را به پیشرفت

جسمانی، ذهنی، اخلاقی، معنوی و اجتماعی به طریقه‌ای هنجار و سالم

و در شرایط آزادی و کرامت، قادر نماید.

آموزش متوسطه

به موازات رشد نوجوانان، ظرفیت آنها برای تفکر انتزاعی افزایش

می‌یابد. پس تجارب عملی می‌توانند با بکارگیری منابع اطلاعاتی انتزاعی

کامل شوند. در ترویج اهمیت دادن به آینده جامعه جهانی، تأکیدها باید بر

اجتناب از تفکیک دانش و رفتار و تشویق صلاحیت‌های محیطی، تعهد

ناحیه‌ای و ملی همراه با دورنماهای بین‌المللی و چند فرهنگی گذاشته

شود.

آموزش عالی

بسیاری از کسانی که آموزش عالی را می‌گذرانند ممکن است در جامعه‌ای که نیازمند دید ملی و بین‌المللی و صلاحیت‌های محیطی است، نقش‌هایی در تصمیم‌گیری‌های کلیدی برعهده بگیرند. همه دوره‌ها در آموزش عالی، بدون توجه به رشته اصلی درسی‌شان باید مطالعات جغرافیایی را به منظور مسلم نمودن این امر که فارغ‌التحصیلان باید دارای سواد جغرافیایی باشند، در جریان آموزش بگنجانند. این نکته بخصوص برای همه افرادی که قصد دارند معلم شوند لازم است. همچنین برای معلمان جغرافیا سودمند خواهد بود که به یک زبان دوم تسلط داشته باشند.

یادگیری بزرگسالان و اجتماع

درک و فهم جغرافیایی با زندگی روزمره مردم سروکار دارد. مردم به عنوان کارگران، کارمندان، مصرف‌کنندگان و شهروندان باید اثرات محیطی و بین‌المللی تصمیماتشان را درک کنند. تنها از این راه، مشارکت بین‌المللی و توسعه پایدار و نظم جهانی منصفانه‌تری حاصل خواهد شد. رشد مداوم چنین درک و فهمی باید در طول زندگی افراد با آموزش جغرافیا در همه اشکال آموزش‌های حرفه‌ای، بزرگسالان و ضمن خدمت تحقق یابد.

پژوهش در آموزش جغرافیا

پژوهش در آموزش جغرافیا بر بهبود و اصلاح شیوه‌های تدریس و یادگیری جغرافیا در آموزش ابتدایی، متوسطه، عالی، حرفه‌ای و بزرگسالان تأکید دارد. پژوهش همچنین باید در توسعه جامع‌تر نظریه‌های تدریس و یادگیری مشارکت کند. به منظور دستیابی به چنین اهدافی دنبال کردن پژوهش بنیادی و پژوهش‌های کاربردی ضروری است.

پژوهش‌های بنیادی با توسعه تئوری اساسی آموزش جغرافیایی سروکار دارد. جنبه‌های بنیادی آموزش جغرافیایی نظیر پیشرفت و گسترش درک و فهم فضایی کودکان، ادراک‌های محیطی و نگرش‌ها نسبت به مردم، مکانها و مسائل بوسیله این پژوهش‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. پژوهش‌های کاربردی با تمرین و ممارست مناسب در آموزش جغرافیا نظیر توسعه و ارزیابی روشهای تدریس و مطالب درسی شامل تکنولوژی‌های اطلاعاتی جدید، آموزش محیطی و توسعه و شناخت فرهنگی جهان شمول و مطالعات جهانی مربوط است.

باید بین پژوهشگران، معلمان و نظام‌های آموزشی در انتخاب پرسش‌ها و طرح‌های پژوهشی تشریک مساعی نزدیکی بوجود بیاید. همچنین به منظور ترغیب اجرای مناسب، یافته‌های پژوهش‌های کاربردی باید به طور کارآمدی منتشر شود.

روش‌شناسی

پژوهش، یک جنبه مهم از نقش آموزش جغرافیا در همه سطوح می‌باشد. از آنجایی که در ابتدا مؤسسات آموزش عالی پژوهش تجربی را

به عهده می‌گیرند، کلاس درس مبتنی بر پژوهش‌های عملی، ابزاری برای همه معلمان به منظور مشارکت در توسعه و ارزیابی برنامه‌های درسی، فرآیندها و منابع فراهم می‌آورد.

ممکن است طیف وسیعی از روشهای پژوهشی کمی و کیفی به کار گرفته شود. اینها می‌تواند شامل:

● پژوهش عملی

● پژوهش تجربی

● پژوهش تفسیری

باشد. انتخاب روش‌شناسی مورد قبول به سرفصل و عنوان پژوهش‌ها و پرسش‌هایی که مورد بررسی قرار گرفته‌اند، بستگی دارد.

مشارکت بین‌المللی

آموزش جغرافیایی با خلق چشم‌اندازهای جهانی تشریک مساعی منحصر بفردی را فراهم می‌آورد. به منظور ترویج مشارکت بین‌المللی، مربیان جغرافیا باید از اهداف موافقت‌نامه هلسینکی (۱۹۷۷) حمایت کنند. این حمایت به منظور ترویج مبادله دو یا چند جانبه تجارب مربوط به روش‌های تدریس در همه سطوح آموزشی شامل آموزش اجباری، پیشرفته و عالی، مبادله مطالبی که تدریس می‌شود و یافته‌های پژوهش‌ها در مورد پیشرفت برنامه تحصیلی، تعلیم و تربیت، روشهای ارزشیابی و معرفت‌شناسی می‌باشد. مربیان جغرافیا و معلمان همه کشورها به ترویج چنین مبادلاتی از طریق امور انجام شده توسط کمیسیون آموزش جغرافیای اتحادیه بین‌المللی جغرافیا و بسیاری مؤسسات بین‌المللی دیگر و پروژه‌های تحقیقی ویژه که ارتباط جغرافیایی و اهمیت یا بعد آموزشی دارند، ترغیب و تشویق می‌شوند.

بیانیه

این منشور بین‌المللی در کمیسیون آموزش جغرافیای اتحادیه بین‌المللی جغرافیا طرح شد و توسط مربیان جغرافیایی سراسر دنیا مورد بحث قرار گرفت و در بیست و هفتمین کنگره بین‌المللی جغرافیا در واشنگتن دی. سی آمریکا در اوت ۱۹۹۲ بوسیله هیئت رئیسه اتحادیه بین‌المللی جغرافیا امضاء گردید.

بر این مینا، کمیسیون آموزش جغرافیای اتحادیه بین‌المللی جغرافیا این منشور را به همه حکومت‌ها و مردم دنیا اعلام و اصول ارائه شده در این منشور را به عنوان اساس آموزش جغرافیا در کشورها توصیه می‌نماید.

گزارش علمی کارگاه برنامه‌ریزی درسی و آموزش جغرافیا

قسمت اول

تهیه و تنظیم گزارش:
سیاوش شایان

مقدمه

دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، در جهت اعتلای سطح علمی کارشناسان گروه‌های مختلف درسی و بویژه گروه جغرافیا در اسفند ماه ۱۳۷۴، اقدام به برگزاری یک کارگاه برنامه‌ریزی درسی و آموزش جغرافیا نمود. کارگاه مذکور از پنجم تا دوازدهم اسفند ماه در مرکز آموزش مدیریت دولتی برگزار گردید و طی آن ۲۹ نفر از مدیران دفتر و کارشناسان گروه‌های مختلف درسی، منجمله اعضای گروه جغرافیا و برخی دبیران جغرافیا و دیگر افرادی که شرکت در کارگاه برای تصمیم‌گیریها و یا ادامه خدمات آموزشی و پژوهشی آنان سودمند تشخیص داده شده بود در دوره شرکت نمودند.

اساتید دوره عبارت بودند از آقایان دکتر دیوید لامبرت (David Lambert) و دیوید وو (David Waugh) که شرح حال علمی آنان را در ابتدای گزارش مطالعه خواهید فرمود.

جریان کامل مسایل کارگاه مذکور توسط دفتر تکنولوژی آموزشی فیلمبرداری گردید تا برای استفاده‌های بعدی و تهیه یک فیلم آموزشی برای دبیران جغرافیا از آن استفاده شود.

دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، گروه جغرافیا و مجله رشد آموزش جغرافیا امیدوارند که با بهره‌گیری از دستاوردهای کارگاه مذکور و تشریح مساعی دبیران و دیگر صاحب‌نظران و با توجه به برنامه‌های آموزشی و درسی جغرافیا در دیگر کشورها و با توجه به نیازها و اهداف خاص آموزش جغرافیا در کشور، تحولی اساسی در برنامه‌های درسی جغرافیا در مقاطع مختلف تحصیلی صورت گیرد. هیئت تحریریه مجله رشد آموزش جغرافیا در جهت اهداف مجله و اطلاع‌رسانی و کسب نظر از صاحب‌نظران در همه سطوح علمی و دبیران محترم جغرافیا در نظر گرفته است که دستاوردهای کارگاه را به صورت نسبتاً کامل در مجله رشد آموزش جغرافیا به شکل مجموعه مقالاتی منتشر نماید. اینک بخش اول گزارش علمی کارگاه از نظر گرامی شما می‌گذرد و امیدوار است که نقطه نظرات و پیشنهادهای خود را در این مورد به مجله رشد آموزش جغرافیا ارسال فرمایید تا در جلسات برنامه‌ریزی درسی گروه آموزش جغرافیا از آنها بهره‌برده شود. مقالات و نقطه‌نظراتی که در این مورد به دفتر مجله ارسال گردد از اولویت چاپ برخوردار خواهد بود.

معر فی استادان شرکت‌کننده در کارگاه

۱- دکتر دیوید لامبرت.

دکتر لامبرت تحصیلات خود را در رشته جغرافیا به پایان رسانیده و پس از طی دوره یک ساله تربیت معلمان در انگلستان، از سال ۱۹۷۴ تدریس جغرافیا را در مدارس جامع آغاز کرد که به مدت ۱۲ سال به طول انجامید. وی سپس به عنوان مدیر در یک دبیرستان جامع انگلستان خدمت خود را ادامه داد و پس از چند سال به

۲- دیوید وو (وواف).

آقای دیوید وو در سال ۱۹۶۲ تحصیلات لیسانس جغرافیا را در دانشگاه‌های انگلستان به پایان رسانید و برای کسب صلاحیت معلمی جغرافیا تحصیلات دوره یک ساله تربیت معلم را آغاز کرد. آنگاه تدریس جغرافیا را برای دانش‌آموزان با سنین ۱۱ تا ۱۹ ساله آغاز کرد که مدارس و مقاطع تحصیلی مختلف را در برمی‌گرفت. از آغاز دوره تألیف کتب درسی جغرافیا به شیوه جدید در انگلستان به عنوان مؤلف

انستیتیوی تعلیم و تربیت دانشگاه لندن انتقال یافت. وی در حال حاضر به عنوان مدرس (Lecturer) در انستیتیوی مذکور به آموزش جغرافیا در سطح دانشگاهی و برای دبیران آینده جغرافیا اشتغال دارد و علاوه بر آن در زمینه تألیف کتب درسی جغرافیا و مقالات آموزشی جغرافیا و تهیه برنامه‌های آموزش جغرافیا در انگلستان فعالیتهای ارزشمندی دارد. برخی از کتب درسی تهیه شده ایشان در مقاطع مختلف تحصیلی کشور انگلستان تدریس می‌گردد.

و نقل، جهانگردی، مطالعات شهری، رویشهای گیاهی (بیوزئوگرافی)، هوا و آب و هوا، نابرابریهای جهانی، جغرافیای محلی (مثلاً بخشی از تهران یا یک روستا)، جغرافیای استان، ایران، خاورمیانه، مناطق عمده جغرافیایی جهان.

باید این لیست را پس از انتخاب سطوح مقاطع مورد نظر توجیه کرد و استدلال کرد که چرا یک سرفصل برای یک مقطع برگزیده شده است.

در منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا که از سوی کمیسیون آموزش جغرافیای اتحادیه بین‌المللی جغرافیایی (IGU) منتشر شده است و مورد قبول جغرافیدانان شرکت کننده از ۶۰ کشور جهان در کمیسیون مذکور واقع شده،

زیست، فرهنگها، بیابان، جابه‌جایی قاره‌ها (تکتونیک صفحه‌ای)، اکوسیستم‌ها، انرژی، مسایل محیطی، کشاورزی و تهیه غذا، توسعه یخچالها، برخوردهای جهانی، سوانح طبیعی، جغرافیای تاریخی، سطوح توسعه، مدیریت منابع طبیعی، جغرافیای ریاضی، مهاجرت، جغرافیای سیاسی، آلودگی (هوا، خاک و آب)، جمعیت، فعالیتهای اولیه (جنگلداری، معدنکاری، ماهیگیری)، جغرافیای منطقه‌ای، رودها (هیدرولوژی)، انواع سنگها (زمین‌شناسی)، مطالعات جغرافیای روستایی، فعالیتهای ثانویه (کارگاهی، کارخانه‌ای)، سکونتگاه، رفاه اجتماعی، خاک‌ها، توسعه پایدار، تجارت، حمل

کتب درسی جغرافیا، همراه با معلمان دیگر به تألیف این کتابها پرداخت و در این زمینه پیشنهاد شناخته شد. وی تاکنون کتب متعددی را در زمینه درسی، کمک‌درسی و کتاب راهنمای تدریس معلمان جغرافیا تألیف نموده که در مدارس انگلستان تدریس می‌گردد. فعالیت آموزشی آقای وو پس از بازنشستگی (سه سال قبل) متوقف شده اما تبادل نظر مستمر با معلمان و دانش‌آموزان و تألیف کتابهای جدید درسی جغرافیا را همچنان ادامه می‌دهد و در این زمینه از افراد موفق در کشور خویش محسوب می‌گردد. ساختار تدریس و سرفصلها و نگرشها در برنامه درسی جغرافیای انگلستان (دیوید لابرت)

ساختار در تدریس جغرافیا از اهمیت خاصی برخوردار است. امروزه در انگلستان ایده متداول در زمینه آموزش جغرافیا این است که آموختن درس جغرافیا باید برای دانش‌آموزان لذتبخش باشد تا تدریس و آموختن آن از سوی معلم و دانش‌آموز به‌سوی انجام گیرد. از آنجا که فرد (دانش‌آموز) نیز خود جزیی از جغرافیاست و در بطن درس جغرافیا قرار دارد (مثلاً هنگامی که از تغییرات آب و هوا، مسئله بیابان‌زایی و بیابان‌زدایی سخن به میان می‌آید، دانش‌آموز اغلب این مسایل را به صورت ملموس درک می‌کند) بنابراین به راحتی و با لذت درس را فرامی‌گیرد. دانش‌آموزان در محیطهای متنوع جغرافیایی زندگی می‌کنند و بنابراین ساختار درس جغرافیا باید طوری باشد که آنان را متوجه محیط کرده و آموزش را از این طریق لذتبخش نماید.

سرفصلهای عمده‌ای که در کتب درسی و برنامه درسی جغرافیای مدارس انگلستان در مقاطع مختلف وجود دارد به شرح جدولی است که ارائه می‌شود (رجوع کنید به ضمیمه شماره ۱).

این جدول را مطالعه کنید و شما نیز مشخص کنید که این مطالب و سرفصلها باید در کدام یک از مقاطع تحصیلی آموزش داده شود و کدام یک از آنها باید در مقاطع مذکور تکرار گردد. شما می‌توانید موارد دیگر را که خود در خاطر دارید به جدول اضافه کنید. این سرفصلها عبارتند از (در ضمیمه شماره ۱):

اطلس و کار با نقشه، سواحل، حفظ محیط

ضمیمه شماره ۱

WHICH WOULD YOU INCLUDE IN A 7-19 YEAR GEOGRAPHY CURRICULUM?

- Give each a score of 1, 2, 3 or 4.

1 = Essential	2 = Important
3 = Fairly important	4 = Unimportant
- To those which you gave a score of 1 or 2, the add

P = Primary level
G = Guidance level
S = Secondary level.

 (Some topics you may wish to include at all 3 levels)
- You may add more aspects of geography to your list if you wish.

	Score (1, 2, 3, 4)	Level (P - G - S)
Atlas and mapwork		
Coasts		
Conservation		
Cultures		
Deserts		
Earth movements (tectonics)		
Ecosystems (habitats)		
Energy		
Environmental concerns		
Farming and food supplies		
Glaciation (ice)		
Global conflicts		
Hazards and disasters		
Historical		
Levels of world development		
Management of resources		
Mathematical geography		
Migration		
Political		
Pollution (air, land and water)		
Population		
Primary activities (forestry/mining/fishing)		
Regional		
Religions		
Rivers (hydrology)		
Rock types (geology)		
Rural studies		
Secondary activities (manufacturing/industry)		
Settlement		
Social well-being (quality of life)		
Soils		
Sustainable development		
Trade		
Transport		
Tourism		
Urban studies		
Vegetation (biogeography)		
Weather and climate		
World inequalities		
Local area (part of Tehran, a village)		
Local region (a province)		
Iran		
Middle East		
World regions		

تعریف جغرافیا به این ترتیب ارائه شده است: «جغرافیا علمی است که سعی می‌کند ویژگیهای مکانها و پراکندگی مردم، اشکال طبیعی و وقایع را در مکانی که واقع شده و می‌شوند در روی سطح زمین توضیح دهد. جغرافیا به تقابل انسان و محیط در مکانها و موقعیت‌های ویژه توجه دارد. ویژگی خاص جغرافیا گستردگی مطالعات جغرافیایی، روش‌شناسی وسیع، ترکیب مطالعات حاصل از دیگر رشته‌های علوم مثل علوم طبیعی و علوم انسانی است و از دیگر ویژگیهای آن علاقه‌مندی به مدیریت آینده مردم و محیط و ارتباطات متقابل آنهاست.» (ص ۳، منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا)

نگرشها در جغرافیا:

در جغرافیا نگرشهای متفاوتی وجود دارد که عبارتند از:

- نگرش منطقه‌ای یا ناحیه‌ای (Regional). در این دیدگاه یک منطقه جغرافیایی مبنای آموزش قرار می‌گیرد.
- نگرش موضوعی (Subjective). در این نگرش یک موضوع جغرافیایی مثلاً جمعیت کره زمین مبنای آموزش است.
- نگرش سیستماتیک (Systematical). در این نگرش تمامی سیستمهای دخیل در یک موضوع جغرافیایی مورد مطالعه قرار می‌گیرد.
- نگرش سیستمها (Systems). در این دیدگاه سیستمهای خاص مثلاً سیستم جوی یا هیدرولوژی تشریح می‌شود.

— نگرش مسئله‌ای (Issues). در این نگرش دانش‌آموز برای حل یک مسئله جغرافیایی از طریق منطقی، راه‌حلهایی را ارائه می‌کند. در تعریفی که از جغرافیا از جزوه IGU عنوان شد، ملاحظه می‌گردد که بین جغرافیای طبیعی و انسانی یک تعادل وجود دارد و برای هر یک از دو شاخه علم جغرافیا، وزنه را بزرگتر از حد آنچه که باید باشد در نظر نگرفته‌اند. مثلاً در بحث مربوط به زلزله، معمولاً باید در ابتدا مسایل طبیعی را که موجب زلزله می‌شوند بیان کرد، سپس تأثیرات زلزله بر زندگی انسان مورد بحث واقع می‌شود. برای بیان مسایل، بویژه در مقطع ابتدایی از روش سنتی (منطقه‌ای) خیلی

کم استفاده می‌شود. جغرافیای طبیعی به عنوان بستر به کار گرفته می‌شود و بعد مطالب جغرافیای انسانی آغاز می‌گردد. بر حسب مورد می‌توان موضوع را برعکس کرد و ابتدا به تأثیرات یک پدیده بر زندگی انسانها پرداخت (مثل زلزله) و آنگاه به علل طبیعی وقوع زلزله اشاره کرد و در مورد آن بحث نمود.

نگرش مهم دیگر این است که در مینسیم (جبر جغرافیایی) را نباید از طریق کتب درسی بر دانش‌آموزان تحمیل کرد زیرا یک نگرش خطرناک محسوب می‌گردد و باید از آن دوری کرد. مثلاً این که عنوان شود موقعیت طبیعی باعث گسترش تمدن در اروپا یا انگلستان شده است و از دخالت عامل انسانی و شرایط انسانی و اجتماعی غافل ماندن و وزنه را بر محیط گذاشتن، همان جبر جغرافیایی است و از آموزش آن باید پرهیز کرد. برای این امر معمولاً امروزه ابتدا از انسان و توانایی‌ها یا ناتوانی‌های تکنولوژیک او صحبت می‌شود تا جبر جغرافیایی کم‌رنگ شود. به هر حال باید برای تألیف یک کتاب ابتدا بر روی اصول اولیه‌ای مثل پرهیز از جبر جغرافیایی یا انتخاب نگرشهای فوق‌الذکر توافق لازم وجود داشته باشد.

سوالات اساسی در جغرافیا و آموزش آن

جغرافیدانان در پی آن هستند که برای هر پدیده، استدلال کنند. این استدلال در مورد پدیده‌ها از سوالات زیر آغاز می‌شود:

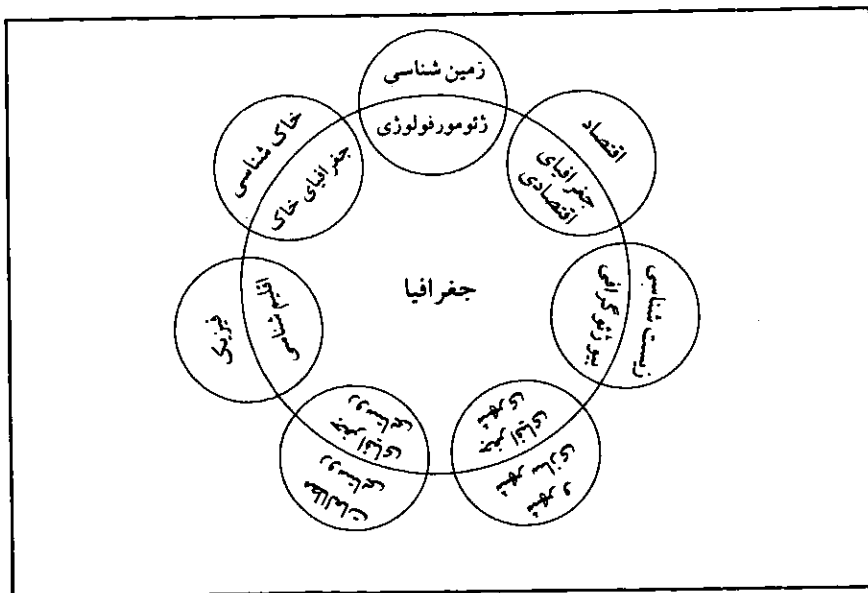
چی؟ کجا؟ چرا؟ چه وقت؟ چه کسی؟ که در زبان انگلیسی این کلمات همه با حرف (W) آغاز می‌شوند و بنابراین پنج دبلیو (5W) نام گرفته‌اند. یک سؤال دیگر را باید به پنج سؤال فوق افزود و آن «چگونه» است که با حرف (H) آغاز می‌گردد. بنابراین پاسخگویی به شش سؤال مذکور در دستور کار هر جغرافیدان و جغرافی‌خوانی قرار می‌گیرد. در کتب درسی نیز باید درس جغرافیا را با یک سؤال آغاز کرد مثلاً:

● چرا زلزله به وقوع می‌پیوندد؟

● چگونه آتشفشان بر زندگی انسان اثر می‌گذارد؟

در واقع هر معلمی برای شروع تدریس خود نیز به شروع با یک سؤال نیازمند است. در تألیف کتابها نیز باید علاوه بر شروع بحث با سؤال، به ارتباط سوالات با تعاریف نیز توجه گردد.

اکنون باید گفت که مرز بین جغرافیا و علوم دیگر نیز در همین 5W و یک H نهفته است: اگر هر پدیده‌ای را با 5W مذکور و یک H پاسخ گوئیم کار جغرافیایی انجام داده و مطلب جغرافیایی ارائه کرده‌ایم اما اگر فقط به یک سؤال و یا سؤالی خارج از این سوالات پاسخ گفته‌ایم از حدود جغرافیا خارج شده‌ایم. اصولاً جغرافیا از مباحث و اطلاعات اولیه دیگر رشته‌های علوم استفاده می‌کند تا بدانها شکل جغرافیایی بخشد. مثلاً در این نمودار ببینید که چگونه جغرافیا از علوم دیگر مطالبی را اخذ کرده و به آنها موضوعیت جغرافیایی می‌دهد:

در دوره ابتدایی که یک معلم، تمامی دروس را در یک کلاس تدریس می‌کند، می‌تواند با توانایی خود موضوعات را به شکل تلفیقی ارائه کند اما در دوره راهنمایی و دبیرستان این امر نیاز به تبادل نظر کارشناسان و دبیران دارد و این دبیران هستند که موضوع را به صورت تلفیقی ارائه می‌کنند و نه کتاب درسی^۵.

دیگر موردی که باید در نظر داشت این است که باید دانش‌آموزان خود ایده‌ها و افکار را مطرح سازند نه این که ما همه چیز را به آنها دیکته کنیم. این امر در مورد مسایلی که با آینده افراد و جامعه سر و کار دارد امر مهمی است. بویژه باید دانش‌آموزان در مورد آینده با سردرگمی مواجه نشوند اما ایده‌هایی از آینده داشته باشند و مثلاً بدانند که برای یک محیط جغرافیایی (کوچک یا بزرگ) در آینده چه اتفاقاتی ممکن است بروز کند و خود در مورد آن ایده‌هایی را ارائه کنند. در مدارس کنونی انگلستان بخشهایی از دروس ژئومورفولوژی از کتابهای درسی حذف شده و تأکید بیشتری روی انسان شده است. این

امر باعث بروز بحثهایی بین اساتید دانشگاهها و برنامه‌ریزان درسی شده است. در هر صورت کارشناسان برنامه‌ریزی باید براساس نیازهای کشور خود و اهمیتی که این مباحث در آن کشور دارد سهم این درس را در جدول برنامه درسی در نظر بگیرند و مثلاً مشخص کنند در هر مقطع و کلاس چه مقدار زمین‌شناسی یا دیگر مسایل طبیعی و چه مقدار مباحث انسانی باید مطرح گردد.

در انگلستان دو ایدئولوژی اول مد نظر می‌باشند و کاربرد دارند و اصولاً برنامه‌ریزان باید مشخص کنند که کدام یک از این ایدئولوژیها را انتخاب می‌کنند و منظور آنان از آموزش جغرافیا به دانش‌آموزان چیست.

دیدگاهها در آموزش جغرافیا

در مورد آموزش جغرافیا اصولاً دیدگاههای متفاوتی وجود دارد (ضمیمه شماره ۳) و دیدگاه علمی از این نظر حائز اهمیت است و هدف آن دستیابی به فضا (Space)، ارتباطات فضایی، الگوهای فضایی و فرآیندهای فضایی است. برای

رسیدن به این اهداف، تجزیه و تحلیل، مدلسازی، جستجوی قوانین، استنتاج ریاضی و حل مسئله مورد استفاده قرار می‌گیرند.

پس از دیدگاه علمی (Scientific)، دیدگاه رفتاری (Behavioural) مطرح است که در آن یافتن الگوها و تعامل یا برقراری ارتباط متقابل بین انسان و محیط مدنظر می‌باشد. در هدفهای این دیدگاه با دیدگاه علمی تفاوتها و مشابهت‌هایی دیده می‌شود. هدف نگرش یا دیدگاه رفتاری تجزیه و تحلیل دریافتها و تجزیه و تحلیل حل مسئله، تعمیم رفتار محیطی مردم، گسترش مدلها و تست فرضیه‌هاست.

نگرش سوم، نگرش یا دیدگاه انسان‌گرایانه (Humanistic) می‌باشد که هدف آن دریافت بهتر مکان، احساس مکان، روح مکان و دریافت شخصی، معنای شخصی و تفسیر و واکنش شخصی بدون پیشداوری، موقعیت‌گیری داخلی و خارجی و تحلیل واکنشهای شخصی است. دیدگاه رفاه اجتماعی (Social Welfare)، با اسامی لیبرال، رادیکال و تاریخ اجتماعی نیز

ضمیمه شماره ۲

چهار ایدئولوژی مهم در آموزش جغرافیا (ضمیمه شماره ۲):
در آموزش جغرافیا در جهان امروز چهار ایدئولوژی متفاوت وجود دارد که در زیر مطالعه می‌کنید.

اهداف	ابزارها		
ارزشیابی رشد کلی فرد	تجربه، انکشاف، یادگیری فعال، پیشرو، درهم تنیده، بر اساس اظهار نظر دانش‌آموز و معنی‌ساز	متمركز بر دانش‌آموز محوری	۱ - ایدئولوژی پیشرونده (Progressive)
ارزشیابی رشد ذهنی	مطالعه موضوعی، انتقال فرهنگی، دریافت و استنتاج، رشد عقلانی، سطوح عالی عقلانی	متمركز بر موضوع محوری	۲ - ایدئولوژی آزادمنشانه (Liberal)
ارزشیابی حقوق دریافتی	رشد مهارتها، پردازش اطلاعات، آموختن چگونگی‌ها	متمركز بر کار محوری	۳ - ایدئولوژی انتفاعی (Utilitarian)
ارزشیابی تغییر در جامعه	زیر سؤال بردن وضع موجود، رشد آگاهی، نقادانه، درک قدرت و نظام سیاسی، آگاهی از نقطه نظرات مخالف	متمركز بر جامعه محوری	۴ - ایدئولوژی مبتنی بر بازسازی (Reconstructionist)

محور انتخاب کرد. با این کار می‌توان بین نگرشها یا ایدئولوژیها توازن را ایجاد کرد و برنامه درسی باید مبتنی بر ایدئولوژی و هدفدار باشد در غیر این صورت سردرگمی حتمی خواهد بود.

اکنون به فهرستی می‌پردازیم که تحت عنوان فهرست مهارت‌سازی و بررسیها ارائه شده است و در آن از معلم یا برنامه‌ریز درسی، سؤال می‌شود که دانش‌آموز شما کدامیک از این مهارتها را به کار می‌برد (ضمیمه شماره ۴):

در این فهرست در قسمت اول مهارتهای عملی مثل جمع‌آوری اطلاعات، طراحی، برآورد، استنتاج، نقشه‌کشی و... آورده شده و در قسمت دوم در بخش مهارتهای شخصی و اجتماعی عناوینی مثل برقرار کردن ارتباط، سهیم بودن در کار اشتراکی، تعاون (همکاری)، بحث، شنیدن، سخن گفتن و غیره دیده می‌شود. در بخش مربوط به تفکر پیشرفته عناوینی چون تجزیه و تحلیل، ارزیابی، دسته‌بندی، مقایسه، تصمیم‌گیری، ارزشیابی و... آمده است و در زیر همه این بخشها این سؤال مهم مطرح شده که آیا دانش‌آموزان شما قادرند در بررسیهای خویش از موارد فوق‌الذکر بهره‌برند؟ در قسمت پایانی نیز چگونگی یادگیری درس جغرافیا و فعالیتهایی که در یادگیری آن مؤثرند بیان شده است.

فعالیت جنبی کارگاه: روش اکتشافی در آموزش جغرافیا

سپس فیلمی از یکی از مدارس انگلستان نشان داده شد که دانش‌آموزان دبیرستانی در کلاس درس جغرافیا از روش اکتشافی - کاوشی (Enquiry) برای آموختن استفاده می‌کنند و در یک بازدید علمی جغرافیایی مجموعه یافته‌های خود را طی گزارش و بحث برای استدلال مورد استفاده قرار می‌دهند. نکات مهم در این فیلم تحت عنوان (Enquiry) عبارت بود از:

- دانش‌آموزان و معلم در یک جلسه، موقعیت مکانی، چگونگی دسترسی و چگونگی نمونه‌برداری از محل مورد نظر را ارزشیابی کرده و به بحث می‌گذارند و نقشه محل مورد بازدید دقیقاً مورد واریسی واقع می‌شود.
- دانش‌آموزان بدون کمک معلم و براساس

Viewpoint - the presupposed values	Ends - the overriding aim or focus	Means - ways to explanation and understanding
Scientific	Space, spatial patterns, spatial relationships; spatial processes	Analysis, prediction/modelling, generalising/seeking 'laws', mathematical deduction, hypothesis testing, problem-solving
Behavioural	Patterns, relationships, people/environment interactions	Analysing perceptions and decision-taking, generalising people environmental behaviour, developing models, hypothesis testing
Humanistic	Place, people and places, sense of place, spirit of place, authenticity	Personal understanding, individual meaning, interpretation, making meaning, reflecting, empathetic stances, being presuppositionless, insider/outsider positioning, analysis of personal reactions
Social welfare, liberal, radical and social-historical	Society, organisations, structures, pressure groups, place and society, power, vested interests in time and place	Critical analysis, critical theory, social theories and analysis, social and political analysis, interpretation, critical reflection
Postmodern	Understanding the multiple realities of places, spatial practices, landscape as text, places in transition, celebrating difference, places and developing identities	Critical analysis, interpretation, reflection, un-patterning and re-patterning, reassembling, deconstructing, recognising many realities and representations of space

زیر سؤال می‌برد. برای این منظور باید ایدئولوژیها را به عنوان داده‌هایی فرض کنیم که بر فرد تأثیر می‌گذارند.

اکنون باید هر برنامه‌ریز درس جغرافیا سعی کند به این دو سؤال پاسخ دهد و در مورد آنها تفکر و استدلال نماید:

● آیا روشن کردن ایدئولوژی برای برنامه‌ریزی درس جغرافیا مهم است یا خیر و چرا؟

● چگونه تجزیه و تحلیل ایدئولوژیها می‌تواند نقاط ضعف و قوت برنامه‌درسی را در مدارس ایران روشن کند؟

با پاسخگویی به این سؤالات مشخص می‌شود که ابتدا باید بین کلمه ایدئولوژی به عنوان دریافت از جهان‌بینی و نگرش تفاوت قائل شویم تا در جریان برنامه‌ریزی دچار گرفتاری ناشی از استنباطات متفاوت نشویم. بعد باید دید که کدامیک از این نگرشها می‌تواند در برنامه‌ریزی درسی پاسخگوی نیازهای ما باشد زیرا شاید یک بخش یا فصل کتاب نیاز به دانش آموز محوری باشد اما لازم شود بخش دیگر کتاب را موضوع

خوانده شده و هدفهای مطالعاتی آن جامعه، سازمانها، ساختههای جامعه، گروههای فشار، مکان و جامعه، قدرت و تجزیه و تحلیل نقادانه جامعه است و بیش از هر چیز بر تحلیل جامعه و ارتباطات جمعی مبتنی است.

و بالاخره آخرین دیدگاه پست مدرنیسم (فرامدرن) می‌باشد (Post Modern) که بر دریافت و تشخیص واقعیت چندگانه مکانها دریافت نقش مکانها (وظیفه‌ای که بر عهده هر مکان جغرافیایی گذاشته می‌شود)، مکانهای انتقالی و چشم‌انداز به عنوان متنی برای انجام عملیات انسان استوار است.

بین دیدگاههای مذکور و ایدئولوژیهای انتخابی برای آموزش جغرافیا که بیشتر ذکر شد، ارتباط نزدیکی وجود دارد و ما باید این دیدگاهها یا نگرشها را شناسایی کرده و برای برنامه‌ریزی درس جغرافیا، دیدگاه خود را به کار گیریم. اگر این امر مهم در نظر گرفته نشود، برنامه‌ریزی درسی شکل ایده آل را به خود نخواهد گرفت و مرتباً بین ایدئولوژیها و دیدگاهها نوساناتی پیدا می‌شود که برنامه درسی و هدف برنامه‌ریزان را

Skills Building and Investigations

Do your children practise these skills?

Practical Skills	Personal and Social Skills	Intellectual Skills
collating data	communicating	analysing
collecting data	contributing	assessing
designing	co-operating	clarifying
drawing	co-ordinating	classifying
estimating	coping	comparing
extracting	discussing	decision making
mapping	empathising	detecting bias
locating sources of information	forming opinions	discriminating
measuring	hearing	distinguishing fact/fiction
observing	initiating	drawing conclusions
presenting data	listening	explaining
recording	organising	evaluating
referencing	sharing	focusing thoughts
retrieving	sustaining dialogue	formulating
testing	talking	hypothesising
writing	team building	interpreting
		predicting
		prioritising
		processing
		questioning
		recalling
		reporting
		selecting
		sequencing
		sorting
		summarising
		translating
		transferring
		visualising

Are they able to use these in their own investigations?

How do students learn in geography?	What activities can be devised to assist this learning?
Reading	Research; reading, writing, observing, recording
Writing	Surveying: survey design, record and present data, summarise information
Listening	Report: results of research in groups, individuals, whole class
Observing	Debate: in or out of role
Talking	Group work, Class work
Recording	Mapping: reading, interpretation, drawing
Imitating	Sketching: graphs, landscapes
Role play	Photography: making and interpreting film or video
Imagining	Modelling
Experimenting	Creative writing or recording
Making things	
Creating	
Co-operating	

Source: 'Assessment in Geography', *Geograph* 54, November 1987.

ذهن خود مطالب و موضوعات این بازدید علمی را مطرح کرده و با یکدیگر بحث می نمایند.

● جگونگی بهره برداری از محیطهای طبیعی برای مقاصد توریستی یا اقتصادی مورد بحث دانش آموزان قرار می گیرد.

● دخالتهای انسان در محیط طبیعی مثل احداث سد، کانال سازی و بی آمدهای اقتصادی و اجتماعی آن مورد بحث دانش آموزان واقع می گردد.

● از آنجا که برنامه درسی براساس روش اکتشافی است، حتی ارزشیابی درس به همین صورت و در محیط انجام می شود و دانش آموزان باید پروژه ای را ارائه کنند. معلم براساس محل و نیازهای دانش آموز پروژه را معرفی کرده و دانش آموزان به صورت دو نفری یا بیشتر به جمع آوری اطلاعات، دسته بندی و... می پردازند.

این روش در صورتی قابل اجراست که دانش آموز کاملاً به روش اکتشافی خو گرفته باشد و فقط

مطالبی که با این روش قابل دریافت هستند مورد بحث واقع می شوند.

استفاده از روش اکتشافی مخصوص درس جغرافیا نیست و در دروس دیگری چون تاریخ، علوم و... هر چند یکبار از این روش برای آموزش سرفصلهای مناسب با، روش مذکور استفاده می شود. مشکلی که در روش اکتشافی وجود دارد وقت گیر بودن آن و مشکلاتی است که در انجام تحقیقات میدانی بروز می کند. از روش اکتشافی معمولاً هنگامی بهره می برند که موضوع محوری در آموزش سرفصلهای تعیین شده مدنظر باشد تا بتوان دامنه موضوع مورد بحث را گسترش داده و با انجام یک پروژه تحقیقی میدانی به سوالات مورد نظر پاسخ گفت.

مدلهای برنامه ریزی درسی و سطوح آن ارزشها در برنامه ریزی درسی اهمیتی خاص دارند. به همین علت ابتدا به بحث ارزشها

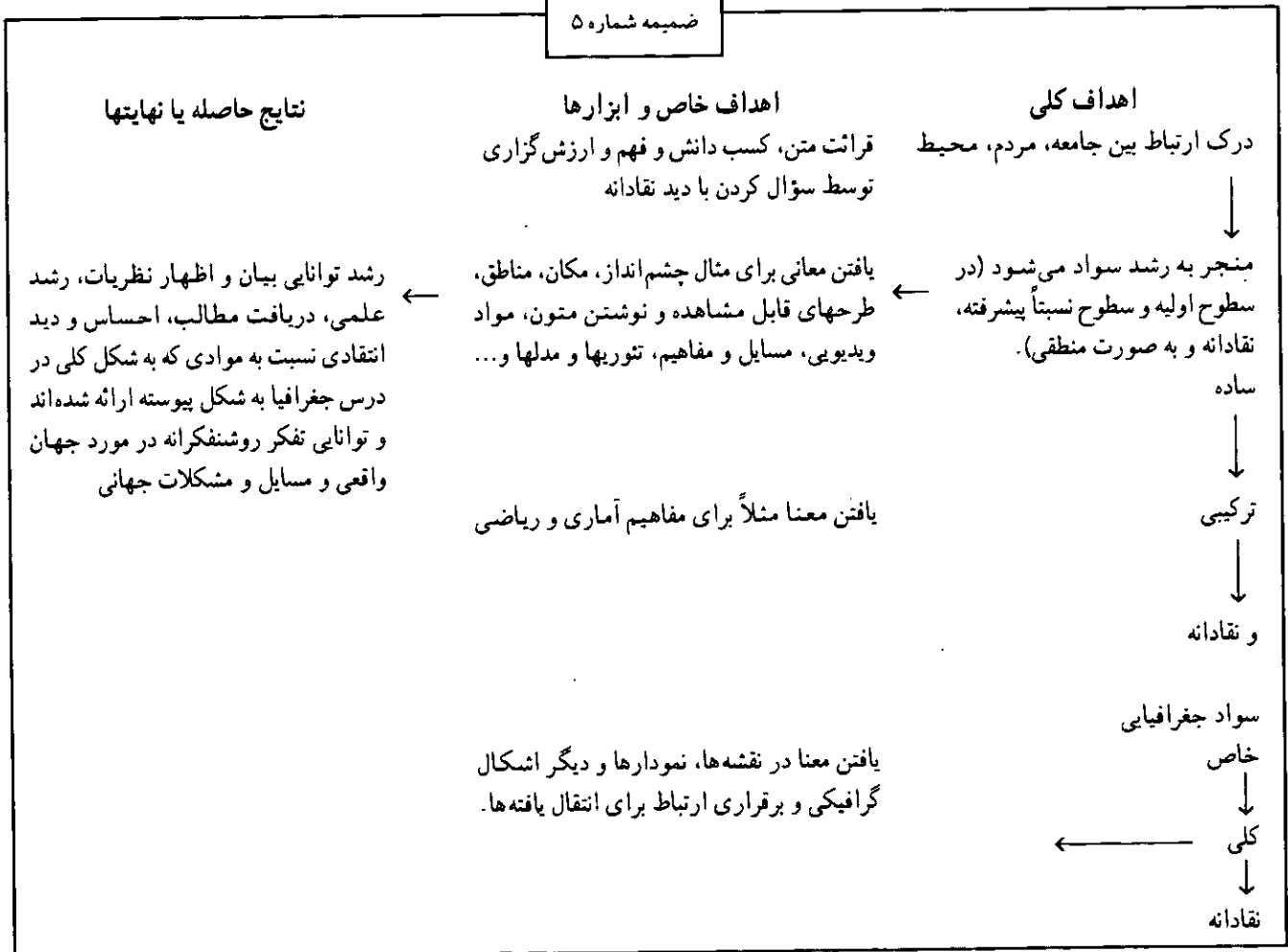
می پردازیم. در ضمیمه شماره ۵ می بینید که اهداف کلی، هدفهای خاص و نتایج حاصله در ستونهایی قرار گرفته اند.

این اهداف، اهداف رفتاری نیستند و باید به هنگام برنامه ریزی آنها را ریزتر کرد. در انگلستان از اهداف رفتاری در جغرافیا فاصله گرفته می شود زیرا اندازه گیری اهداف رفتاری در جغرافیا، پیچیده و مشکل است.

برای نشان دادن ماهیت برنامه ملی جغرافیا در انگلستان به سوالات مطرح شده از سوی وزیر آموزش و پرورش انگلستان در جمع معلمان و برنامه ریزان این درس اشاره می کنم. او در حقیقت می خواست با این سوالات جهت برنامه های ملی درسی را مشخص کند. او هفت سؤال را مطرح کرد. ما در اینجا تنها سوالات ۳ و ۵ را مطرح می کنیم (ضمیمه شماره ۶)

سؤال سوم: در حالی که جغرافیا با مسایل بحث انگیز سرو کار دارد، چه رویکردهای درسی

ضمیمه شماره ۵

* **Keith Joseph's questions:**

1. What is necessary to enable geography to make its distinctive contribution to the breadth and balance of the whole curriculum, and to ensure that breadth and balance are achieved within the teaching of geography? [subtext: get rid of unnecessary clutter]
2. How can the practical teaching and learning... be strengthened, so that pupils' education is based firmly on direct experience of the world in which they live?
3. When geography is concerned with controversial issues, what teaching approaches are needed to ensure that pupils are made aware of the attitudes and values of those involved and so become sensitive to the nature and complexity of the issues?
4. Have we got the balance between people and the environment right? Is the environment - physical or economic - not still too often presented as a controlling influence as a determinant of human response? [subtext: the power of human agency]
5. Is enough attention given to the impact of political and economic processes and activities on geographical patterns and changes? [subtext: cross-curricular linkages]
6. How can the teaching of geography best be organised, in both primary and secondary schools? [subtext: the need for separate subject teaching]
7. If geography were compulsory beyond the age of 14, what content and form should it (could it) take?

(Model) گویند :

در این مدل از هر کجا می توان شروع کرد و به هر جای دیگر مدل حرکت کرد. این مدل نسبت به مدل های قبلی انعطاف پذیری بیشتری دارد و شروع کار در آن راحت تر است. در کشورهای مثل ایران که برنامه درسی موضوع محور می باشد می توان از این مدل استفاده کرد و اصلاحات لازم را در برنامه درسی جغرافیا به عمل آورد. تغییر در این مدل بسیار کند صورت می گیرد اما به صرفه و اقتصادی است. در این مدل می توان اهداف را تغییر داد و بر محتوی تأثیر گذاشت و یا برعکس. اثرات این مدل عمیق می باشد و مدلی پویاست (Dynamic) زیرا سطوح مختلف

این مدل یک مدل خطی است و معلوم نیست اهداف از کجا می آیند و ارزشیابی بالاخره به کجا ختم می شود و چه تأثیری دارد. در واقع باید در ابتدا و انتهای این مدل دو علامت سؤال گذاشت : هدف از کجا می آید و ارزشیابی به کجا منتهی می شود؟

۲ - مدل چرخشی ویلر (Wheeler) : 1967

در مدل چرخشی ویلر ابتدا و انتهای کار مشخص است.

۳ - مدل کر (Kerr) : 1968

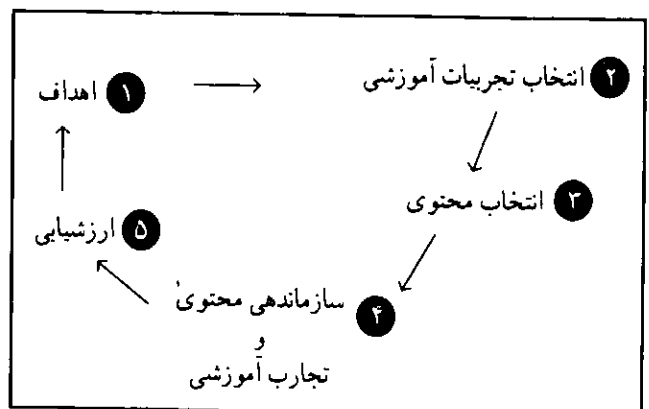
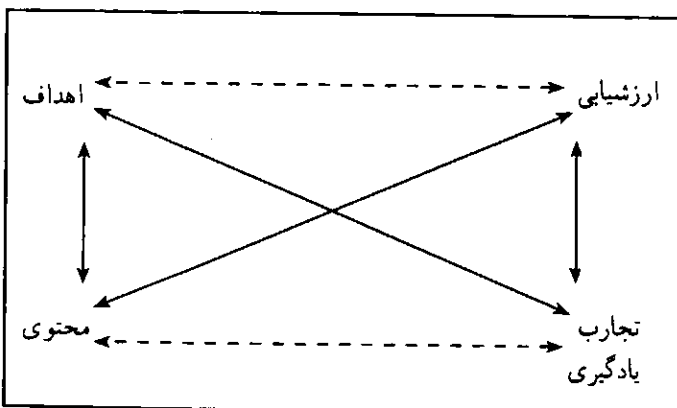
این مدل را مدل کنش متقابل یا مدل فرآیندی (Processing Model/Interactive-

نیاز است تا مطمئن شویم که دانش آموزان به ارزش و اهداف این مسایل بحث انگیزی برده اند و همچنین مطمئن شویم که آنان نسبت به ماهیت و پیچیدگی این مسایل حساس شده اند؟ سؤال پنجم : آیا به تأثیرات سیاسی و فرآیندها و فعالیتهای اقتصادی بر الگوهای جغرافیایی و تغییر آنها توجه کافی شده است یا خیر؟ (مثلاً از طریق ارتباطات بین رشته ای در برنامه درسی؟).

راهبردهای کلی در برنامه ریزی درسی انگلستان (مدلها).

۱ - مدل سنتی امریکایی تایلر

ارزشیابی → روشها → محتوی → اهداف

برنامه‌ریزی درسی را به یکدیگر ربط می‌دهد و یک حالت دیکته شده ندارد.

اکنون باید دید که برنامه‌ریزی درسی در انگلستان شامل چه سطوحی است، چه کسی برنامه‌ریزی را انجام می‌دهد، چه سؤالاتی مطرح می‌گردد و چه نتایجی از این سطوح برنامه‌ریزی حاصل می‌شود. برای این منظور به جدول شماره برنامه‌ریزی برای درس جغرافیا (ضمیمه شماره ۷) مراجعه کنید و به مباحث کلیدی شکل توجه داشته باشید.

اکنون که سطوح برنامه‌ریزی درسی در سطح کلی آموزشگاهی و کلاسی مورد بحث قرار گرفت و وظیفه هر کس مشخص گردید، بهتر است در مورد برنامه درسی جغرافیا در انگلستان نکاتی را مطرح کنیم: بین سالهای ۱۹۸۹ و ۱۹۹۰ یک

و برنامه موفق‌تری را ارائه کردند. گروه قبلی برنامه‌ریزان تحت نظر و تحت تأثیر برنامه‌های مارگارت تاچر عمل می‌کردند و سعی داشتند که جهت‌گیری خاص او را دنبال کنند.

ساختار کلی برنامه درسی جغرافیا طی برنامه ۱۹۹۰ - ۱۹۸۹ (حاکمیت تاچر)

در گزارش برنامه درسی سال ۱۹۹۰ یک نمودار جالب وجود داشت که همچون یک مکعب بود. جغرافیا به عنوان مرکز این مکعب در نظر گرفته شده بود به این صورت:

معلم در این مکعب، قدرت مانور داشت و می‌توانست در هر جهت حرکت کند و برنامه درسی خود را سازمان بخشد. مهم نبود که از کدام طرف وارد مکعب شوند. معلم می‌توانست

برنامه درسی ملی برای انگلستان تهیه شد. که در تهیه آن ۱۲ نفر (سه نفر جغرافیدان، ۳ نفر معلم، یک دیپلمات سابق، یک نفر از اتحادیه زمینداران لندن، یک نفر مدیر شرکت مسافرتی) شرکت داشتند. رئیس گروه برنامه‌ریزی دیپلمات فوق‌الذکر بود. البته باید همین جا تذکر دهیم که این افراد همگی در جاهای دیگری کار می‌کردند و برنامه‌ریزی درسی در حقیقت شغل دوم آنها محسوب می‌شد. تعجبی نیست که این افراد دچار اشتباهاتی شدند و بعدها مشخص گردید که ترکیب گروه برنامه‌ریزی اصولاً صحیح نبوده است. بنابراین اعتراضاتی به این برنامه درسی به عمل آمد که منجر به تشکیل یک گروه جدید در سال ۱۹۹۴ شد که جمعی از متخصصین، برنامه‌ریزی درسی جدیدی را برای جغرافیا بر عهده گرفتند

ضمیمه شماره ۷

سطح
سطح ۱:
سطح عمومی
چه کسی برنامه‌ریزی می‌کند؟
افراد کشوری، مجمع برنامه‌ریزان
درسی، مثلاً SCAA, SCCC
و...

چه سؤالاتی مطرح می‌شود؟
موضوع مورد بحث چه سهمی را در آموزش
افراد نوجوان بر عهده دارد؟ چه سطوح کلی از
دانش جغرافیا برای رشد مهارتها و آشنایی
دانش‌آموزان با مهارتهای جغرافیایی مورد نیاز
است؟ چگونه می‌توان موضوع درسی را به
بهترین نحو سازمان داد طوری که مدرسه بتواند
این پتانسیل را به فعل درآورد؟ و...

چه نتایجی به دست می‌دهد؟
اهداف کلی برای موضوع درسی،
چارچوبی برای موضوعات، مفاهیم، و
مهارتهای بنیادی موضوع درسی، فرآیند
و مراحل کار، راهنمایی‌ها و تفسیر
چارچوب.
ارزشیابی نیازها و تدارک نیازها

سطح ۲:
سطح مدرسه
گروه آموزش جغرافیای
آموزشگاه (بر اساس بحث‌ها و
تبادل نظر با دیگر گروه‌های
درسی).

چگونه اهداف کلی را انتقال دهیم؟ هدف کلی و
ویژگی آموزش جغرافیا برای دانش‌آموزان،
چیست؟ چه مفاهیم و عناوین و مهارتها و تجارب
آموزشی جدیدی برای رفع نیازهای گروه‌های
خاص دانش‌آموزی مورد نیاز است؟ چگونه
چه هنگام ما می‌توانیم دانش‌آموزان و پیشرفت
تحصیلی آنان را ارزشیابی کنیم؟

اهداف خاص برای آموزش جغرافیا در
مدرسه و برای دانش‌آموزان.
طرح کلی درس و برنامه تدریس،
استراتژی ارزشیابی مواد در برنامه
درسی.

سطح ۳:
سطح کلاس
معلم جغرافیای کلاس ضمن
تبادل نظر با همکاران

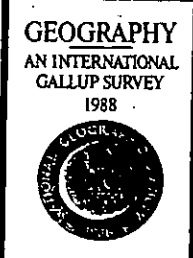
چه فعالیتها و تجارب آموزشی برای هر یک از
عناصر درس جغرافیا لازم است؟ چه نگرشهای
آموزشی - یادگیری و نتایجی را باید در درس
کلاس به کار بریم؟ چگونه و چه موقع باید رشد
و یادگیری دانش‌آموزان را تشخیص دهیم؟
چگونه می‌فهمیم که تدریس در کلاس
موفقیت آمیز بوده است؟

جزئیات کار، جزئیات طرح درسی و
تصمیم‌گیری درباره منابع مورد نیاز. طرح
برای آمادگی ارزشیابی و ثبت و گزارش
نتایج ارزشیابی.
جمع‌آوری شواهد، مرور مطالب و
فعالیتها و ارزشیابی در کلاس.

نظرخواهی

مؤسسه گالوپ درباره میزان اطلاعات مردم از دانش جغرافیای

ترجمه و اقتباس: سپارش شایان

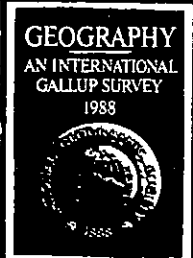

نقشه اول

نظرخواهی

مؤسسه گالوپ درباره میزان اطلاعات مردم از دانش جغرافیای

ترجمه و اقتباس: سپارش شایان

نقشه دوم

نقشه اول: میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی. این نقشه نشان می‌دهد که در آمریکا با حدود ۸۰ درصد از پاسخ‌دهندگان، میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی، نسبت به سایر کشورها، بسیار بالاتر است. در حالی که در برخی از کشورهای آسیای جنوب شرقی و آفریقا، میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان، بسیار پایین‌تر است.

در نتیجه، اول سال ۱۹۸۸ میلادی، مؤسسه نظرسنجی گالوپ در آمریکا با هماهنگی اسمن ملی جغرافیا، این کشور را یکی از بهترین‌ها در زمینه اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی، انتخاب کرد. این موضوعات در این گزارش، به تفصیل، بررسی شده است. در این گزارش، به بررسی میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی، پرداخته شده است. در این گزارش، به بررسی میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی، پرداخته شده است. در این گزارش، به بررسی میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی، پرداخته شده است.

بر اساس نتایج این نظرسنجی، میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی، در آمریکا، نسبت به سایر کشورها، بسیار بالاتر است. در حالی که در برخی از کشورهای آسیای جنوب شرقی و آفریقا، میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان، بسیار پایین‌تر است. این موضوعات در این گزارش، به تفصیل، بررسی شده است. در این گزارش، به بررسی میزان اطلاعات مردم از کشورهای جهان در سال ۱۹۸۸ میلادی، پرداخته شده است.

دانش جغرافیای تاریخی:

۶۹ درصد مردم آمریکا اطلاع داشتند که اغلب سیاه‌پوستان به این کشور در اوایل قرن سیزدهم از کنترهای اروپایی بودند. ۵۱ درصد مردم آمریکا نمی‌دانند که اغلب سیاه‌پوستان اروپایی به آمریکا از طریق برده‌ها و سیاه‌پوستان بومیان می‌آمدند. ۲۲ درصد مردم آمریکا نمی‌دانند که کرسفورد کلب در آریزونا واقع شده بود. ۲۵ درصد مردم آمریکا نمی‌دانند که کولومبوس در سال ۱۴۹۲ میلادی در جزایر کاریب در آمریکای جنوبی بود. ۲۵ درصد مردم آمریکا نمی‌دانند که کولومبوس در سال ۱۴۹۲ میلادی در جزایر کاریب در آمریکای جنوبی بود.

دانش جغرافیای طبیعی:

۶۹ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در شمال غربی آن، سرد است. ۵۱ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در جنوب شرقی آن، گرم است. ۲۲ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در غرب آن، معتدل است. ۲۵ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در شرق آن، گرم است. ۲۵ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در جنوب شرقی آن، گرم است.

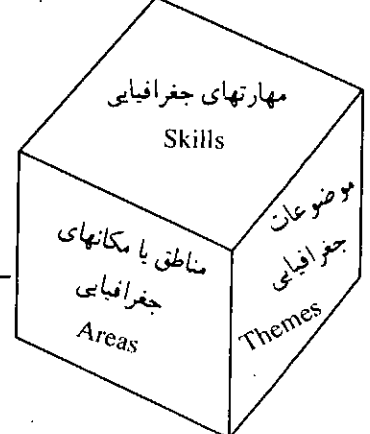
دانش جغرافیای طبیعی:

۶۹ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در شمال غربی آن، سرد است. ۵۱ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در جنوب شرقی آن، گرم است. ۲۲ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در غرب آن، معتدل است. ۲۵ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در شرق آن، گرم است. ۲۵ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در جنوب شرقی آن، گرم است.

دانش جغرافیای تاریخی:

۶۹ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در شمال غربی آن، سرد است. ۵۱ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در جنوب شرقی آن، گرم است. ۲۲ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در غرب آن، معتدل است. ۲۵ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در شرق آن، گرم است. ۲۵ درصد مردم آمریکا می‌دانند که آب و هوای آمریکا در جنوب شرقی آن، گرم است.

پس از ورود به مکعب، ساختارهای متفاوتی را انتخاب کند. مثلاً از موضوعات به مکانها و سپس به مهارت‌ها بپردازد و یا بالعکس با استفاده از مهارت‌های جغرافیایی به مناطق و آنگاه به موضوعات جغرافیایی بپردازد. انتشار نتایج بررسی دانش مردم کشورهای مختلف جهان از جغرافیا، نشانه‌ای از شکست برنامه‌ریزان درسی جغرافیا در انگلستان محسوب می‌شود (ضمیمه شماره ۸). نتایج این بررسی در انگلستان طی مقاله‌ای در روزنامه تایم (TIME) انتشار یافت که نشان می‌داد در بین کشورهای

شامل جغرافیای طبیعی، جغرافیای انسانی، مکانهای جغرافیایی

برنامه‌ها و اهداف و روشها مورد بحث و بررسی قرار گرفته بود تا معلمان را قدم به قدم هدایت کند نه برنامه درسی را. این اشتباه بزرگ از آنجا ناشی شد که گروه برنامه‌ریزی دولتی، ایدئولوژی خاص خود را بر موضوع محور به وجود آمد که به دیدگاه یا نگرش انتفاعی توجیهی نداشت و به جنبه‌های رفتاری جغرافیا توجه شد. یکی از استادان دانشگاه لندن در مورد مفاهیم موجود در کتابهای جغرافیای آن زمان تحقیقی انجام داد که نشان داد، دانش‌آموزان فقط نواحی محدودی از جهان را مطالعه می‌کنند و از کلیت جغرافیایی جهان بی‌اطلاعند! این دانش‌آموزان با کتابهایشان فقط انگلستان، آمریکا، قدری از اروپا و ژاپن را می‌شناختند و اصولاً جهان شناخته شده آنان محدود به این نواحی بود. البته درباره نواحی که دولت وقت انگلیس (ناچر) نیز به آنها حساسیت داشت مطالبی وجود داشت مثل جزایر مالویناس در آبهای مجاور آرژانتین^۸. بنابراین بر حسب ایدئولوژی حاکم و غفلت

برنامه‌ریزان درسی جغرافیا؛ دانش‌آموزان درباره برخی نواحی جهان مطالبی آموختند در حالی که از کل جهان غافل ماندند.

با شکست برنامه تجدیدنظر شده جغرافیا، در سال ۱۹۹۵ کمیته جدیدی تحت نظر آقای دیرینگ (Dearing) به برنامه‌ریزی درس جغرافیا پرداخت که برنامه وی به نام برنامه دیرینگ مشهور شد. این برنامه هم‌اکنون در انگلستان اجرا می‌شود و رضایت معلمان و دانش‌آموزان و والدین نیز نشانه موفقیت این برنامه است. در اینجا لازم است تذکر دهیم که بررسی انجام شده توسط مؤسسه گالوپ اغلب بر اطلاعات جغرافیایی متکی بود و به مهارت‌ها و رفتارهای جغرافیایی آموخته شده مردم توجه چندانی نکرده بود. به همین جهت اصولاً اعتبار چنین بررسی زیر سؤال رفت و نتایج آن نیز به هم‌چنین.

اگر بخواهیم به ویژگی‌ها و تفاوت‌های برنامه درسی جغرافیایی سال‌های ۹۴ - ۱۹۸۴ پرداخته

و آن را با ویژگی‌های برنامه بعد از کمیته دیرینگ مقایسه کنیم باید از یک جدول استفاده کنیم (ضمیمه شماره ۹). در این جدول شرایط عمده، ویژگی‌های برنامه جغرافیا طی ۱۹۹۴ - ۱۹۸۴ و ویژگی‌های برنامه بعد از دیرینگ به چشم می‌خورد که می‌توان آنها را با هم مقایسه کرد و به علت مزیت برنامه‌های دیرینگ پی برد.

ناگفته نماند که تغییر در برنامه درسی جغرافیا سبب شد که برنامه‌های درسی سایر رشته‌ها نیز مد نظر قرار گیرد و معین گردد که به علت عدم توجه به گسترش و رشد مهارت‌ها و بی‌توجهی نسبت به معلمان در جریان برنامه درسی لازم است که در سایر دروس نیز تغییرات اساسی صورت پذیرد و قبل از اعزام معلمان به کلاسهای درس باید آنان در کلاسهای خاص و دوره‌های آموزشی مورد نظر شرکت کنند.

برنامه ملی قبل از ۱۹۹۴، یک برنامه بسیار متمرکز و دیکنه شده از بالا بود و معلم قدرت

خلاقیت و ابتکار چندانی نداشت اما در برنامه دیرینگ، معلمان زمینه بروز خلاقیت و نمایش ابتکار خویش را داشتند.

پایان قسمت اول

زیر نویسها:

۱ - این دوره را به اختصار P.G.C.E گویند که «گواهینامه تعلیم و تربیت بعد از فارغ‌التحصیلی» می‌باشد. کسانی که تحصیل در یک رشته علمی در دانشگاه را به پایان می‌رسانند تا وقتی که دوره P.G.C.E را نگذارتند حق ورود به کلاس درس مدارس و تدریس را ندارند. این دوره تمرکز یک سال تمام به طول می‌انجامد.

۲ - ترجمه کامل منشور آموزش جغرافیا نیز در همین شماره از مجله رشد آموزش جغرافیا ارائه شده است.

3 - What, Where, Why, When, Who.

4 - How.

۵ - در مدارس انگلستان از سن ۵ تا ۱۳ سالگی درس جغرافیا اجباری است و از آن به بعد تا ۱۹ سالگی اختیاری بوده و امتحان آن توسط مؤسسات ویژه به عمل می‌آید نه مدارس.

۶ - این آیدئولوژی را می‌توان منفعت محور نامید زیرا بر این اساس است که دانش‌آموز را برای کسب مهارت‌های بیشتر برای پر کردن جایگاه‌های شغلی جامعه، آماده سازد.

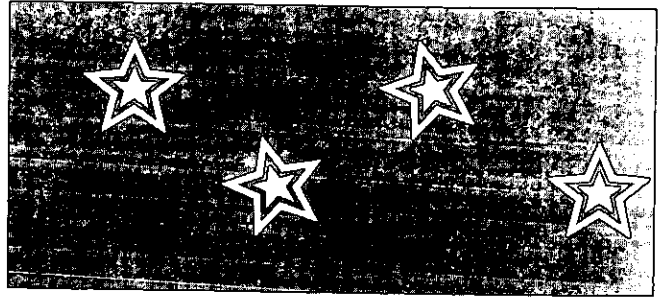
۷ - این بررسی توسط مؤسسه گالوپ با همکاری انجمن ملی جغرافیایی آمریکا در سال ۱۹۸۸ انجام شد و در آن میزان اطلاعات و مهارت‌های جغرافیایی افراد بالای ۱۸ سال در کشورهای آمریکا، ژاپن، فرانسه، آلمان، انگلستان، سوئد، ایتالیا، کانادا و مکزیک طی پرسشنامه‌هایی مورد اندازه‌گیری و سنجش قرار گرفت. برای مطالعه این بررسی و نتایج آن به مجلات رشد آموزش جغرافیا، شماره ۱۹ و ۲۰، پاییز و زمستان ۱۳۶۸ مراجعه کنید.

۸ - جزایر مالویناس در جنوب شرقی آرژانتین در آب‌های اقیانوس اطلس قرار گرفته و حاکمیت آنها را انگلیس بر عهده دارد. در سال ۱۹۸۲ بین حکومت سرهنگان آرژانتین و دولت تاجر بر سر جزایر مذکور که انگلیس آنها را فالکلند می‌نامد جنگی در گرفت که منجر به شکست سرکردگان نظامی آرژانتین شد و استمرار حاکمیت انگلیس بر این جزایر دور افتاده را به دنبال داشت.

ضمیمه شماره ۹

Important conditions	Characteristics of 1989-94	Characteristics post-Dearing
(a) <i>Shared curriculum control</i> • Recognition and respect for three levels of curriculum planning	- Curriculum control imposed by detailed Statutory Order - All levels of decision-making appeared to have been appropriated nationally	- Apparently greater recognition of school/teacher input (Dearing) - Geography proposals more clearly represent a national framework [May 1994]
(b) <i>Teacher teamwork</i> • Teachers work together in supportive environment on curriculum planning	- Focus on individual schools and teachers delivering requirements - Existing curriculum support networks (either especially LEAs)	- Provision of Orders still seen as all that is required from central body - Still no coherent policy of curriculum support for schools or subjects
(c) <i>Building on good practice</i> • New developments draw on existing good practice and teacher commitment	- 'Deficit' view of geography as context for original proposals - Denial of curriculum project experience	- Greater emphasis on teachers and professional input - Character/extent of guidance still awaited
(d) <i>The curriculum system</i> • Content, teaching/learning approaches and assessment recognised as integral parts of one system	- Decisions about specific content made with no reference to impact on curriculum and assessment - Assessment matters ignored in original proposals	- New AT/Pos structure more clearly operates as a system - Level descriptions targeted to assessment purpose - but not trialled
(e) <i>Professional development</i> • Teacher development seen as an essential part of curriculum development • Confidence/trust	- National Curriculum development overall diminished teacher confidence and trust - Over-prescriptive Geography Order perceived as deskilling and demotivating	- Dearing review claims that professional input is being revalued

Figure 5.3 The conditions in which school-based curriculum development flourishes

نوشته: رونالد جانستون

(دانشگاه شفیلد)

ترجمه: عباس سعیدی

(دانشگاه شهید بهشتی)

جغرافیا و جغرافیدانان (۱۱)

می‌گوید:

«نقشه‌ای از ایالات متحده را می‌توان باز و مجاله کرد، اما تا آنجا که هر ایالت در پیوند با همسایگان خود باقی بماند، موقعیت نسبی آنها تغییر نخواهد کرد. پیوستگی مستقل از فاصله و جهت است — تمامی این خصوصیات برای ارائه دیدگاهی جغرافیایی الزامی است.» علاوه بر این،

«پیوندها نباید الزاماً از طریق مرزهای مشترک یا اتصالات فیزیکی باشد. این گونه اتصالات را می‌توان به عنوان پیوندهای کارکردی تعریف نمود. پیوندهای کارکردی عناصری که از لحاظ فضایی مجزا هستند، به بهترین صورت از طریق مبادلات موجود میان آنها، تبیین می‌گردد. این مبادلات را می‌توان در غالب موارد از طریق جریان افراد، کالاها یا ارتباطات مورد سنجش و بررسی قرار داد.» بنابراین، در مدرسه مورد نظر پیوستگی میان آموزگار و شاگردان او نه تنها خط دیدی مستقیم را بین آنها ایجاد می‌کند، بلکه موجب برقراری جریانی (در این مورد جریان اندیشه) از سوی یکی به دیگری می‌شود.

این سه مفهوم، یعنی جهت، فاصله و پیوستگی، عناصر لازم و کافی برای جغرافیای مطلق نایستون به شمار می‌روند که بر بررسی جای قرارگیری (مکانهای مطلق) استوار است تا موقعیت (مکانهای عینی). «اصطلاحاتی که به نظر من حاوی مفاهیم یک نقطه نظر جغرافیایی هستند، عبارتند از جهت و سمت‌گیری، فاصله و پیوستگی یا موقعیت نسبی. تعاریف عملکردی این واژگان قواعد محوری نقطه نظر فضایی به شمار می‌روند. سایر واژگان نظیر الگو، قابلیت دسترسی، مجاورت (همسایگی)، گردش و مانند آن از اجزاء این مفاهیم بنیادی به شمار می‌روند. در ارتباط با مدل‌های مطلق، وجود این عناصر و ویژگی‌های آنها باید تبیین و مشخص گردد.»

نایستون خود مطمئن نبود که این سه واژه بتواند تمامی مفاهیم لازم و کافی برای استدلال جغرافیایی را به ارمغان آورد: مرز در نظر او ظاهراً مفهومی اصیل و نخستین است و نه مفهومی مشتق از این سه مفهوم بنیادی. البته قضیه کلی مورد نظر او این بود که در جغرافیای انسانی،

تئوری فضایی

همانگونه که روندهای شکل‌گیری و گسترش روش‌شناسی (مورد بررسی در فصل پیشین) بدون هیچگونه رهنمودی روشن و بیانی منظم به پیش می‌رفت، به همان ترتیب نیز رشد دیدگاه فضایی فاقد بیانی منسجم بود. (مقاله واتسون در ۱۹۵۵ که پیش از این مورد اشاره قرار گرفت، با اقبال چندانی روبرو نشده بود.) گذشته از کلی باقی‌مانده درباره دانش جغرافیا و علم هندسه، نظیر بحث‌های پانچ در ۱۹۶۲، تنها کوششی که در این زمینه سرمشقی به دست می‌داد، مقاله‌ای بود از نایستون در ۱۹۶۳ که تا زمان چاپ دوم آن (۱۹۶۸) مورد استقبال چندانی قرار نگرفت. هدف نایستون عبارت بود از اینکه «کدام مفاهیم مستقل، شالوده‌ای برای نقطه نظر فضایی، یعنی نقطه نظر جغرافیایی، تشکیل می‌دهند». به این ترتیب، در عوض توجه به «دنیای واقعی» با جلوه‌های متعدد و متغیر آن، به بررسی جنبه‌های مطلق جغرافیایی پرداخت. او به منظور ارائه این مفاهیم اساسی استنتاجی خود، از قیاس یک مدرسه فاقد هرگونه میز و صندلی بهره جست (همانند یک دشت یکنواخت) که در آن آموزگاری موضعی را به طور تصادفی انتخاب می‌کند. سپس دانش‌آموزان به نحوی دور او را فرا می‌گیرند که همگی بتوانند وی را دیده و صدایش را بشنوند؛ نظم و ترتیب حاصله به شکل نیم‌دایره‌ای خواهد بود متشکل از ردیف‌هایی روبروی آموزگار که در نزدیکی او از تراکم بیشتری برخوردار خواهد بود. این نظم و ترتیب دارای سه خصوصیت خواهد بود:

۱- سمت‌گیری مستقیم (رودرو) — تمامی دانش‌آموزان برای شنیدن کلام و مشاهده حرکات آموزگار، روبروی او قرار می‌گیرند؛
۲- فاصله — دانش‌آموزان دور آموزگار گرد می‌آیند، زیرا تأثیرگذاری صدای او با افزایش فاصله، کاهش می‌پذیرد؛

۳- پیوستگی — دانش‌آموزان به صورت ردیف‌هایی منظم قرار می‌گیرند، به نحوی که هریک از ایشان از لحاظ دید نسبت به آموزگار در خطی مستقیم قرار داشته باشد.

سومین خصوصیت این نظم و ترتیب، یعنی پیوستگی حاصل عملکرد فاصله و جهت (سمت‌گیری) است، البته نه به طور کامل؛ چنانکه نایستون

استدلالاتها می‌تواند بر تعداد معدودی از این گونه مفاهیم استوار باشد و این امری بود که توسط بسیاری از دست‌اندرکاران « سنت فضایی » تلویحاً مورد پذیرش قرار داشت، اما کمتر کسی صریحاً به آن اشاره می‌کرد.

رویگرد بدیل این نظرگاه در جغرافیای انسانی توسط هینز (۱۹۷۵)^۲ مطرح شد که مبتنی بود بر فرآیندهای ریاضی تحلیل ابعاد. در این ارتباط پنج بُعد اساسی مطرح بود: جرم، طول، زمان، حجم جمعیت و مقدار. این ابعاد به نحوی مورد استفاده قرار می‌گیرند تا اعتبار روابط کارکردی، نظیر معادلات کاهش فاصله، از طریق بررسی ثبات درونی آنها تبیین و آشکار گردد. استدلال این رویکرد این بود که:

«هرچند بیشتر دانشمندان جغرافیای کمی ظاهراً ادعا می‌کنند که با کشف روابط سر و کار دارند، اما چنین به نظر می‌آید که جغرافیا در این راه و در روند پیشرفت خود به عنوان یک علم، هنوز مراحل نخستین را نیز پشت سر نگذاشته است... عملاً بدون برخورداری از اندیشه ای روشن نسبت به اینکه کدام متغیرها مرتبط هستند و کدام ویژگیهای خاص در یک نظام (سیستم) باید کنار نهاده شوند، مضحک خواهد بود که با تکیه بر یک سری مشاهدات به تبیین مقیاسهای سنجش خود بپردازیم، حال آنکه باید درست برخلاف این روند عمل شود. روش علوم طبیعی... یک نظام (سیستم) متعالی به‌شمار می‌رود، چرا که اندازه‌گیریها را می‌توان دقیقاً به انجام رسانده، نتایج گوناگون را با یکدیگر مقایسه کرد و تجربیات را از نو آغاز نمود.»

این شیوه، آشکارا رویکردی استنتاجی است و هرچند به اندازه رویکرد نایستون در پیوند با «دیدگاه فضایی» قرار ندارد، اما از لحاظ دیدگاهی همان هدف را مد نظر دارد: استنتاج مجموعه‌ای از مفاهیم بنیادی که بتواند شالوده‌ای برای تبیین تئوری جغرافیایی (فضایی) که در «دنیای واقعی» قابل تجربه باشد، فراهم آورد.^۵

این گونه کوششها در راستای استنباط مفاهیم بنیادی جغرافیای انسانی با بیشتر کوششهای مربوط به تئوری پردازی جغرافیایی که در نظر هاروی «یا بسیار ضعیف فرموله شده و یا اشتقاقی» بودند، تفاوت داشت. به عنوان نمونه، نظریه مکان مرکزی کاملاً بر فروض علم اقتصاد درباره چگونگی رفتار افراد به عنوان «عملگران معقول اقتصادی» استوار بود که با افزودن مفهوم بنیادی جغرافیایی یعنی فاصله به آن، نظریه‌ای درباره وسعت و نحوه استقرار فضایی سکونتگاهها ارائه می‌داد. در واقع، جاذبه نظریه مکان مرکزی نزد بسیاری از جغرافیدانان این بود که ایشان قادرند نقش خود را در توسعه تئوری با بهره‌گیری از مفاهیم بنیادی متعلق به خود ایفا نمایند و از لحاظ کاربرد مفاهیم، برخلاف آنچه که رویکرد ناحیه‌ای (منطقه‌ای) مطرح می‌ساخت، الزامی ندارند به رشته‌های علمی دیگر متکی باشند. در نظر هاروی (۱۹۷۰)^۶، جغرافیا دارای گروهی از این گونه مفاهیم است، مفاهیمی مانند موقعیت، نزدیکی (مجاورت)، فاصله، الگو و ریخت‌شناسی (مفاهیمی که غالباً جزء مفاهیم بنیادی نایستون به‌شمار

می‌روند) که می‌توانند عناصر خودی تئوری پردازی جغرافیایی را تشکیل دهند و با بهره‌گیری یکسان از مفاهیم تمامی رشته‌های دیگر، موجب رشد و توسعه و تئوریهای جامع علوم اجتماعی گردد.

یکی از نمونه‌های طرح و توسعه تئوری که هم مفاهیم اشتقاقی و هم مفاهیم خودی را شامل می‌شد، تئوری پراکنش (پخش) بود که در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی مورد توجه زیادی قرار گرفت. فرض اولیه رفتاری در این نظریه که از یافته‌های جامعه‌شناختی اتخاذ شده بود، عبارت از این بود که مؤثرترین شکل برقراری ارتباط در زمینه نوآرینها به صورت دهان به دهان صورت می‌پذیرد. جغرافیدانان با افزودن عامل فاصله به این نظریه، موجب اعتلای آن شدند: بسیاری از ارتباطات بین فردی میان همسایگان صورت می‌پذیرد، به این نحو که اطلاع از نوآرینها به نحوی منظم به سمت خارج از محل استقرار پذیرندگان اولیه آن، پراکنش می‌یابد. بررسی اولیه درباره این نظریه در سوئد و توسط هگرستراند به انجام رسید که آن را در دهه ۱۹۵۰ میلادی به مکتب واشینگتن معرفی نمود و در آنجا توسط موریل (۱۹۶۸) مورد پذیرش و پیگیری قرار گرفت.^۷ البته مطالعه اصلی هگرستراند در سال ۱۹۶۸ میلادی به زبان انگلیسی درآمد.^۸ از آن زمان تاکنون بررسیهای فراوانی هم درباره روند پراکنش و هم (حتی بیشتر) درباره الگوهای گسترش فضایی که فرض می‌شود از روندهای پراکنش مهم هستند، به انجام رسیده است. البته بررسی جامع در این زمینه از ادبیات جغرافیایی متعلق به براون (۱۹۸۱)^۹ است که دیدگاهی رفتاری‌تر را به روندهای مربوط معرفی و اضافه نموده است.

فیزیک اجتماعی و علم فضایی

دو مفهوم از سه مفهوم بنیادی تعریف شده توسط نایستون، یعنی فاصله و پیوستگی، مورد توجه بیشتر کسانی قرار گرفت که از جغرافیا به عنوان علمی فضایی هواداری می‌کردند. در این میان، جهت (سمت‌گیری) مورد بی‌مهری نسبی قرار گرفت، مگر در پاره‌ای آثار مربوط به الگوهای مهاجرتی، از جمله بیان وعظ گونه آدامس در کتاب منتشره خود در ۱۹۶۹^{۱۰} (جهت در اینجا به معنای جهات اربعه به کار رفته است؛ هرگونه بحث از الگوهای حرکتی که مقصد را دقیق‌تر از تعیین آن برحسب فاصله از مبدأ تبیین کند، مستلزم تحلیل مبتنی بر جهت است).

بزرگترین مجلد از بررسیهای علم فضایی تا حد زیادی از خطوط اساسی تحقیقاتی ترسیم شده توسط مکتب فیزیک اجتماعی تبعیت می‌کرد. رابطه میان فاصله و انواع گوناگون کنش متقابل - مهاجرت، جریان اطلاعات، جابه‌جایی کالایی و مانند آن - در سده نوزدهم میلادی توسط کسانی از جمله کاری (۱۸۵۸)^{۱۱}، راونستاین (۱۸۸۵)^{۱۲}، گریگ (۱۹۷۷)^{۱۳} و اسپنسر (۱۸۹۲)^{۱۴} تبیین شده بود. تأثیر این گونه آثار بنیادی در روندهای بعدی آشکار نیست. به عنوان نمونه، مک کینی (۱۹۶۸)^{۱۵} اظهار می‌دارد که استیوارت و دیگران از ریشه اندیشه‌های مربوط به «مدل جاذبه» و «پتانسیل جمعیتی» در آثار کاری و اسپنسر اطلاعی نداشتند و ادعا

می‌کند، «دانشمندان جغرافیای نوین می‌توانستند» از آثار منتشره ایشان «درسهای فراوانی بیاموزند». و آرنستس (۱۹۶۸) در مقابل می‌گوید، استیوارت به خوبی از وجود چنین آثاری مطلع بود، گرچه مک کینی در یک مناظره اشاره نمود که استیوارت در مقالات دهه ۱۹۵۰ و نه در مقالات دهه ۱۹۴۰ خود، به آثار این عده استناد کرده است. از سوی دیگر، مقالات راونستاین به نحوی آشکار بر نسل محققان بعدی الگوهای مهاجرتی تأثیر گذارد (جالب است که اثر پیشگام درباره فاصله - کاهش و مدل جاذبه و به همین ترتیب، آثار بسیار دیگری از علم فضایی خارج از دانش جغرافیا به انجام رسید: همانطور که توکالیس (۱۹۷۸) اظهار می‌دارد^{۱۷}، «سهم جغرافیدانان در تکوین نظری دیدگاه جاذبه ناچیز بود»: البته یکی از این افراد تعیین کننده، یعنی آلن ویلسون بعداً جغرافیدان شد).

که مطابق آن P_i و P_j به ترتیب عبارتند از جمعیت مکانهای i و j ، k و d مطابق فرمول پیشین و I_{ij} مقدار کنش متقابل میان مکانهای i و j . بسیاری از آثار کوشیدند این معادله را با جریان داده‌ها منطبق سازند. برای حصول سازگاری آماری قابل قبول لازم بود تا به عناصر گوناگون این معادله وزن داده شود؛ به این صورت:

$$I_{ij} = f(P_i^a P_j^b d_{ij}^c)$$

که مطابق آن a ، b و c وزن حاصل از سری داده‌های مورد تجزیه و تحلیل است. از آنجا که تقریباً در تمامی بررسیها، مقادیر مختلفی از a ، b و c به دست می‌آید، ادعا می‌شد که مدل جاذبه موسوم به جاذبه کنش متقابل، یک قاعده مطالعاتی است که هنوز این امکان را فراهم نمی‌سازد تا براساس آن بتوان توضیحی تئوریک استوار نمود. در عمل، تأثیر فاصله از یک مکان به مکان دیگر، از یک جمعیت به جمعیت دیگر و از یک زمینه به زمینه دیگر، در بهره‌گیری از این مدل برای ارائه جریانهای مهاجرتی تفاوت می‌پذیرد. این نقش، همانگونه که از طریق پیوستگیهای موجود نشان داده شد، اساساً همه‌جایی (جهانی) به نظر می‌آید: آنچه که هیچ نظریه‌ای نمی‌تواند به آن تکیه کند، تغییرپذیری توان تأثیرگذاری (نقش) آن است.

در سالهای پس از جنگ جهانی دوم، تنها در فیزیک اجتماعی و آثار استیوارت، زیپف و دیگران نبود که فاصله به عنوان متغیری تعیین کننده مورد توجه قرار می‌گرفت، بلکه همانگونه که پولر (۱۹۷۷)^{۱۸} نوشته است، هم اقتصاد دانان و هم جامعه‌شناسان به نحوی روزافزون به تأثیر فاصله بر رفتار آگاهی یافته‌اند، چنانکه اقتصاد دانان به صورت تئوریهایی استقرار ویر، هور، لوش و دیگران که زمینه‌ساز اثر گریسون و همکارانش شد و همچنین اثر ایزارد را برانگیخت و نیز جامعه‌شناسان در بررسیهای مکتب شیکاگو که طیف وسیعی از مطالعات درباره الگوهای سکونت شهری را دربر می‌گرفت، به نقش عامل فاصله (مسافت) توجه داشتند. بدینسان، بنا بر نظر پولر:

«عده‌ای از جغرافیدانان از بررسیهای فضایی که در قالب علوم اجتماعی خارج از رشته خود آنان، به انجام رسیده بود، آگاهی یافتند و براساس شناسایی ارتباط آنها با جغرافیا، کوشیدند تا آنها را مورد تقلید قرار دهند. بدینسان، پیدایی سنت فضایی مورد پیروی و ترغیب قرار گرفت، البته نه از طریق کشف درونمایه جغرافیا، بلکه از طریق آگاهی و پذیرش پژوهشهای انجام یافته در خارج از این رشته. بررسیهای علمی منکی بر فضا در سایر شاخه‌های علوم اجتماعی برای جغرافیدانان به صورت قالبهای علمی درآمدند؛ به سادگی به این دلیل که آن دسته از بررسیها که فضایی به‌شمار می‌آمدند توسط بعضی از دست‌اندرکاران با دانش جغرافیا مرتبط به حساب آمده بودند.»

به موجب آن کوشیدند آن‌را هم با چارچوب نظری مطرحه توسط شفر و هم با «انقلاب کمی» منطبق سازند. در پذیرش دیدگاههای فضایی که بیشتر توسط سایر رشته‌ها به انجام رسیده بود، کارشناسان جغرافیای

گذشته از استیوارت که کوششهای پیشگامانه او بیشتر مورد اشاره قرار گرفت، ظاهراً مؤثرترین شخصیت در فیزیک اجتماعی پس از جنگ دوم جهانی زیپف است که «اصل حداقل کوشش» را مطرح ساخت. براساس این اصل، افراد زندگی خود را طوری سازمان می‌دهند که در انجام امور آن به حداقل تلاش نیاز داشته باشند. حرکت موجب کار می‌شود و بدینسان به حداقل رساندن حرکت، بخشی از اصل کلی حداقل کوشش است. زیپف برای توضیح این اصل، یافته‌های استیوارت را گسترش داد، به این معنا که با افزایش فاصله از دانشگاه پرینستون، دانشجویان کمتری از ایالات مختلف داوطلب ورود به این دانشگاه خواهند بود. برای رفتن به دانشگاه، دو جنبه از کوشش (کار) مؤثرند: (۱) کار لازم برای درخواست اطلاعات درباره دانشگاه؛ و (۲) کار لازم برای سفر به آنجا. بدین ترتیب، هرچه فاصله بین محل زندگی دانشجوی بالقوه و دانشگاه پرینستون بیشتر باشد، دانشجوی اطلاعات کمتری نسبت به آن دانشگاه و آمادگی کمتری برای سفر به آنجا خواهد داشت. اعتبار بحث کاهش - مسافت در ارتباط با مجموعه داده‌های متنوع دیگری نیز مورد بررسی قرار گرفت؛ به عنوان مثال، اطلاعاتی درباره محتوای روزنامه‌ها و نحوه توزیع آنها نشانگر تأثیرگذاری فاصله در جریان اطلاعات بود و داده‌های مربوط به حرکت بین مکانها نشان داد که هرچه فاصله بین آنها بیشتر باشد، حجم تماس میان دو محل کمتر خواهد بود.

زیپف این قاعده را رابطه $P_i P_j / D$ نامید و استیوارت به شباهت این قاعده و فرمول جاذبه نیوتن پی برد.

$$F_{ij} = K \frac{M_i M_j}{d_{ij}^2}$$

که مطابق آن M_i و M_j به ترتیب عبارت است از مقدار جرم در مکان i و j ، d_{ij} فاصله میان i و j ، k همبستگی نسبی و F_{ij} نیروی جاذبه میان نقاط i و j . برای الگوهای کنش متقابل، این معادله به صورت زیر بازنویسی شده است:

$$I_{ij} = k \frac{P_i P_j}{d_{ij}^2}$$

انسانی غالباً در آنچه که از سایر منابع اخذ می‌کردند، به نحوی گزینشی عمل می‌نمودند. بدینسان، به عنوان نمونه، بررسی درباره‌ی الگوهای سکونت شهری بر جنبه‌های خاصی از جامعه‌شناسی شهری مکتب شیکاگو استوار گردید. حکم رابرت پارک که فاصله اجتماعی را به فاصله فضایی مرتبط می‌ساخت، موجب برانگیختن آثار زیادی درباره سنجش جدایی‌گزینی سکونتی شد، اما داروینسم اجتماعی و تئوری اکولوژیک که زیربنای این حکم به‌شمار می‌رفت، شدیداً نادیده گرفته شد و جنبه‌های انسان‌گرایانه اثر پارک تنها در سالهای اخیر مورد توجه قرار گرفت.

کارشناسان انواع علوم اجتماعی در تحلیلهای خود از نقش و مفهوم فاصله نه تنها به تأثیر خود عامل فاصله، بلکه ضمناً به معنا (مفهوم) و سنجش آن نیز نظر داشتند. به عنوان نمونه، استوفر (۱۹۴۰) رابطه‌ای مطرح ساخت که مطابق آن، مهاجرت میان x و y چندان نه بخاطر فاصله موجود میان آنها، بلکه بیشتر به واسطه تعداد فرصتهای دخالت‌کننده (موجود) مورد بررسی و تأکید قرار می‌گرفت. او فاصله را عملاً برحسب فرصتها (امکانات) می‌سنجید؛ هرچه تعداد این گونه فرصتهای در دسترس به صورت محلی بیشتر بود، کوشش کمتری برای حرکت به سمت آنها هزینه می‌شد. عده‌ای دیگر این رویکرد انعطاف‌پذیر را برای سنجش متغیر پایه به کار گرفتند. به عنوان مثال، اولمن (۱۹۵۶) نموداری برای تحلیل جریان کالایی عرضه داشت که مطابق آن مقدار حرکت بین دو مکان به سه عامل بستگی داشت:

- ۱- تکمیل‌کنندگی، درجه‌ای که براساس آن برای عرضه یک قلم کالا در یک مکان، تقاضا برای آن در مکان دیگر وجود دارد؛
- ۲- فرصت دخالت‌کننده، درجه‌ای که براساس آن مقصد بالقوه بتواند همان اقلام کالایی را از منبع نزدیکتر و احتمالاً ارزان‌تر فراهم سازد و یا منبع بالقوه بتواند اقلام کالایی خود را در بازار نزدیکتر به فروش رساند؛ و
- ۳- قابلیت انتقال، برای آنکه تکمیل‌کنندگی قابل سرمایه‌گذاری باشد، لازم است که حرکت صرفه‌جویانه، موانع مجاری، زمان و هزینه مشخص باشد.

این تصویر از لحاظ آماری با مدل جاذبه انطباق آشکاری نداشت، اما از ارتباط روشنی با آن برخوردار بود. البته سازگاری این گونه مدلها مستلزم پذیرش این امر بود که تأثیر فاصله، همانند زمان و هزینه، از یک مکان به مکان دیگر و از یک زمان به زمان دیگر تفاوت می‌پذیرد و این نکته‌ای بود که توسط کسانیمانند ابلر (۱۹۷۱)، فورر (۱۹۷۴) و جنل (۱۹۶۸ و ۱۹۶۹) مورد بررسی و تأکید قرار گرفته بود.

تمامی اینگونه آثار مربوط به تحلیل الگوهای گوناگون حرکتی، نه تنها به واسطه ارتباط مطلق آنها با دانش فضایی متمرکز در جغرافیا و کاربرد آن در ارائه و پیشبرد تئوریهای استقرار، بلکه همچنین بخاطر قابلیت کاربرد آشکار آنها در پیش‌بینی قالبها و زمینه‌ها، مستمراً به پیش رفتند. در خلال دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، طراحی الگوهای کاربری زمین و شبکه‌های حمل و نقل

(به ویژه شبکه راهها) به نحوی شتابان در آغاز در ایالات متحده و سپس در بریتانیا مورد تقلید قرار گرفت. در اصل از این طریق، داده‌هایی گرد می‌آمد تا هم نیروی مولد ترافیک (آمد و شد) کاربریهای گوناگون زمین و هم الگوهای کنش متقابل میان بخشهای مختلف یک حوزه شهری را نشان دهد که در توضیح مورد اخیر از مدل جاذبه استفاده می‌شد. سپس شکل‌گیری کاربری آبی اراضی طراحی، توان مولد ترافیک استنتاج و با بهره‌گیری از مدل جاذبه، الگوی جریانها و شبکه راههای مورد نیاز پیش‌بینی می‌شد. مدلهای بعدی که عمدتاً بر مدل ابداعی ایرا لوری استوار بودند، قادر شدند، انواع شکل‌گیری را برحسب جریان ترافیک ارزیابی نموده و براساس آن بهترین جهت رشد شهری را در آینده پیش‌بینی نمایند.

تقاضا برای ابزار کارآمد طراحی موجب برانگیختن تحقیقات بیشتری بر پایه مدلهای جاذبه و لوری شد. اگرچه در آغاز اقتصاد دانان امریکایی به این مهم پرداختند، اما بعداً توسط کارشناسان بریتانیایی مورد تقلید قرار گرفت و از جمله توسط آلن ویلسون که در ۱۹۷۰ - علیرغم اینکه هیچگونه آموزشی در جغرافیا ندیده بود - به عنوان استاد جغرافیا در دانشگاه لیدز منصوب شد و از آن به بعد، به صورت جغرافیدانی حرفه‌ای درآمد، به پیش رانده شد. او مدل جاذبه را در چهارچوبی ریاضی اخذ نمود و از این طریق شالوده تئوریک قوی‌تری برای آن فراهم ساخت و همچنین مدل لوری را به یک دسته کلی‌تر از مدلهایی که به استقرار، نحوه تخصیص و حرکت در فضا می‌پرداختند، مبدل ساخت.

این گونه فعالیتها، همکاری جغرافیدانان آکادمیک و برنامه‌ریزان و طراحان امور اجرایی را ضروری می‌ساخت و بدینسان موجب پیشرفتهای شد که ایشان را در علوم منطقه‌ای در ایالات متحده در کنار هم قرار داد. دو مجله جدید بریتانیایی برای این عده و حوزه‌های تحقیقاتی ایشان فراهم آمد: مطالعات منطقه‌ای^۲ و محیط و برنامه‌ریزی^۱ که هر دو کارشناسان و خوانندگانی را از سایر شاخه‌های علوم اجتماعی به سوی خود جلب نمودند. بدینسان، روش‌شناسی جدید جغرافیایی در راه تثبیت ارزشهای کاربردی قابل اعتنا گام برداشت و موقعیتهای شغلی تحت عنوان برنامه‌ریز طی چندین سال، به ویژه اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰، در میان دانشجویان جغرافیا به صورت شغل محبوب مطرح شد و به نظر می‌آمد، تمایل روزافزون جغرافیدانان آکادمیک (دانشگاهی) به رشته خود و سائقه همپاسازی آن با سایر شاخه‌های علوم اجتماعی در زمینه پیوند با سیاستگزاریها و اجراء به درستی در راه کمال گام برمی‌دارد.

مأخذ:

1. Watson, J.w.(1955): Geography, A Discipline in Distance. in: Scottish Geographical Magazine, 71, PP.1-13
2. Bunge, w. (1962): Theoretical Geography. Lund Studies in Geography, Series C1.
3. Nystuen, j.D. (1963): Identification of some fundamental

گزارش کوتاهی از هفدهمین کنفرانس جهانی کارتوگرافی

سعید بختیاری
سازمان گیئاشناسی

هفدهمین کنفرانس بین‌المللی کارتوگرافی همراه با دهمین مجمع عمومی «انجمن بین‌المللی کارتوگرافی» (ICA) در روزهای سوم تا نهم سپتامبر ۱۹۹۵ در کشور اسپانیا برگزار گردید. این کنفرانس که هر دو سال یکبار در یکی از شهرهای بزرگ جهان برگزار می‌گردد، به بررسی آخرین وضعیت کارتوگرافی در سطح جهان می‌پردازد. شهر بارسلون مرکز ایالت تاریخی کاتالونیا که بزرگترین بندر و مرکز اقتصادی اسپانیا محسوب می‌شود، میزبان این دوره از کنفرانس بود. کنفرانس با عنوان کلی «کارتوگرافی مرزها را درمی‌نوردد» در روز چهارم سپتامبر افتتاح شد. حدود ۶۰۰ مقاله و گزارش به کنفرانس ارائه شده بود که حدود ۱۲۰ مقاله در سه سالن مجزا قرائت شد و بقیه در بخش جنبی کنفرانس بصورت پوستر در معرض دید همگان قرار گرفت. از کشور ایران سه مقاله و یک گزارش به کمیته علمی کنفرانس رسیده بود که هیچ یک از نویسندگان در کنفرانس حضور نداشتند. مجمع عمومی انجمن بین‌المللی کارتوگرافی نیز در روزهای سوم و نهم سپتامبر قبل از برنامه‌های افتتاحیه و اختتامیه کنفرانس برپا شد و در آن مسائل مالی و برنامه‌های آتی آن به بحث گذاشته شد.

نمایشگاه بین‌المللی کارتوگرافی

مهمترین رویداد جنبی این کنفرانس، برپایی نمایشگاه بین‌المللی

- Spatial Concepts. Papers of the Michigan Academy of Science, Arts and Letters, 48. PP. 373 - 384. .
- Haynes, R.M.(1975): Dimensional Analysis: Some applications in human geography, in: Geographical Analysis, 7, 51-68
 - ۵ - ضمناً نگاه کنید به دو اثر دیگر هینز به شرح زیر:
 - A note on dimensions and relationships in human geography. in: Geographical Analysis, 10, 1978, 288-92.
 - An introduction to dimensional analysis for geographers. Catmog, 33, Books, Norwich.
 - Harvey, D.(1970): Behavioural postulates and the construction of theory in human geography. in: Geographica Polonica, 18, 27-46.
 - Morrill, R.L.(1968): Waves of spatial diffusion, in: Journal of Regional Science 8, 1-18
 - Hägerstrand, T. (1968): Innovation diffusion as a spatial process. Chicago.
 - Brown, L.A.(1981): Innovation diffusion: a new Perspective. London.
 - Adams, j.S. (1969): Directional bias in intraurban migration. in: Economic Geography, 45, 302-23.
 - Carey, H.C. (1858): Principles of Social Science, Philadelphia.
 - Ravenstein, E.G. (1885): The Laws of Migration, in: Journal of the Royal Statistical Society, 48, 167-235.
 - Grigg, D.B.(1977): E.G. Ravenstein and the Laws of Migration. in: Journal of Historical Geography, 3, 41-54.
 - Spencer, H. (1982): A system of Synthetic Philosophy Vol. 1: first principles (4th edition), New York.
 - McKinney, W.M.(1968): Carey, Spencer and Modern Geography. in: The Professional Geographer, 20, 103-6.
 - Wartz, W. (1968): Letter to the Editor. in: The Professional Geographer, 20, 357.
 - Tocalis, T.R. (1978): Changing theoretical foundations of the gravity Concept of human interaction. in: B.J.L. Berry (de): The nature of change in geographical ideas, 65-124.
 - Pooler, J.A.(1977): The origins of the spatial tradition in geography. in: Ontario Geography, 11, 56-83.
 - Stouffer, S.A.(1940): Intervening opportunities: a theory relating mobility and distance - in: American Sociological Review, 5, 418-26.
 - Regional Studies.
 - Environment and Planning.

طبقه بندی شده بود. به بهترین نقاشی، جایزه باربارا پنچیک اعطاء و قرار شد که این نقاشی جزء کارتهای تریک کریسمس توسط یونیسف به چاپ برسد.

نمایشگاه تبر و کارتوگرافی

از دیگر بخشهای جالب کنفرانس، نمایشگاه تمبرهایی بود که از سراسر جهان گردآوری شده بود و در تمامی آنها نقشه‌ای به چاپ رسیده بود. در این نمایشگاه بیش از ۱۰۰۰۰ تبر به نمایش درآمده بود.

شهرها؛ از بالن تا ماهواره

عبارت فوق عنوان نمایشگاه جالبی بود که طی آن به وسیله فیلم، عکس و اسلاید مراحل گسترش شهرنشینی و عکسهای هوایی از قرن نوزدهم تا زمان حاضر به تصویر کشیده شده بود. این نمایشگاه فرصت خوبی برای مقایسه مراحل تکامل عکسبرداری هوایی از اولین عکسهای که از بالنها گرفته شده، تا آخرین عکسهای دقیق ماهواره‌ای بود. در عین حال نحوه توسعه و گسترش برخی از شهرهای بزرگ جهان در طی ۱۵۰ سال گذشته نیز به نمایش درآمد.

همزمان با برپایی کنفرانس، برنامه‌های متعددی جهت بازدید از مراکز فنی تهیه و تولید نقشه تدارک دیده شده بود که شرکت کنندگان می‌توانستند با هماهنگی قبلی از این مراکز دیدن کنند. مهمترین محلی که مورد بازدید قرار گرفت، مؤسسه کارتوگرافی کاتالونیا بود که در طی این دیدار، بخشهای مختلف از جمله طراحی کامپیوتری، ادیت، کنترل و چاپ در معرض دید قرار گرفت. به علاوه، کمیته برگزارکننده برنامه‌های متنوعی نیز برای بازدید از مراکز فرهنگی، علمی و تفریحی ارائه کرده بود که استقبال زیادی از آن به عمل آمد.

در چهارمین روز کنفرانس مطلع شدیم که نمایشگاه ویژه‌ای از نقشه‌های دریانوردی اسپانیا دایر شده است. این نمایشگاه در محلی غیر از محوطه کنفرانس و بطور مستقل برپا شده بود، ولی فرصتی بود برای شرکت کنندگان در کنفرانس تا از این نمایشگاه نیز دیدار کنند. نقشه‌های دریانوردی که به «پورتولان» موسوم است از دیرباز در کشور اسپانیا تهیه می‌شده و بخصوص در شهر بارسلون نقشه‌های دریانوردی زیادی تولید شده است. قدمت قدیمی‌ترین نقشه ارائه شده در این نمایشگاه به قرن سیزدهم میلادی می‌رسید و ظاهراً در ایالت آراگون تهیه شده بود.

از کشور ایران تنها نماینده‌ای از سوی سازمان گیتاشناسی حضور داشت و پرورشوری که از سوی این سازمان به مناسبت برگزاری این کنفرانس تهیه شده بود، با استقبال گسترده‌ای مواجه گردید.

در خاتمه لازم به ذکر است که کنفرانس در کاخ کنگره نمایشگاه بارسلون برگزار شده بود و آنچنانکه در مراسم اختتامیه اعلام شد، کنفرانس هیجدهم در بهار سال ۱۹۹۷ در شهر استکهلم سوئد برگزار خواهد شد.

کارتوگرافی بود که در آن آخرین و پیشرفته‌ترین لوازم و تجهیزات کارتوگرافی از مرحله طرح و تهیه تا مراحل نهایی چاپ عرضه شده بود. در مجموع بیش از ۵۰ شرکت و مؤسسه دولتی و خصوصی بین‌المللی در این نمایشگاه شرکت کرده بودند. بیشترین فضای نمایشگاه را مؤسسه کارتوگرافی کاتالونیا در اختیار گرفته بود و پس از آن شرکت «اینترگراف» که تجهیزات و نرم‌افزارهای خاص «سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی» (GIS) را عرضه می‌کند، قرار داشت.

از جمله امکانات جانبی کنفرانس، سالن اختصاصی چند رسانه‌ای بود که در آن تعداد زیادی کامپیوترهای شخصی نصب شده بود و شرکت کنندگان می‌توانستند برنامه‌های کامپیوتری خود را در آن به نمایش گذاشته و توضیحات لازم را ارائه نمایند. در بخشی از نمایشگاه، مجموعه‌ای از آثار و لوازم شخصی ادوارد ایمهوف، کارتوگراف برجسته سوئسی به مناسبت صدمین سالگرد تولد وی به نمایش درآمده بود.

مراسم یادبود «باربارا پنچیک»

در روزهای چهارم تا هشتم سپتامبر، برنامه ویژه‌ای به یادبود باربارا پنچیک از کارتوگرافان مشهور آمریکا برگزار شد که طی آن نقاشیهای زیادی از کودکان جهان به نمایش گذاشته شد. این نقاشیها که در ارتباط با موضوع نقشه و جغرافیا بود دیدگاه نقاشان آنها را نسبت به جهان نشان می‌داد و در ۵ گروه، مطابق قاره‌های جهان،

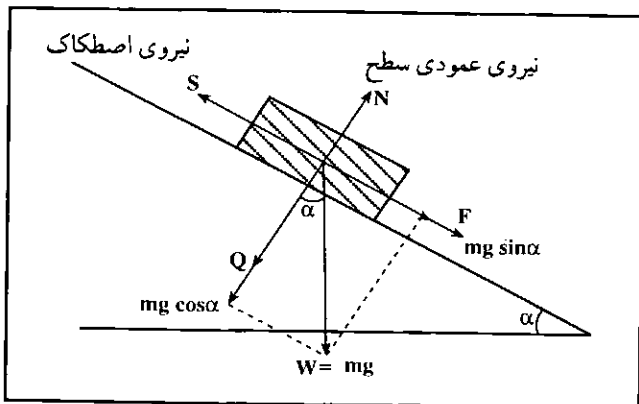
طبقه بندی حرکات دامنه‌ای

مهدی چوبینه

دانشجوی دوره دکتری جغرافیای طبیعی

حرکات دامنه‌ای:

بررسی حرکات دامنه‌ای: هرگونه حرکت خاک و سنگ بر روی شیب متفاوت دامنه‌ها را می‌توان تحت نام عمومی حرکات دامنه‌ای یا حرکات توده‌ای قلمداد نمود. اشکال متفاوت و متعددی را که هر یک نتیجه افزایش یا کاهش یکی از عناصر مؤثر در حرکات دامنه‌ای است می‌توان در طبیعت مشاهده نمود. اما آنچه که به لحاظ تئوری برای تمامی این حرکات می‌توان عنوان نمود آن است که طبق قانون حرکت اجسام بر روی سطوح شیبدار هر جسم مستقر بر روی یک سطح شیبدار از چند جهت در معرض نیروهایی قرار دارد که دیاگرام ساده شکل شماره ۱ نشان‌دهنده آن است.

شکل شماره ۱

مقدمه

یکی از جالب‌ترین پدیده‌هایی که با سرعت پیکر زمین را دچار تغییر و دگرگونی می‌سازد پدیده حرکات دامنه‌ای است که مباحث فنی آن یکی از بحث‌انگیزترین مباحث مکانیک خاک است. آنچه بر عهده علم جغرافیا است تبیین تئوری این گونه حرکات به زبان ساده و طبقه‌بندی و شناسایی آنها است.

در حدود ۱۵ سال قبل، پیشنهادی در زمینه طبقه‌بندی انواع حرکات دامنه‌ای ارائه شده است که تاکنون مورد استفاده کسانی بوده که بنحوی به این موضوع علاقه مند بوده‌اند. همچنین در متون فارسی و لاتین مطالب زیادی را می‌توان در این مورد یافت که هر یک به بخشی از این حرکات اشاره دارد. در این مقاله با استفاده از مفاهیم بکار رفته در پیشنهاد قبلی و به منظور تکمیل آن، طبقه‌بندی جدیدی پیشنهاد شده سپس با استفاده از نمودار و تصاویر سعی شده است تا انواع این حرکات مورد شناسایی قرار گیرد. امید است سایر علاقه‌مندان در تکمیل آن همت نمایند و نگارنده را با راهنمایی‌های خود مورد مرحمت قرار دهند.

چنانکه مشاهده می‌شود، مهمترین نیروهای موجود عبارتند از: $w =$ وزن جسم که آن را به سطح می‌چسباند و خود به دو مؤلفه تقسیم می‌شود یکی F که در حالت سکون مقدارش با S نیروی اصطکاک برابر است و Q که مقدارش با N نیروی عمودی سطح برابر است و تا زمانی که S با F برابر باشد جسم بی حرکت خواهد بود. در این مورد توجه به شکل و سطحی از آن که با سطح شیبدار تماس دارد اهمیت دارد و هرگاه هریک از دو نیروی اشاره شده به نحوی تغییر مقدار دهند ممکن است، جسم به حرکت درآید و یا از حرکت باز ایستد. در مورد دامنه‌ها مهمترین عاملی که در استقرار توده‌های مواد پرروی دامنه‌ها دخالت دارد، عبارت است از: S : نیروی اصطکاک، که در توده‌های خاک دامنه‌ها شامل دو عامل $c =$ چسبندگی خاک و $\varphi =$ زاویه اصطکاک داخلی که خود تعیین کننده مقدار اصطکاک دانه‌های خاک نیز می‌باشد، دخالت دارند.

بنابراین ضریب پایداری یا ضریب اطمینان یک دامنه به صورت ساده زیر خواهد بود:

$$F = \frac{\text{مقاومت برش}}{\text{تنش برش}} = \frac{S}{T} \quad \text{یا} \quad F = \frac{\text{مقاومت خاک در مقابل لغزش}}{\text{نیروهایی که باعث لغزش می‌شوند}}$$

هرگاه عواملی در محیط وجود داشته باشند که نیروهای باعث لغزش را تقویت نمایند، ضریب پایداری کاهش می‌یابد و در صورتی که به هر طریق مقاومت خاک (از جمله اصطکاک داخلی خاک) افزایش یابد باعث افزایش ضریب پایداری می‌گردد پس می‌بایست مقدار مقاومت برشی را تعیین نمود و در صورت لزوم آن را افزایش داد تا رابطه ضریب پایداری به صورت $F > 1$ باشد. باقی بماند. برای

تعیین مقاومت برشی مدل مورد استفاده مدل کولمب است:

$$S = c + \sigma_f \cdot \tan \varphi$$

که در آن $c =$ چسبندگی خاک

$\varphi =$ ضریب اصطکاک داخلی

$\sigma_f =$ تنش عمود بر سطح لغزنده که با وزن توده و شیب دامنه ارتباط دارد و از رابطه $\sigma = w \cos \alpha$ به دست می‌آید. و تنش برشی از مدل $F = w \sin \alpha$ که در آن w وزن توده متحرک و α زاویه شیب دامنه است.

به این ترتیب مشخص می‌شود که برای ایجاد پایداری در یک دامنه، یا به عبارت دیگر افزایش مقاومت برشی، باید مقدار چسبندگی و ضریب اصطکاک داخلی را افزایش داد تا از وزن توده (یا بار قرار گرفته بر آن) و زاویه شیب دامنه کاسته شود. تعیین مقادیر عددی هریک از مؤلفه‌های فوق موکول به انجام آزمایش مکانیک خاک می‌باشند. اما وجود جدولهای تجربی براساس دانه بندی خاکها سبب می‌شود که بدون انجام آزمایش مکانیک خاک نیز این مقدار را به دست آورد. یک نمونه

از این جدولها توسط اداره عمران و آبادانی امریکا (USBR) از روی ۱۵۰۰ نمونه خاک تهیه شده است که برحسب بافت و دانه بندی خاک می‌توان مقدار c و φ را تخمین زد. (جدول شماره ۱)

از آنجا که این مبحث یکی از بحث‌انگیزترین مباحث مکانیک خاک بوده و در ارتباط مستقیم با تخصص مهندسين ژئوتکنیک و پی می‌باشد از ورود به جزئیات فنی بیشتر خودداری می‌کنیم اما می‌توان به صورت ساده‌تری به بحث پرداخت.

از جمله عوامل برهم زننده تعادل یک دامنه در طبیعت، مسئله آب است. که بر اثر ایجاد حالت اشباع، باعث افزایش نیروهای لغزشی به شکل افزایش وزن و کاهش اصطکاک داخلی و چسبندگی می‌گردد. البته در شروع دخالت آب به دلیل بالا رفتن میزان چسبندگی (بخصوص در رسها) خاک، عملکرد این فرآیند، صورتی مخالف آنچه بیان شد را داراست. اما به مجرد افزایش آب از مقدار چسبندگی خاک و اصطکاک داخلی کاسته شده، حالت نامتعادل بروز می‌نماید. از این رو کاهش وزن بار بر روی سطوح شیبدار حساس (نظیر سکوتگاهها و درختان پیر و سنگین^۲) یا در خارج ساختن سریع آب از آن می‌تواند به عنوان راههای عملی مورد استفاده قرار گیرد. گاهی ممکن است بر اثر حرکات تکتونز (کوهرایی) زاویه سطح شیبدار افزایش یابد، که در این حالت نیز با همان شرایط قبلی تعادل در دامنه‌ها برهم خواهد خورد. همچنین نیروهایی که باعث لغزش می‌گردند، می‌توانند تحت تأثیر انتقال نیروی باد به وسیله ساقه و ریشه درختان به خاک، فشار زه آب و تغییرات قسمتهای زیرین در مناطق کارستی، نامتعادل گردند. آنچه که قابل اهمیت است جنس خاک بر حسب مقدار رس آن می‌باشد به طوری که اطلاع از نوع رس و مقدار آن امکان پیش بینی رفتار یک توده خاک را از نظر لغزش فراهم می‌آورد.

در صورتی که خاک خشک باشد مقاومت رسها در مقابل لغزش به شرح زیر افزایش می‌یابد.

مونت موریلونیت < ایلیت > کائولینیت^۲

و اگر به این رسها آب اضافه شود بالعکس مقاومتشان کاسته خواهد شد و رفتار دیگری بروز می‌دهند به طوری که مقاومت بصورت زیر می‌شود.

مونت موریلونیت > ایلیت > کائولینیت

از آنجا که بافت رس به گونه‌ای است که به صورت پولکهای بسیار ریز و نازکی روی یکدیگر قرار گرفته‌اند، با حضور عامل آب، این پولکها بر روی یکدیگر سوار شده و یک حالت روغنکاری در سطوح اصطکاکي ایجاد می‌نمایند. (این قاعده در مورد سایر کانیها صدق نمی‌کند از جمله در مورد کوآرتز کاملاً برعکس عمل می‌شود.) از این روست که در مناطقی که میزان رس خاکها بالا باشد، به مجرد بارندگی زیاد و طولانی و یا هر عاملی که موجب توقف آب در لایه‌های زمین گردد، و یا میزان نفوذ پذیری خاک را به مقدار قابل ملاحظه و غیر معمول افزایش دهد، پدیده لغزندگی در دامنه‌ها گزارش می‌شود. در صورتی که به سایر ترکیبات خاک نیز توجه شود، می‌توان در بین آنها عوامل مؤثر در پایداری خاکهای دامنه‌ای

جدول شماره ۱ - خواص متوسط خاکها با استفاده از ۱۵۰۰ آزمایش در USBR

نوع خاک	وزن مخصوص خشک RN/m ^۳	رطوبت بهینه % خاک	نسبت تخلخل e _۰	نفوذپذیری K m/sec (x ۱۰ ^۴)	مقاومت به برش		tgφ [*]
					C _۰ N/cm ^۲	C _{sat} N/cm ^۲	
GW	>18.68	<13.3	(*)	2.56 ± 1.24	(*)	(*)	0.79
GP	>17.27	<12.4	(*)	6.09 ± 3.23	(*)	(*)	0.74
GM	>17.90	<14.5	(*)	>2.85 × 10 ⁻⁵	(*)	(*)	0.76
GC	>18.05	<14.7	(*)	>2.85 × 10 ⁻⁵	(*)	(*)	0.67
SW	18.68 ± 0.78	13.30	0.37	(*)	3.93 ± 0.41	(*)	0.81
SP	17.27 ± 0.31	12.40	0.50	1.43 × 10 ⁻³	2.27 ± 0.62	(*)	0.75
SM	17.90 ± 0.16	14.50	0.48	7.13 × 10 ⁻⁴ ± 4.57 × 10 ⁻⁴	5.10 ± 0.62	2 ± 0.69	0.68
SM - SC	18.68 ± 0.16	12.80	0.41	7.6 × 10 ⁻⁵ ± 5.75 × 10 ⁻⁵	5.03 ± 2.14	1.45 ± 0.55	0.69
SC	18.05 ± 0.16	14.70	0.48	2.85 × 10 ⁻⁵ ± 1.9 × 10 ⁻⁵	7.51 ± 1.52	1.10 ± 0.62	0.63
ML	16.17 ± 0.16	19.20	0.63	5.16 × 10 ⁻⁵ ± 2.19 × 10 ⁻⁵	6.62 ± 1.03	0.9 ± *	0.64
ML - CL	17.11 ± 0.31	16.80	0.54	1.24 × 10 ⁻⁵ ± 6.66 × 10 ⁻⁶	6.37 ± 1.65	2.2 ± *	0.65
CL	16.96 ± 0.16	17.30	0.56	7.61 × 10 ⁻⁶ ± 2.85 × 10 ⁻⁶	8.68 ± 1.03	1.31 ± 0.21	0.56
OL	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)
MH	12.87 ± 0.63	36.30	1.15	1.52 × 10 ⁻⁵ ± 9.5 × 10 ⁻⁶	7.23 ± 2.96	2 ± 0.90	0.50
CH	14.75 ± 0.31	25.50	0.80	4.76 × 10 ⁻⁶ ± 4.76 × 10 ⁻⁶	10.27 ± 3.38	1.10 ± 0.59	0.35
OH	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)	(*)

- GW شن با دانه بندی خوب، مخلوط شن و ماسه با مقدار کمی ریزدانه و یا بدون آن.
- GP شن با دانه بندی ضعیف، مخلوط شن و ماسه با مقدار کمی ریزدانه و یا بدون آن.
- GM شن لای دار، مخلوط شن و ماسه و لای با دانه بندی ضعیف.
- GC شن همراه با رس، مخلوط شن، ماسه و رس با دانه بندی ضعیف.
- SP ماسه با دانه بندی ضعیف، ماسه شن دار با مقدار کمی مواد ریزدانه و یا بدون آن.
- SM ماسه لای دار، مخلوط ماسه و لای با دانه بندی ضعیف.
- SC ماسه رس دار، مخلوط ماسه و رس با دانه بندی ضعیف.
- ML مخلوط لای و ماسه خیلی نرم بدون مواد آلی، خاکستر سنگ، ماسه لای و یارس دار همراه با ماسه نرم با مقداری پلاستیسیته.
- CL رس های غیر آلی با پلاستیسیته کم تا متوسط، رس های شن دار، رس های ماسه دار و لای دار، رس سبک.
- OL لای های آلی، لای مخلوط با لای آلی با پلاستیسیته کم.
- MH لای های غیر آلی، لای الاستیک، خاکهای ماسه ای و لای میکانی یا دیاتومه ای.
- CH رس های غیر آلی یا با پلاستیسیته بالا، رس سنگین.
- OH رس های آلی با پلاستیسیته متوسط تا بالا.
- * غیر قابل محاسبه

را یافت از جمله تأثیر اکسیدهای آزاد آهن و آلومینیم، Al_2O_3 و Fe_2O_3 و کربنات کلسیم $CaCO_3$ به اثبات رسیده است.

در یک نگاه اجمالی بر مکانیزم حرکات دامنه‌ای، می‌توان دسته‌ای از عوامل دیگر را برشمرد که در ایجاد اینگونه حرکات دخالت دارند و برای سهولت شناسایی این عوامل آنها را به دو دسته عوامل طبیعی و عوامل ساخته دست انسان طبقه‌بندی می‌نماییم.

۱- عوامل طبیعی: زلزله، فعالیتهای آتشفشانی، (و افزایش دمای ناشی از آن که منجر به ذوب برفها در مدت کوتاه می‌شوند)، بارندگی طولانی، جاری شدن سیل و رعد و برق (که منجر به آتش‌سوزی در جنگلها می‌شود و از یک سو با ایجاد یک مرکز کم فشار محلی موجب بارندگی شده و از سوی دیگر با حذف پوشش گیاهی موجب فرسایش خاک و نفوذپذیری بیشتر آب در خاک می‌گردد).

۲- عوامل ساخته دست انسان: ساختن سد که منجر به وقوع لرزه‌های خفیف در منطقه پیرامون سد می‌شود. (ارتباط مستقیمی میان شدت و احتمال وقوع زمین لرزه با ارتفاع آب پشت سدها وجود دارد که ناشی از برهم خوردن تعادل بخشهای زیرین منطقه می‌گردد زیرا وزن آب جمع‌آوری شده یک محرک به حساب می‌آید).^۵

احداث جاده در مناطق لغزنده (عدم رعایت تمهیدات مهندسی راه نظیر احداث آبراهه و زیرگذرهای لازم و غفلت از ایجاد دیواره‌های حائل در موارد مورد نیاز)

قطع یکسره درختان که در نتیجه موجب کاهش نگاهدارنده خاک (ریشه درختان) و افزایش نفوذ آب به لایه‌های زیرین می‌گردد.

آتش‌کاری در معادن، امواج حاصل از انفجار موجب تضعیف پیوندهای اتصالی درون خاک می‌گردد.

ایجاد ترانشه‌ها و خندق‌های شناسایی (گمانه‌ها) در بخش اکتشافات معادن که موجبات نفوذ آب بیشتر و یا انتقال ارتعاش ناشی از دستگانه‌های حفاری را فراهم می‌آورد.

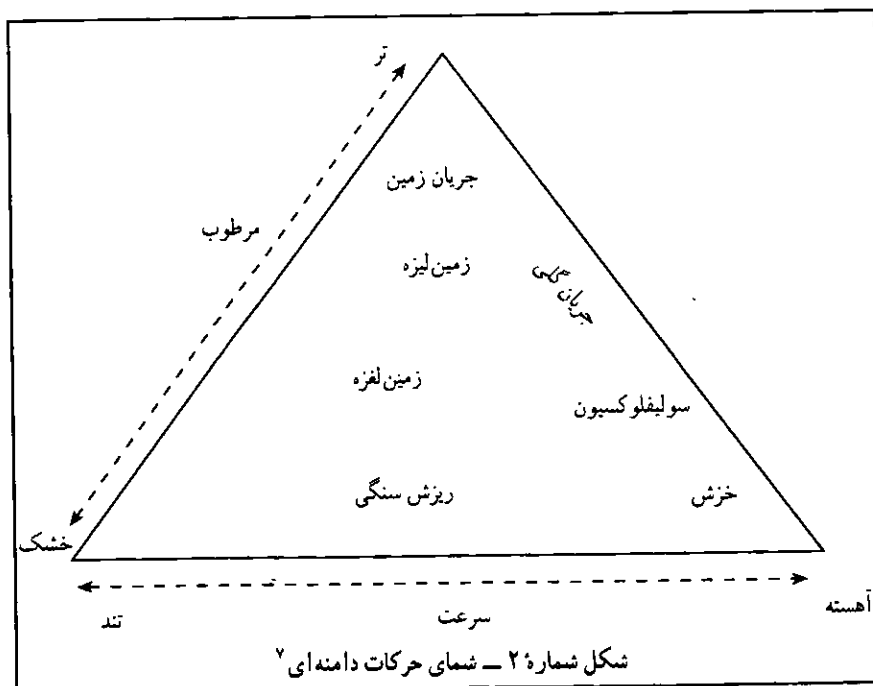
عبور هواپیماهای مافوق صوت، که سبب ناپایداری مناطق بالقوه لغزنده می‌شود. (چندین سال قبل برای کاهش خطر سقوط بهمین در محور هراز، اقدام به شکستن دیوار صوتی نمودند با این اقدام توده‌های برف ناپایدار سقوط نمودند و تا مدتی خطر سقوط بهمین از بین رفت. اما با شروع فصل ریزش بهمین در سال بعد تعداد بهمین‌ها به علت ناپایداری مناطق جدید افزایش یافت)

(شناخت و طبقه‌بندی حرکات دامنه‌ای): در مورد طبقه‌بندی حرکات دامنه‌ای مطالب

بسیاری در متون فارسی و لاتین آمده است که اشاره به تمامی آنها منطقی نیست. در این قسمت به یکی از کاملترین آنها که تصاویر واضحی از انواع اینگونه حرکات را در ذهن ایجاد می‌کند، اشاره می‌شود.

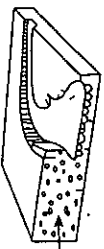
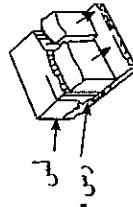
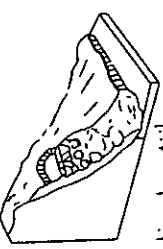
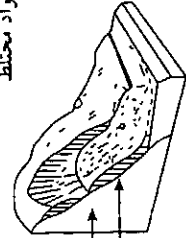

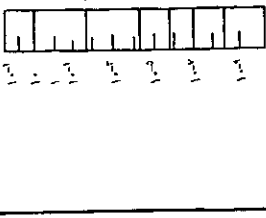
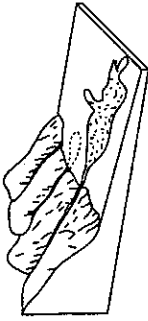

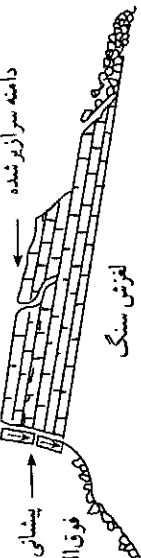

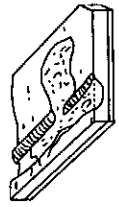
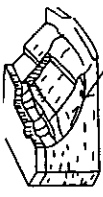
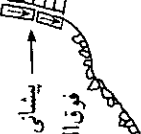

اما قبل از آن لازم است به طور ساده تفاوت‌های میان اینگونه حرکات را بیان نمود. از نظر تئوری دو عامل موجب ایجاد اختلاف میان انواع حرکات توده‌ای می‌باشد. این دو عامل عبارتند از: ۱- رطوبت ۲- سرعت نمودار سه گوش (شکل شماره ۲) روند تغییر انواع حرکات دامنه‌ای را براساس این دو عامل نشان می‌دهد. چنانکه ملاحظه می‌شود در این نمودار تنها انواع کلی حرکات دامنه‌ای آمده است.

اما کاملترین منبعی که به طور گسترده حرکات دامنه‌ای در آن طبقه‌بندی و به صورت یک پیشنهاد مطرح شده است در جدول شماره (۲) دیده می‌شود. با اندکی تأمل در این طبقه‌بندی پیشنهادی ملاحظه می‌گردد که تمامی انواع حرکات موجود در آن، نمی‌تواند منطبق با جمیع حرکات واقعی باشد. از سوی دیگر برخی از انواع حرکتها، معادل فارسی هم مفهوم با مفاهیم به کار رفته را ندارند. بنابراین ارائه یک طبقه‌بندی جدید (که در آن نیز همان معیارهای بکار رفته در پیشنهاد قبلی استفاده شده است). ضروری به نظر رسید (جدول شماره ۳) به طوری که در این پیشنهاد نیز سرعت حرکت مواد، میزان رطوبت و حجم مواد جابجا شده مورد نظر است و حرکات دامنه‌ای در حالت کلی از ۲ دسته به ۳ دسته افزایش یافته و در مجموع ۴۴ نوع حرکت توده‌ای قبلی را به ۶۶ نوع افزایش می‌دهد. در اشکال شماره ۳ تا ۸ برخی از این حرکات مشاهده می‌شود و جدول شماره ۴ میزان تقریبی سرعت برخی از آنها را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲ - شمیرانی، احمد، مقدمه‌ای بر ژئودینامیک... مجله علوم زمین شماره ۱، ص ۲۵، دانشگاه ملی ایران ۱۳۵۷

نوع حرکت دامنه‌ای	سرعت حرکت مواد بر روی دامنه	مهم مواد چابدها شده بر روی دامنه	نقطه‌ای از زمین یا کوه		تخته سنگ، بار سنگ		قله سنگ و ریگ		شن و ماسه		دانه بندی یا درشتی و ریزی ذرات در مواد دامنه‌ای		رس و خاک		مواد مختلط								
			Land, Earth	Soilfunction	Rock, Block	Pebble	Sand	Soil	Debris														
جریان‌ها Flows (در محیط مرطوب) «آب»	کند و آرام نزله‌ها Gildes	کم نزله Glide	زیاد نزله دامنه‌ای Talus - glide	سولیفلوکسیون	نزله دامنه‌ای تخته سنگی Talus - Rock - glide	نزله دامنه‌ای قله سنگی Talus - Pebble - glide	نزله دامنه‌ای ماسه‌ای Talus - sand - glide	سولیفلوکسیون	جریان ماسه‌ای Sand - flow	سولیفلوکسیون	جریان گلی Mud - flow	نزله دامنه‌ای مواد Talus - debris - glide	جریان مواد Debris - flow	جریان‌ها Flows	تند و ناگهانی	کم جریان Flow	زیاد جریان دامنه‌ای Talus - Flow	جریان زمینها Earth Flow	جریان دامنه‌ای تخته سنگی Talus - Rock - flow	جریان دامنه‌ای قله سنگی Talus - Pebble - flow	جریان دامنه‌ای ماسه‌ای Talus - sand - flow	جریان زمین‌ها Earth flow	جریان دامنه‌ای مواد Talus - Debris - flow
ریزش‌ها Slides (در محیط خشک) «آب»	کریب‌ها Creeps	زیاد کریب دامنه‌ای Talus - Creep	کریب دامنه‌ای Talus - Creep	کریب دامنه‌ای تخته سنگی Talus - Rock - Creep	کریب دامنه‌ای قله سنگی Talus - Pebble - Creep	کریب دامنه‌ای ماسه‌ای Talus - sand - Creep	کریب دامنه‌ای خاکی Talus - Soil - Creep	کریب دامنه‌ای مواد Talus - debris - Creep	تند و ناگهانی	کم وازی Fall	کریب تخته سنگی Rock - fall	وازی قله سنگی Pebble - fall	وازی ماسه‌ای Sand - fall Rain - fall	کریب‌ها Creeps	زیاد	کریب Creep	کریب دامنه‌ای تخته سنگی Rock - Creep	کریب تخته سنگی Rock - slide	ریزش قله سنگی Pebble - Slide	ریزش ماسه‌ای sand - slide	کریب خاک Soil - Slide	کریب مواد Debris - Slide	
																							کند و ناگهانی

<p>رگولیت (قطعات سنگ، سنگ بستر بریده شده، منطفه هوازده، خاکهای آلی)</p>	<p>ریزش خاک</p> <p>خیلی سریع برش از زیر به وسیله رود</p> 	<p>سطح</p> <p>آهسته</p> 	<p>لغزش مواد مخلوط خیلی آهسته تا سریع</p> <p>مواد</p> 	<p>عدداً پلاستیکی</p> <p>مخلوط خاک و سنگ</p> <p>پهن مواد مختلف</p> 	<p>شیل</p> <p>شیل هوازده</p> 	 <p>خیلی سریع تا فوق العاده سریع</p> <p>جریان مواد مختلف خیلی سریع</p>
<p>سنگ بستر</p>	<p>ریزش سنگ فوق العاده سریع</p> <p>با استخراج معدن و فرسایش دریا یا رودخانه افزایش می یابد</p> 	<p>لغزش بلوک مسطح</p> <p>متوسط</p> 	<p>لغزش سنگ</p> <p>دامنه سرازیر شده</p> <p>پیشانی خیلی آهسته تا فوق العاده سریع</p> 	<p>غیر تثبیت شده</p> <p>ماسه و سیلت طبقه بندی شده، غیر پلاستیکی</p>	<p>ریزش قطعات سنگ</p> <p>فوق العاده سریع</p> <p>جریان ماسه</p> <p>سریع تا خیلی سریع</p> <p>ماسه خشک</p> 	<p>جریان ماسه یا سیلت</p> <p>خیلی سریع</p> <p>سریع تا خیلی سریع</p>
<p>رگولیت</p>	<p>نقاط اتصال باز شده، بوسیله فشار هیدرواستاتیک یا فشار یخ</p>	<p>لغزش چرخشی</p> <p>فوق العاده آهسته تا متوسط</p> 	<p>لغزش سنگ</p> <p>پیشانی خیلی آهسته تا فوق العاده سریع</p> 	<p>قطعات سنگ بزرگ</p>	<p>ریزش قطعات سنگ</p> <p>فوق العاده سریع</p> <p>جریان ماسه</p> <p>سریع تا خیلی سریع</p> <p>ماسه خشک</p> 	<p>جریان ماسه یا سیلت</p> <p>خیلی سریع</p> <p>سریع تا خیلی سریع</p>

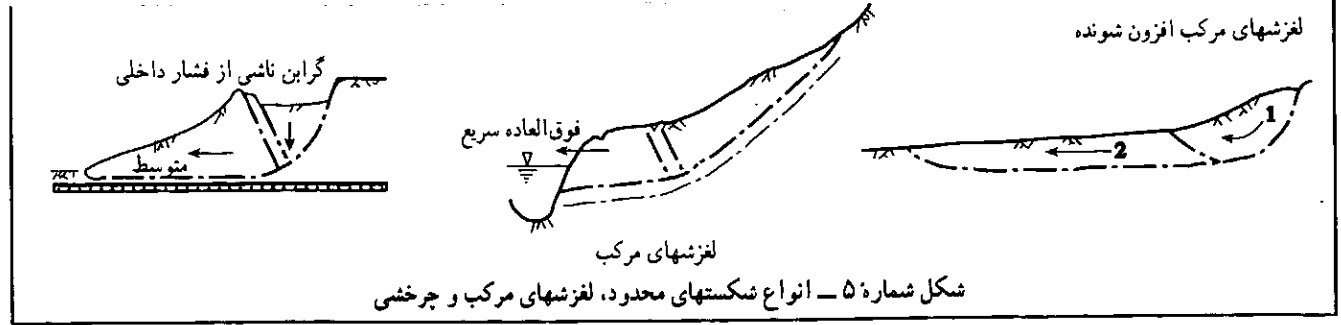
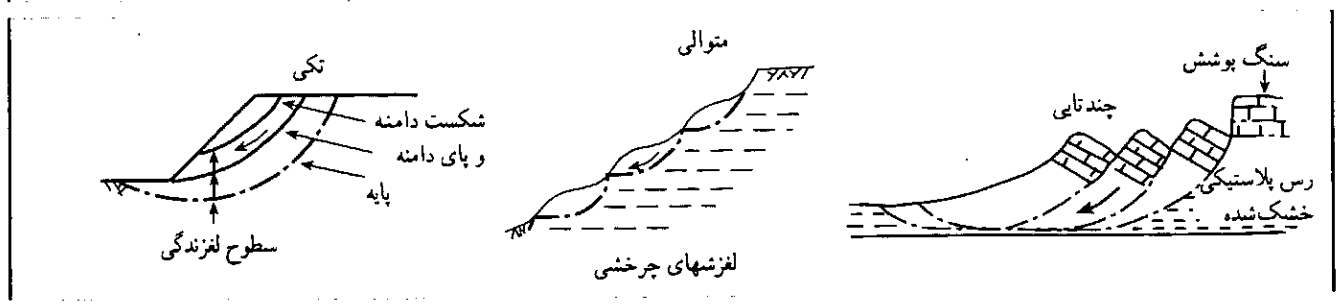
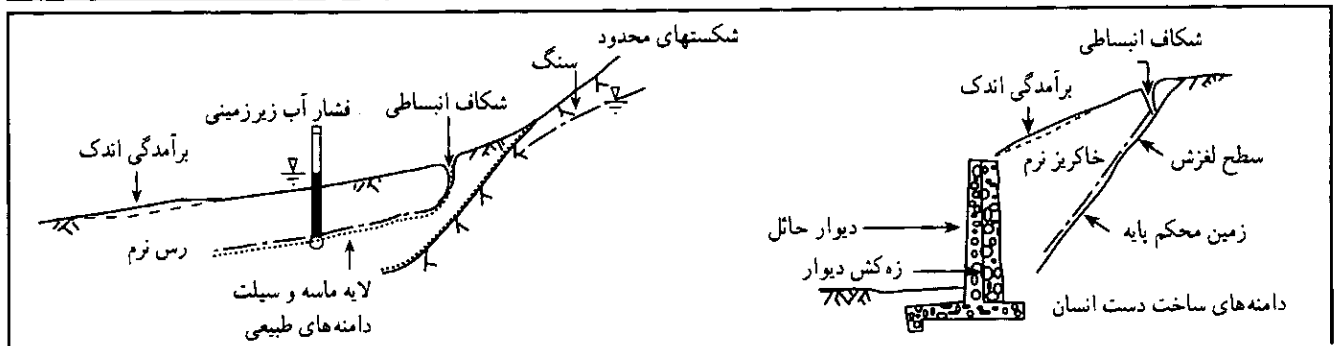
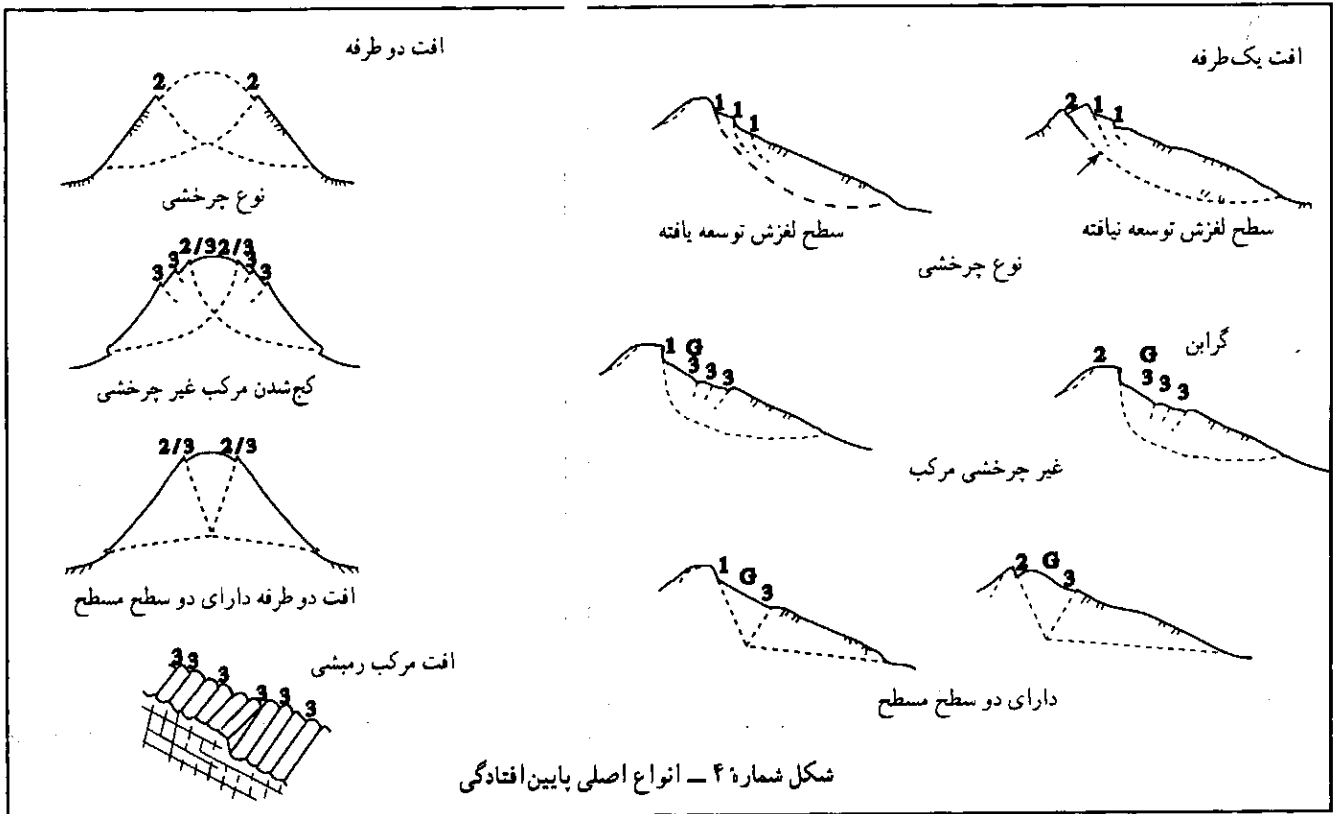
شکل شماره ۳ - طبقه بندی زمین لغزه ها (وارنس ۱۹۵۸)

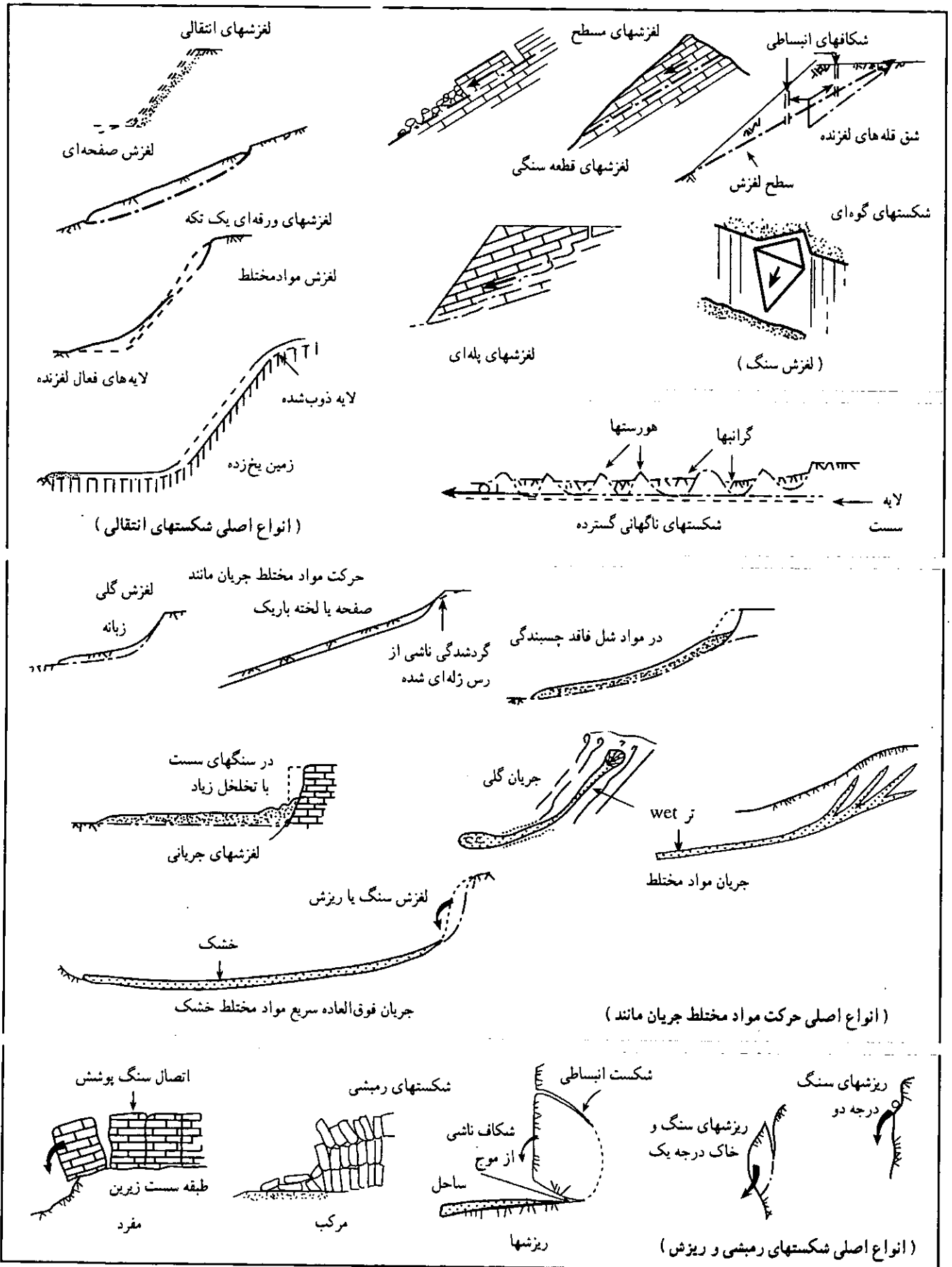
جدول شماره ۳ - طبقه بندی پیشنهادی حرکات دامنه‌ای

نوع حرکت دامنه‌ای		سرعت حرکت مواد		حجم مواد جابه‌جا شده بر روی دامنه		قطعه‌ای از زمین یا کو		تخته سنگ و پار سنگ		قلوه سنگ و ریگ		شن و ماسه		رس و خاک		مواد مختلط	
جریان‌ها Flows	محصط و موطوب	تند و ناگهانی جریان‌ها Flows	کم سرخوردن Glide	کم سرخوردن دامنه‌ای Talus - Glides	سویلفلو کسیون Soilfluction	سرخوردن تخته سنگی Rock glide	سرخوردن قلوه سنگی Pebble glide	سرخوردن ماسه‌ای Sand glide	سرخوردن ماسه‌ای Sand	زیلفلو کسیون Gelrifluction	جریان گلی Mud flow	جریان دامنه‌ای Talus debris flow	جریان ماسه‌ای Sand flow	جریان زمین Earth flow	جریان ماسه‌ای Talus sand flow	جریان ماسه‌ای Talus debris flow	سرخوردن مواد مختلط Debris glide
لغزش‌ها Slides	محصط نیمه موطوب	تند و ناگهانی لغزش‌ها Slides	کم سرخوردن Slide	کم سرخوردن دامنه‌ای Talus Slump	سویلفلو کسیون Soilfluction	سرخوردن تخته سنگی Rock slide	لغزش قلوه سنگی Pebble slide	لغزش ماسه‌ای Sand slide	لغزش ماسه‌ای Sand	لغزش خاک Soil slide	جریان گلی Mud flow	جریان دامنه‌ای Talus debris flow	جریان ماسه‌ای Sand flow	جریان زمین Earth flow	جریان ماسه‌ای Talus sand flow	جریان ماسه‌ای Talus debris flow	سرخوردن مواد مختلط Debris glide
رزش‌ها Falls	محصط نیمه خشک	تند و ناگهانی رزش‌ها Falls	کم رزش Fall	کم رزش دامنه‌ای Talus Fall	سویلفلو کسیون Soilfluction	رزش تخته سنگی Rock fall	رزش قلوه سنگی Pebble fall	رزش ماسه‌ای Sand fall	رزش ماسه‌ای Sand fall	رزش خاک Soil fall	جریان گلی Mud flow	جریان دامنه‌ای Talus debris flow	جریان ماسه‌ای Sand fall	جریان زمین Earth flow	جریان ماسه‌ای Talus sand fall	جریان ماسه‌ای Talus debris fall	سرخوردن مواد مختلط Debris fall

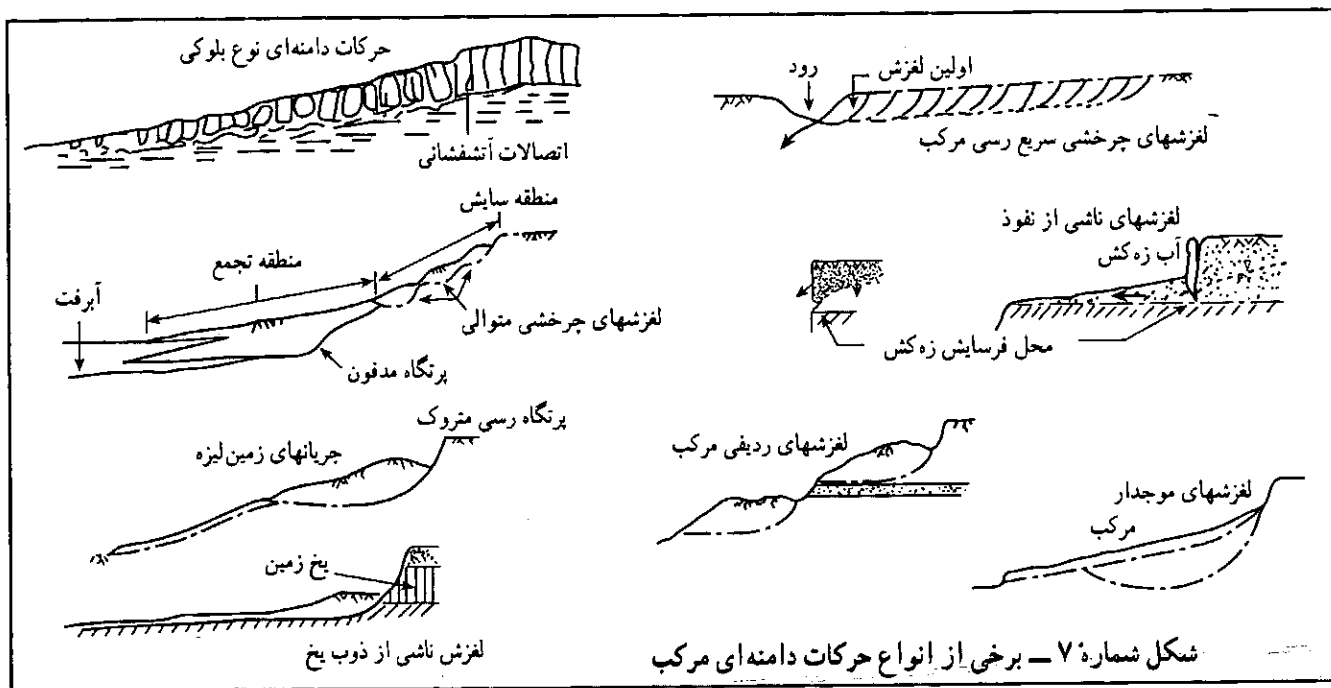
دانه بندی یا درشتی و ریزی ذرات در مواد دامنه‌ای

نظر ریگ بین ۱۰ تا ۵۰ میلیمتر و قطر قلوه سنگ بین ۶۰ تا ۲۰۰ میلیمتر می باشد.

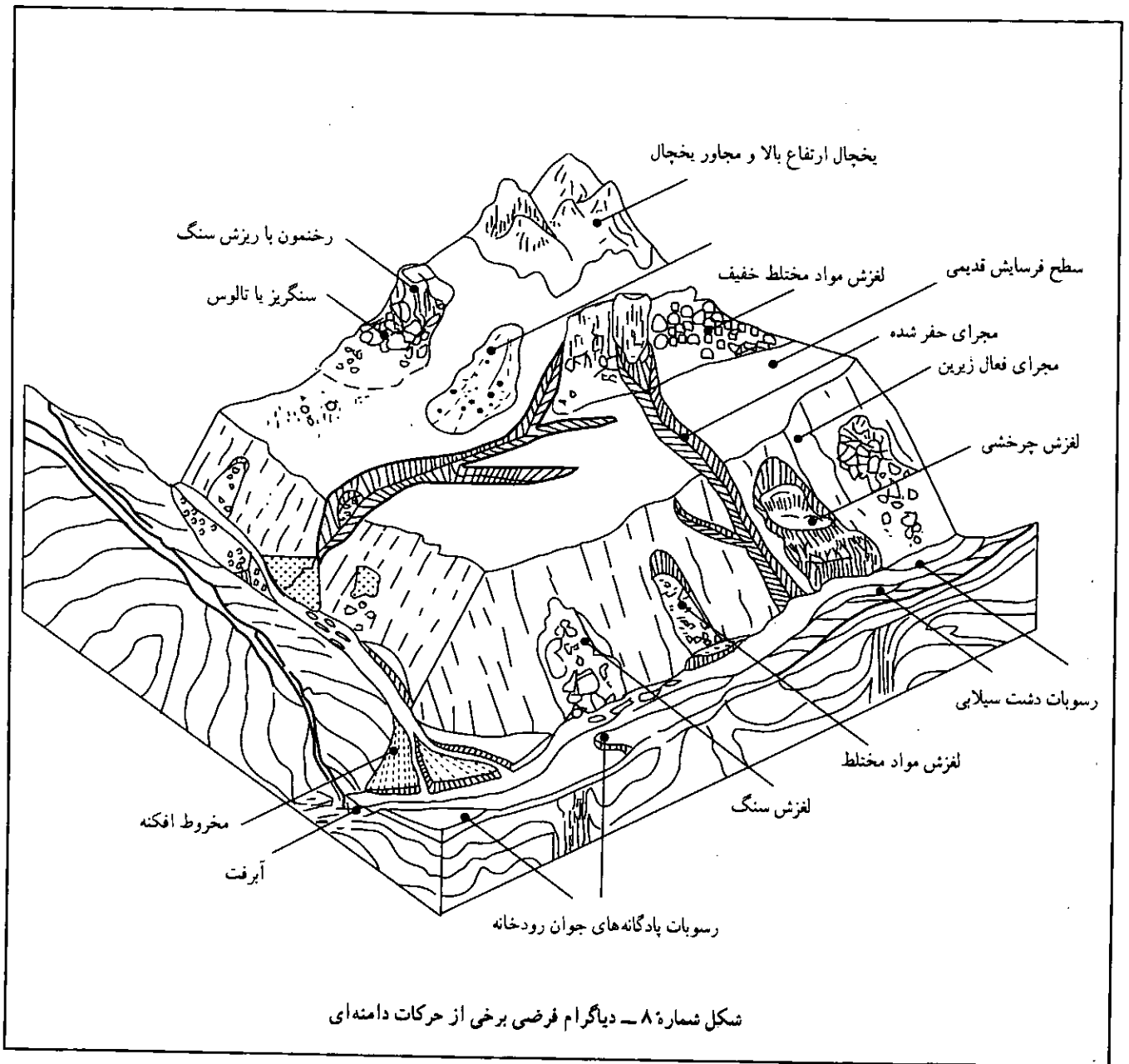
شکل شماره ۶ - طبقه بندی حرکات دامنه‌ای عمدتاً بر مبنای شکل ظاهری و بر اساس مکانیزم و مواد و سرعت حرکت آنها

شکل شماره ۷ - برخی از انواع حرکات دامنه‌ای مرکب

جدول شماره ۴ - میزان تقریبی سرعت برخی از حرکات دامنه‌ای به نقل از برونزدن و بریور ۱۹۸۴

	فوق العاده سریع (۳ متر در ثانیه)	خیلی سریع (۰/۳ متر در دقیقه)	سریع (۱/۵ متر در روز)	متوسط (۱/۵ متر در ماه)	آهسته (۱/۵ متر در سال)	خیلی آهسته (۰/۳ متر در ۵ سال)	فوق العاده آهسته
ریزش سنگ	●						
جریان خرده سنگ	●						
جریان لُس	●						
بهمن مواد مختلط	●	●					
لغزش سنگ	●	●	●	●	●	●	
ریزش خاک		●					
بخش یک طرفه		●					
جریان سریع زمین		●					
جریان مواد مختلط		●					
ماسه روان		●	●				
جریان ماسه و سیلت		●	●				
خاک سره		●	●	●	●	●	●
جریان آهسته زمین			●	●	●		
لغزش مواد مختلط			●	●	●	●	
لغزش سطح سنگ				●			
سنگ لیزه				●	●	●	●
لغزش سطحی خاک					●		

شکل شماره ۸ - دیاگرام فرضی برخی از حرکات دامنه‌ای

فهرست منابع

- ۱ - تحلیل‌های کمی در ژئومورفولوژی، دور نکامپ و ... جمشید فریفته، دانشگاه تهران ۱۳۷۰
- ۲ - اهمیت مطالعات هواشناسی در پیش‌بینی زمین‌لغزه‌های مخرب - امین علیزاده، نیوار ۵ تا ۸
- ۳ - گزارش مقدماتی تثبیت منطقه لغزنده ... آهنگ کونرو و ... تحقیقات جنگلها و مراتع ۱۳۵۸
- ۴ - روزنامه اطلاعات شماره‌های ۱۹۵۹۹، ۱۹۶۰۹، ۱۹۶۵۵
- ۵ - زمین لرزه، د. سی - هالاسی، عباس کریمی بیک‌آبادی، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷.
- ۶ - مقدمه‌ای بر ژئودینامیک دامنه کوهستانها، احمد شمیرانی، علوم زمین، شهید بهشتی ۱۳۵۷.

7 - Mcknight. Tom.L - Physical Geography - second edition - 1987

8 - Bonnard. Christophe - Landslides Vol - 1 - 1988

9 - Cooke and Dorankamp - Geomorphology and enviromental Managment. 1988.

10 - Fookes. P.G - Vaughan. P.R. A hand book of Engineering Geomorphology 1986.

آموزش جغرافیا در مدارس استان آذربایجان شرقی

بخش نخست

اظهارات معلمین جغرافیا

دکتر مجید زاهدی

استادیار گروه جغرافیای طبیعی دانشگاه تبریز
عبدالمیر آل کثیر - علیرضا ایلدرمی - علی اردمه‌ای
دانشجویان کارشناسی ارشد جغرافیای طبیعی دانشگاه تبریز

مقدمه: ارزیابی علاقه دانش‌آموزان نسبت به مدرسه، معلم و درس یک بحث مفصل تربیتی - روانشناختی است و حتی ریشه در مسائل اجتماعی و اقتصادی دارد که مطالعه جامع و رهبری آن با سرمایه‌گذاری مدیریت پژوهشی وزارت آموزش و پرورش امکان‌پذیر است. در مطالعه حاضر، سعی شده است آموزش درس جغرافیا در مدارس از بین دروس دیگر انتخاب و مورد ارزیابی قرار گیرد البته با اعتقاد بر اینکه مسائل آموزشی و تربیتی این درس رابطه تنگاتنگ با نظام کل آموزشی کشور داشته و در بحث کلان، موضوع مجردی نیست.

پیشینه تحقیق:

استفاده از نظرهای دانش‌آموزان و معلمان، جهت ارزیابی فعالیت‌های آموزشی و سنجش علاقه فراگیران، نسبت به مواد درسی، روش معمول و شناخته‌شده‌ای است. در رابطه با آموزش جغرافیا نظیر سایر دروس، مقالاتی در نشریات داخلی و خارجی ارائه شده است که در ایران، بیشترین تحقیقات را در این زمینه، مجله رشد آموزش جغرافیا، درج و منتشر می‌کند.

دکتر مرتضی هنری به هدف‌ها و ارزش‌های آموزش جغرافیا می‌پردازد و اظهار می‌دارد که «آموزش جغرافیا باید به عنوان جزء ناگسستنی فرآیند آموزشی نگریسته شود»^۱، دکتر محمدحسن گنجی، دکتر حسین شکویی، عبدالرضا فرجی، به ترتیب آموزش جغرافیا را در کشورهای انگلستان، ژاپن و آلمان نشان می‌دهند^{۲،۳} دکتر بهلول علیجانی، دکتر دره میرحیدر مقالاتی در

پیش فرض:

مطالعات مقدماتی، پیش فرض‌های زیر را متصور می‌سازد:
۱ - دانش‌آموزان، درس جغرافیا را دوست ندارند.

۲ - درس جغرافیا از طرف دانش‌آموزان، معلمان و مدیران مدارس، درسی جدی تلقی نمی‌شود.

اهداف تحقیق:

با توجه به پیش فرض تحقیق، اهداف زیر مورد نظر است:

۱ - یافتن روش‌هایی که بتواند علاقه دانش‌آموزان را نسبت به درس جغرافیا بیشتر کند.

۲ - اهمیت و ارزش جغرافیا، در زندگی ملی و بین‌المللی بر فراگیران تفهیم گردد.

مورد آموزش و برنامه‌ریزی درس جغرافیا در مدارس ایران ارائه داده‌اند^۴ دکتر میرحیدر در رابطه با وظایف معلم اظهار می‌دارد «مهمترین وظیفه معلم ابتدا کسب آگاهی‌های لازم درباره موضوع است تا قادر باشد دانش‌آموزان را راهنمایی نموده و اطلاعات لازم را در اختیار آنها قرار دهد» (۳ صفحه ۱۷). همچنین سیاوش شایان در مورد آموزش جغرافیا در کشورهای اروپایی، مقالات متعددی ترجمه و تنظیم نموده‌اند که به تهای بیش از مجموع مقالات سایر محققین است که در این زمینه قلم زده‌اند^۵.

غیر از مقالاتی که توسط مجلات، منتشر شده است، سخنرانی‌هایی چند، در زمینه آموزش جغرافیا در سمینارها و کنگره‌های جغرافیایی ارائه شده است که مهم‌ترین آنها سمینار «بررسی مسائل آموزش جغرافیا در ایران» بود که در اردیبهشت ماه ۱۳۷۲ به همت دانشگاه تربیت معلم برگزار شد.

۳- در دوره تحصیلات ابتدائی و متوسطه، درس جغرافیا و کاربردهای آن در دانش‌آموزان چنان تأثیر مطلوبی بگذارد که در آینده وقتی مسئولیت‌های مهمی را در کشور به عهده گرفتند، نقش جغرافیا را در برنامه‌ریزی‌های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی پذیرفته و در نتیجه در پیشبرد و اهداف خود از مشاوره جغرافیدانان بطور جدی بهره گیرند.

روش تحقیق:

برای بررسی وضع درس جغرافیا در مدارس، دو نوع پرسشنامه تهیه گردید که نوع اول آن شامل ۲۱ پرسش باز و بسته بود که بطور تصادفی بین دانش‌آموزان، از چهارم ابتدایی تا چهارم دبیرستان مدارس استان آذربایجان شرقی (عمدتاً تبریز) توزیع گردید: برای هر کلاس یکصد پرسشنامه (۵۰ نفر پسر، ۵۰ نفر دختر) که مجموعاً ۹۰۰ پرسشنامه توسط فراگیران، تکمیل و جمع‌آوری شد. پرسشنامه نوع دوم شامل ۱۸ پرسش بود که جهت اظهارنظر، در اختیار ۱۰۰ نفر از آموزگاران و دبیرانی که تدریس درس جغرافیا را در دوره‌های مختلف ابتدائی و متوسطه به عهده داشتند، قرار گرفت.

پس مطالعه حاضر، حاصل اظهارات یک هزار معلم و دانش‌آموز جغرافیا می‌باشد. مقاله حاضر بر مبنای اظهارات معلمین جغرافیا و مقاله شماره بعد با توجه به نظرات دانش‌آموزان، تهیه شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها:

پاسخ‌ها و اظهارات ۹۰۰ دانش‌آموز، و ۱۰۰ نفر از معلمین جغرافیا از پرسشنامه‌ها استخراج، طبقه‌بندی و محاسبه گردیده است. این یافته‌ها بدون هیچگونه دخل و تصرفی بصورت جداول و مطالب کوتاهی درآمده تا شاید تنوع و تضاد پاسخ‌ها، انگیزه

۴۰ رشد آموزش جغرافیا ۴۰

تحقیقات بعدی برای علاقه‌مندان به ویژه دبیران محترم جغرافیا باشد. چرا که احتمالاً بتوان پاسخ آزمودنی‌های این استان را در سطح کشور تعمیم داد و در مورد هر یک از بندهای سؤال برانگیز، مطالعه و کنکاش بیشتر و دقیق‌تری به عمل آورد.

۱- مدرک تحصیلی:

در دوره چهارم و پنجم ابتدائی، درس جغرافیا در قالب کتاب «تعلیمات اجتماعی» می‌باشد. آموزگار، درس جغرافیا و اغلب دروس این دوره را به تنهایی تدریس می‌کند، مدرک تحصیلی ایشان معمولاً دیپلم متوسطه یا فوق‌دیپلم (کاردانی) می‌باشد.

در دوره راهنمایی، مدرسین درس جغرافیا دارای مدرک کاردانی بوده و بندرت در بین آنها با مدرک لیسانس به تدریس درس جغرافیا مشغول هستند.

در دوره دبیرستان، اکثریت دبیران صاحب مدرک لیسانس (کارشناسی) می‌باشند که از بین آنها ۷۰ درصدشان دارای لیسانس جغرافیا (جغرافیا و کارتوگرافی)، ۲۱ درصد دارای لیسانس تاریخ و علوم اجتماعی و ۶ درصد فوق دیپلم ادبیات و تاریخ می‌باشند.

۲- در چه مقاطع تحصیلی، درس جغرافیا تدریس می‌کنید:

معلمین دوره ابتدائی مسئولیت یک کلاس را به عهده دارند و اغلب دروس کلاس را به تنهایی تدریس می‌کنند، دبیران دوره راهنمایی، اکثراً با مدرک فوق دیپلم در مقطع راهنمایی و بالاخره دبیران دبیرستانها با مدرک لیسانس در دوره دبیرستان تدریس می‌نمایند.

۳- غیر از درس جغرافیا چه درسی را

تدریس می‌کنید:

دبیران دوره راهنمایی غیر از درس تخصصی پیش از دو یا سه درس جنبی نیز تدریس می‌کنند. در دوره دبیرستان، ۴۰ درصد دبیران اختصاصاً مشغول تدریس درس جغرافیا هستند ولی ۶۰ درصد دیگر، تدریس دروس متنوع دیگر را نیز به عهده دارند.

۴- آیا به تدریس جغرافیا علاقه دارید؟

قریب به اتفاق آموزگاران و دبیران، نسبت به تدریس درس جغرافیا اظهار علاقه کرده‌اند و علت علاقه خود را چنین بیان نموده‌اند: به خاطر شناخت محیط، تنوع موضوع، جاذبه موضوع و

۱- مدرک تحصیلی معلمین جغرافیا (برحسب درصد)

دبیران دوره دبیرستان			دبیران دوره راهنمایی			آموزگاران دوره ابتدائی		
لیسانس	فوق دیپلم	دیپلم	لیسانس	فوق دیپلم	دیپلم	لیسانس	فوق دیپلم	دیپلم
۹۴	۶	-	۱۲	۸۸	-	۳	۵۵	۴۲

۲- غیر از درس جغرافیا چه درسی را تدریس می‌کنید؟ (درصد)

مقطع تحصیلی	تاریخ	اجتماعی	فارسی	هنر	قرآن	عربی	علوم	هندسه	ریاضی	اقتصاد	انگلیسی
راهنمایی	۵۸	۴۸	۳۰	۱۲	۹	۶	۹	-	-	-	-
دبیرستان	۲۳	۹	۶	-	-	-	-	۱	۲	۱	۱

۳- آیا به تدریس جغرافیا علاقه دارید؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی		دبیران راهنمایی		دبیران دبیرستان	
بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر
۹۷	۳	۸۸	۱۲	۱۰۰	-

بالاخره به مناسبت اینکه جغرافیا، رشته تحصیلی دانشگاهی ایشان است.

۵ - استقبال دانش آموزان از درس جغرافیا چگونه است؟

به نظر آموزگاران دوره ابتدائی، استقبال دانش آموزان از درس جغرافیا، خوب است ولی از دیدگاه دبیران دوره راهنمایی و دبیرستان، استقبال دانش آموزان از این درس، معمولی است.

۶ - میزان دسترسی شما به نقشه و وسایل سمعی و بصری چقدر است؟ دسترسی به نقشه و وسایل سمعی و بصری جهت تدریس درس جغرافیا در تمام مقاطع تحصیلی کم است.

۷ - نظر شما نسبت به کتابهای جغرافیا که تدریس می کنید چیست؟

آموزگاران دوره ابتدائی و دبیران دوره راهنمایی و دبیرستان، جملگی، کتابهای جغرافیای مدارس را از نظر کیفیت مطالب، متوسط ارزیابی می کنند.

۸ - چه نارساییهایی در کتابهای جغرافیا به نظر تان می رسد؟

مدرسین تمام دوره های مدارس در دو مورد زیر اشتراک نظر دارند.
۱ - حجیم و ثقیل بودن مطالب کتاب

۲ - ناهماهنگی و پراکنده بودن مطالب

دبیران دوره راهنمایی غیر از مطالب بالا به دو نکته دیگر نیز اشاره دارند.

۱ - مطالب بیش از حد حفظ کردنی هستند.

۲ - مطالب زیاد به هم شبیه هستند.

دبیران دبیرستانها مطالب زیر را نیز به ترتیب اولویت اضافه نموده اند.

۱ - نقشه های موجود در کتابها فاقد دقت می باشند.

۲ - مطالب کتابها اکثراً توصیفی هستند.

۳ - غلط های چاپی و حتی تخصصی بسیاری در کتابها به چشم می خورد.

۴ - تصاویر ارائه شده گویا نبوده و با موضوع درس مرتبط نیستند.

۵ - در انتهای هر فصل خلاصه ای از همان فصل وجود ندارد.

۶ - برخی مطالب آنقدر نامأنوس هستند که به نظر می رسد متون ترجمه هستند.

۷ - مطالب کتاب اول دبیرستان در سطح این دوره تحصیلی نیست.

۸ - مطالب کتابها خلاصه و مفید نیستند.

۹ - علت علاقه کم بعضی از دانش آموزان نسبت به درس جغرافیا چیست؟

نظر غالب در بی میلی بعضی از دانش آموزان نسبت به درس جغرافیا که از طرف مدرسین ارائه شده است سه اصل زیر است:

۱ - بی میلی و عدم تخصص بعضی از دبیران نسبت به جغرافیا

۲ - کمبود وسایل کمک آموزشی در تدریس جغرافیا

۳ - عدم برگزاری بازدیدهای علمی

همچنین مطالب زیر نیز در کاهش علاقه دانش آموزان نسبت به جغرافیا از طرف معلمان برحسب اهمیت عنوان شده است:

۱ - به این درس چه در جامعه و چه در مدارس بهایی داده نمی شود.

۲ - مطالب کتاب اغلب حفظ کردنی است.

۳ - مطالب کتابها فشرده، ناهمگون و نامتناسب است در نتیجه دانش آموز سردرگم می شود.

۴ - محتوای کتب با رشته تحصیلی دانش آموزان تناسب ندارد.

۵ - دانش آموزان نمی دانند چرا باید جغرافیا بخوانند.

۶ - دانش آموزان به همه دروس کم علاقه شده اند.

۱۰ - چگونه می توان علاقه دانش آموزان را به درس جغرافیا بیشتر کرد:

به طور کلی در صورت اعمال موارد سؤال ۹ به اهداف سؤال ۱۰ نیز می توان دست یافت. ولی با توجه به جدول، چنین به نظر می رسد که در دوره های ابتدائی و راهنمایی مهمترین، عاملی که می تواند علاقه دانش آموزان را نسبت به درس

۴ - استقبال دانش آموزان از درس جغرافیا چگونه است؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی			دبیران راهنمایی			دبیران دبیرستان		
خوب	متوسط	بد	خوب	متوسط	بد	خوب	متوسط	بد
۶۱	۳۹	-	۲۷	۷۰	۳	۶۱	۳۰	۶

۵ - میزان دسترسی شما به نقشه و وسایل سمعی و بصری چقدر است؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی			دبیران راهنمایی			دبیران دبیرستان		
خیلی	کم	نداریم	خیلی	کم	نداریم	خیلی	کم	نداریم
-	۸۲	۲۱	-	۹۴	۶	۱۲	۸۲	۶

۶ - نظر شما نسبت به کتابهای جغرافیا که تدریس می کنید، چیست؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی			دبیران راهنمایی			دبیران دبیرستان		
خوب	متوسط	بد	خوب	متوسط	بد	خوب	متوسط	بد
۳۳	۶۱	۶	۳۶	۶۱	۳	۲۱	۷۳	۳

۷- چگونه می توان علاقه دانش آموزان را به درس جغرافیا بیشتر کرد؟ (درصد)

دبیران دبیرستان				دبیران راهنمایی				آموزگاران ابتدائی			
وسایل سمعی و بصری	حذف حفظیات	مطالب تفهیمی	گردش علمی	وسایل سمعی و بصری	حذف حفظیات	مطالب تفهیمی	گردش علمی	وسایل سمعی و بصری	حذف حفظیات	مطالب تفهیمی	بازدید علمی
۷۹	۵۸	۵۵	۹۴	۸۸	۲۴	۱۵	۶۱	۸۸	۲۴	۲۱	۶۷

مجله جغرافیایی در ایران آگاه بوده و اغلب دبیران به نام مجله رشد آموزش جغرافیا اشاره کرده اند.

۱۵- آیا شما مجله جغرافیایی مطالعه می کنید؟

در حدود ۵۰ درصد از آموزگاران دوره ابتدائی و دبیران دوره راهنمایی و نزدیک به ۹۰ درصد از دبیران دبیرستانها، اظهار داشته اند که مجله جغرافیایی مطالعه می کنند ولی در جواب کدام مجله؟ بعضی ها دچار فراموشی می شوند!

پرسش های کتاب (دوره ابتدائی و راهنمایی) استفاده می کنید؟

پرسش های مناسبی در انتهای فصل های کتب دوره ابتدائی و راهنمایی مطرح شده که با توجه به جدول، مدرسین در تهیه سؤالات امتحانی از آنها بهره گرفته و تعدادی سؤال نیز خود طرح می کنند.

۱۴- آیا در کشور ما مجله جغرافیایی منتشر می شود؟ چه نام دارد؟
درصد بالایی از آموزگاران و دبیران از انتشار

جغرافیا افزایش دهد، وسایل کمک آموزشی است اما در دوره دبیرستان عامل اخیر در درجه دوم اهمیت قرار دارد و حداکثر این دوره، به بازدید علمی پا می فشارند.

۱۱- به نظر شما کدام مطالب باید از کتابهای جغرافیا حذف شود؟
با جمع بندی مطالبی که از طرف آموزگاران و دبیران در این رابطه ارائه شده به شرح زیر طبقه بندی شده است:

۱- مطالب غیر ضروری که باعث افزایش حجم کتابها می شود.

۲- مطالب غیر ثابت که با تغییر آنها کتاب نیز باید تغییر یابد.

۳- مطالب حفظ کردنی که باعث دلسردی و سردرگمی می شود. مطالبی که علاوه بر کتاب جغرافیا در کتابهای اطلاعات عمومی نیز یافت می شود.

۴- مطالب تکراری

۵- ارقام و مطالب کهنه

۶- مسائل تاریخی، محصولات، صنایع کشورها

۷- مطالب توصیفی

۱۲- در کتابهای جغرافیا به کدام مطالب باید بیشتر تکیه کرد؟

آموزگاران دوره ابتدائی اعتقاد دارند که در این دوره باید بیشتر به اطلاعات عمومی جغرافیا تکیه کرد.

دبیران دوره های راهنمایی و دبیرستان، تکیه بر مطالب تفهیمی و تحلیلی را تجویز می کنند.

۱۳- در تهیه سؤالات امتحانی از

۸- در کتابهای جغرافیا به کدام مطالب باید بیشتر تکیه کرد؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی			دبیران راهنمایی			دبیران دبیرستان		
عمومی	وسایل تفهیمی	مطالب	عمومی	وسایل تفهیمی	مطالب	عمومی	وسایل تفهیمی	مطالب
۴۸	۳۶	۳۰	۴۸	۲۴	۵۸	۴۸	۲۳	۸۲

۹- در تهیه سؤالات امتحانی از پرسش های کتاب

(ابتدائی - راهنمایی) استفاده می کنید؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی			دبیران راهنمایی		
بلی	خیر	تا حدودی	بلی	خیر	تا حدودی
۱۸	۲۷	۴۸	-	۳۹	۶۱

۱۰- آیا در کشور ما مجله جغرافیایی منتشر می شود؟ چه نام دارد؟

آموزگاران ابتدائی			دبیران راهنمایی			دبیران دبیرستان		
بلی	خیر	بی جواب	بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر
۷۳	۶	۲۱	۶۷	۳۳	۸۸	۱۲		

۱۶ - آیا تا به حال در سمینار یا کنگره جغرافیایی شرکت کرده‌اید؟
 ۶ درصد از آموزگاران و دبیران دوره راهنمایی و بیش از ۶۰ درصد دبیران دوره دبیرستان در سمینار یا کنگره جغرافیایی شرکت کرده‌اند.

۱۷ - برای بهبود تدریس جغرافیا، شرکت معلمین در دوره‌های کوتاه مدت دانشگاهی مفید است؟
 شرکت در این دوره‌ها را آموزگاران مفید و دبیران، خیلی مفید تشخیص می‌دهند.

۱۸ - اگر نظرات دیگری در مورد درس جغرافیا دارید بنویسید:
 به عنوان پیشنهادات مراجعه شود.

پیشنهادها:

پیشنهادهایی در رابطه با آموزش جغرافیا، در بخش دوم توسط نگارنده ارائه خواهد شد ولی در مقاله حاضر در مقابل پیشنهادهای معلمین جغرافیا که متولیان اصلی این علم در مدارس هستند هیچگونه پیشنهادی مطرح نمی‌شود زیرا اگر جغرافیا در بین دانش‌آموزان، جامعه و حتی بین دولتمردان و مسئولین کشور، اعتباری دارد، مدیون تلاش، ابتکار و رفتار آنهاست، چون همه دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان که رشته تخصصی آنها در دوره‌های عالی آموزشی، جغرافیا نبوده است، در زندگی خصوصی و حرفه‌ای خود، دیدگاهشان نسبت به علم و علمای جغرافیا همان است که از کتب و معلمین جغرافیای مدارس در ذهن دارند. پس محور اعتلای جغرافیا در جامعه، معلم جغرافیاست. در این صورت هر چه وسواس در انتخاب معلم به کار رود بجاست و هر قدر برای معلم، چه مادی و چه معنوی، سرمایه‌گذاری شود، سرمایه تلف نشده است، چرا که هر پیشنهادی که در بهبود آموزش جغرافیا ارائه شود، اجرای آن با توانایی و خواست معلمین امکان‌پذیر است و هر مشکلی، با اندیشه و تدبیر آنها قابل حل می‌باشد و در غیر این صورت، تمام ارائه‌های آنها بی‌ثمر خواهد ماند.

۱۱ - آیا شما مجله جغرافیایی مطالعه می‌کنید؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی		دبیران راهنمایی		دبیران دبیرستان	
بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر
۵۶	۳۶	۹	۲۶	۱۲	۸۸

۱۲ - آیا تاکنون در سمینار یا کنگره جغرافیایی شرکت کرده‌اید؟ (درصد)

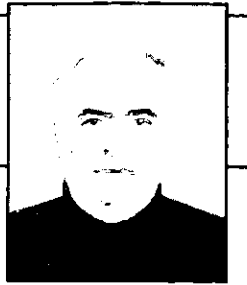
آموزگاران ابتدائی		دبیران راهنمایی		دبیران دبیرستان	
بلی	خیر	بلی	خیر	بلی	خیر
۶	۹۴	۶	۹۴	۳۹	۶۱

۱۳ - برای بهبود تدریس جغرافیا، شرکت معلمین در دوره‌های کوتاه مدت دانشگاه مفید است؟ (درصد)

آموزگاران ابتدائی			دبیران راهنمایی			دبیران دبیرستان		
بلی	خیلی	خیر	بلی	خیلی	خیر	بلی	خیلی	خیر
۵۵	۴۲	۳	۳۳	۶۱	۶	۲۷	۷۰	۳

فارغ‌التحصیلان رشته‌های جغرافیا در امر تدریس این علم استفاده گردد.
 ۸ - یک آزمایشگاه جغرافیایی در مدرسه ایجاد شود و یا حتی الامکان برای هر شهر یک آزمایشگاه مجهز، جهت استفاده دانش‌آموزان و معلمین در نظر گرفته شود.
 ۹ - ساعات تدریس درس جغرافیا در جدول دروس مدارس افزایش یابد.
 ۱۰ - معلمین جغرافیا حتماً در دوره‌های کوتاه مدت دانشگاهی شرکت نمایند تا از تازه‌های علم جغرافیا با خبر شوند. این دوره به‌ویژه برای معلمینی که دارای لیسانس جغرافیا نمی‌باشند ضرورت بیشتری دارد زیرا امکان تحصیل برای معلمین جغرافیای ابتدائی و راهنمایی در دوره‌های عالی دانشگاهی کم است و عمدتاً دارای مدرک دیپلم و یا فوق دیپلم هستند، پس این معلمین می‌توانند از این فرصت استفاده نموده و اشکالات خود را در دانشگاه، رفع و با اندوخته بیشتری به

سخن کوتاه کنیم و پیشنهادهای معلمین جغرافیای مدارس را مطالعه نماییم:
 ۱ - استفاده از وسایل کمک‌آموزشی (نقشه، اسلاید، اویک، اورهد و فیلم) در تدریس جغرافیا.
 ۲ - شرکت دانش‌آموزان در بازدیدهای علمی جهت آشنایی عملی با پدیده‌های جغرافیایی.
 ۳ - دبیران جغرافیا در تألیف کتب درسی جغرافیا فعالانه شرکت نمایند تا همیشه در جریان تحولات این علم بوده و با مسئولیت و علاقه بیشتری به تدریس آن بپردازند.
 ۴ - مطالب کتابها به‌ویژه در بخش‌های سیاسی، تاریخی و اقتصادی به‌هنگام گردد.
 ۵ - در ترسیم نقشه‌ها و انتخاب تصاویر، دقت بیشتری شود.
 ۶ - در تألیف کتب از جملات ساده و واضح استفاده شود.
 ۷ - حدالمقدور سعی گردد از

معرفی نویسنده کتاب سال جغرافیا در سال ۱۳۷۴

دکتر حسین شکویی، در سال ۱۳۳۷ از دانشگاه تبریز در رشته تاریخ و جغرافیا با احراز رتبه اول فارغ التحصیل گردید و به اخذ مدال درجه یک علمی توفیق یافت. در سال ۱۳۴۶ درجه فوق لیسانس خود را در رشته جغرافیای انسانی از دانشگاه تهران دریافت کرد و از همان سال به تدریس جغرافیا در دانشگاه تبریز پرداخت. او در سال ۱۳۵۶، دوره دکتری را در دانشگاه استانبول به پایان رسانید. در سال ۱۳۶۴ از دانشگاه تبریز به دانشگاه تربیت مدرس منتقل و به عنوان مدیر گروه جغرافیا مشغول خدمت شد. دکتر شکویی هم اکنون با مرتبه ۱۸ استادی، مدیر گروه جغرافیا، عضو پیوسته فرهنگستان علوم، سرپرست کمیته برنامه ریزی جغرافیا در وزارت فرهنگ و آموزش عالی و

مدیر گروه جغرافیا در سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت) می باشند. دکتر شکویی در سال تحصیلی ۷۲-۷۱، به عنوان استاد نمونه آموزش عالی کشور انتخاب شد. آثار علمی و تألیفی ایشان عبارتند از:

- ۱- فلسفه جغرافیا، از انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۴۹
- ۲- جغرافیای شهری در دو جلد، از انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۵۱
- ۳- شهرکهای جدید، از انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۵۳
- ۴- مقدمه بر جغرافیای جهانگردی، از انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۵۴
- ۵- حاشیه نشینان شهری، از انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۵۵
- ۶- محیط زیست شهری، از انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۵۸
- ۷- جغرافیای اجتماعی شهرها (اکولوژی

اجتماعی شهر)، از انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶

۸- دیدگاههای نو در جغرافیای شهری، سازمان سمت، ۱۳۷۳، این کتاب به عنوان کتاب سال انتخاب شده است.

از دکتر شکویی، تاکنون بیش از ۴۰ مقاله در مجله انجمن جغرفیدانان ایران، پژوهشهای جغرافیایی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، رشد آموزش جغرافیا و مجله مدرّس به چاپ رسیده است.

این دومین باری است که تألیف ایشان به عنوان کتاب سال انتخاب شده است. در سال ۱۳۶۶ نیز کتاب جغرافیای اجتماعی شهرها (اکولوژی اجتماعی شهر) به عنوان کتاب سال انتخاب شده بود.

مجله رشد آموزش جغرافیا به آقای دکتر حسین شکویی استاد محترم دانشگاه و سردبیر مجله رشد آموزش جغرافیا این موفقیت را تبریک گفته برای ایشان آرزوی تندرستی و چاپ آثار بیشتر جغرافیایی دارد.

- ۳- شکویی - دکتر حسین - جغرافیا در زاین - رشد آموزش جغرافیا شماره ۴.
- ۴- فرجی - عبدالرضا - آموزش جغرافیا در جمهوری فدرال آلمان - رشد آموزش جغرافیا شماره ۲.
- ۵- علیجانی - دکتر بهلول - برنامه ریزی درسی جغرافیا در مدارس ایران - رشد آموزش جغرافیا شماره ۵ و ۷.
- ۶- میرحیدر - دکتر درّه - لزوم آموزش جغرافیا در مدارس - رشد آموزش جغرافیا شماره ۴.
- ۷- شایان - سیاوش - آموزش جغرافیا اسپانیا، سوئد، اتریش - رشد آموزش جغرافیا شماره ۳، ۵ و ۶.
- ۸- شایان - سیاوش - آموزش جغرافیا در مقطع دبیرستان - ابتدائی - رشد آموزش جغرافیا شماره ۸ و ۹.
- ۹- شایان - سیاوش - درباره آموزش جغرافیا ۱ و ۲ - رشد آموزش جغرافیا شماره ۳۱ و ۳۲.

آذربایجان شرقی که با حوصله تمام پرسشنامه های مطالعه حاضر را تکمیل و با پیشنهادات ارزنده خود ما را یاری کردند، صمیمانه سپاسگزاری نمایند. به معاونت محترم پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی که مقدمات ارتباط با مدارس را برای همکاران نگارنده فراهم نمودند، ارج می نهد. همچنین از دانشجویان کارشناسی جغرافیای طبیعی و کارشناسان مرکز پژوهشهای جغرافیایی دانشگاه تبریز که در توزیع، جمع آوری و استخراج نتایج پرسشنامه ها، مساعدت نمودند، تشکر فراوان دارد.

منابع:

- ۱- هنری - دکتر مرتضی - هدف ها و ارزش های آموزش جغرافیا - رشد آموزش جغرافیا شماره ۱.
- ۲- گنجی - دکتر محمدحسن - ملاحظاتی درباره آموزش جغرافیا در انگلستان - رشد آموزش جغرافیا شماره ۳۲.

کلاسهای درس برگردند.

- ۱۱- شرکت معلمین جغرافیا در سمینارها و کنگره های جغرافیایی، از نظر آشنایی با یافته های جدید و ایجاد ارتباط نزدیک با دانشمندان جغرافیا، مفید است.
 - ۱۲- مجلات جغرافیایی بطور مرتب در اختیار معلمین جغرافیا قرار گرفته و به کتابخانه های مدارس ارسال گردد تا معلمین و دانش آموزان، ارتباط مستمر با مسائل روز جغرافیا داشته باشند.
 - ۱۳- کتب آموزش جغرافیا، جهت بالا بردن کیفیت تدریس، در دسترس معلمین جغرافیا قرار گیرد.
 - ۱۴- معاش زندگی معلمین برحسب زمان تأمین گردد تا بدون داشتن شغل ثانوی وقت گیر و خسته کننده بتوانند تمام وقت خود را صرف مسئولیت خطیر تعلیم و تربیت نمایند.
- گروه مطالعاتی بر خود وظیفه می دانند از آموزگاران و دبیران محترم جغرافیای مدارس استان

آموزش سنجش از دور در آموزشگاهها

عباس مکی / مرکز سنجش از دور ایران

مقدمه

سنجش از دور پدیده‌ای شگرف در موضوعات علمی عصر حاضر به شمار می‌آید چرا که تحولات بنیادی را در اکثر آنها بویژه در رشته جغرافیا سبب شده است. گشوده شدن درهای فضا به روی انسان و تحولات تکنولوژیک حادث در زمینه الکترونیک و کامپیوتر، چشم جدیدی را برای جغرافیدانان و سایر دانشمندان علوم زمینی و منابع محیطی به ارمغان آورد که به کمک آن می‌توان پدیده‌های مشکله سطح زمین را از فضای ماورای جو مطالعه نموده و ارتباطات فضایی - مکانی موجود بین آنها را در طول زمان به دقت مورد بررسی و نظارت مستمر قرار داد. مانند هر موضوع علمی دیگر، سنجش از دور نیز در کشورهای مختلف جهان در یکی از مراحل چهارگانه رشد و تکامل قرار دارد (نمودار یک) و گذشته از کشورهای صاحب تکنولوژی، در اکثر کشورها، قوس صعودی منحنی رشد خود را می‌پیماید. تجربیات کشورهایی که به مراحل پیشرفته دست یافته‌اند می‌تواند این روند را تسریع نماید. تا این مرحله سنجش از دور با برطرف کردن نقایص خود توانسته است به توانایی‌هایی نظیر قدرت تفکیک مکانی یک متر، تصویربرداری استریو (به منظور برجسته‌بینی و تهیه نقشه‌های توپوگرافی)، تصویر برداری حرارتی، تصویر برداری راداری و کاهش زمان تکرار اطلاعات دست یابد. این پیشرفت، سنجش از دور و سیستمهای اطلاعات جغرافیایی (GIS) را بصورت ابزار توانمندی برای مطالعات جغرافیایی در آورده است. نمودار شماره دو، رابطه بین ادراک ما و پیشرفت سنجش از دور را طی پنج دهه اخیر نشان می‌دهد.

در این مرحله که ارزش علمی و کاربردی سنجش از دور و GIS به اثبات رسیده است، مسئولین آموزش کشورها، این ضرورت را احساس نموده‌اند که سنجش از دور و GIS، بعنوان یکی از ابزارهای مورد نیاز نسل آینده بایستی در سطح مدارس راهنمایی و دبیرستان تدریس شود. در این بررسی مختصر، به نمونه‌ای از آنچه در سطح آموزش و پرورش کشورهای استرالیا، کانادا و سوئد برای استفاده از سنجش از دور و GIS در مقاطع مختلف تحصیلی انجام می‌شود می‌پردازیم. بدیهی است در سایر قاره‌ها و کشورهای نیز فعالیتهایی در این زمینه انجام می‌شود که در این فرصت بیش از این مجال توضیح آنها نیست. شایان ذکر است که علاقه، شتابزدگی یا شوق همپایی با سایر کشورها نبایستی سبب سطحی شدن این آموزش شده و عدم رعایت استانداردهای آموزشی سنجش از دور و GIS را موجب گردد.

استرالیا □

در سال ۱۹۸۹ مجله جغرافیایی استرالیا اعلام کرد که مدارس خاصی در دوره راهنمایی برای آموزش سنجش از دور و GIS ایجاد شده است و به صورت آزمایشی به جذب دانش‌آموزانی پرداخته است که از شرایط لازم برخوردار باشند برای این مدارس برنامه آموزشی خاصی تدوین شد تا دانش‌آموختگان آن بتوانند به شکل پردازشگران تصویر و مفسران اطلاعات دورسنجی درآمده و به دستگاههای علمی و اجرایی استرالیا خدمات دهند. پس از ارزیابی مثبتی که از عملکرد آزمایشی این مدارس

به عمل آمد، مشکلات آموزشی گسترش این مدارس به علت کمی تعداد اساتید فن مطرح گردید. به منظور استاندارد کردن آموزش، مرکز مطالعات اطلاعات زمینی استرالیا (Aklis) اقدام به تهیه نرم‌افزارهای آموزشی خاص، به نامهای سنجش از دور چیست و ویژگیهای طیفی نمود که با استقبال کارگاههای آموزش جغرافیای مدارس و حتی رشته جغرافیای دانشگاه‌ها مواجه شد. در این نرم‌افزارها که بدون استاد هم می‌توان از آنها استفاده کرد، دانش‌آموز با استفاده گام به گام از متن، تصویر و نقاشی متحرک با مفاهیم علمی آشنا می‌شود و پس از گذراندن آزمون مربوط به هر بخش وارد درس جدید می‌گردد. چنانچه این آموزش زیر نظر مربی

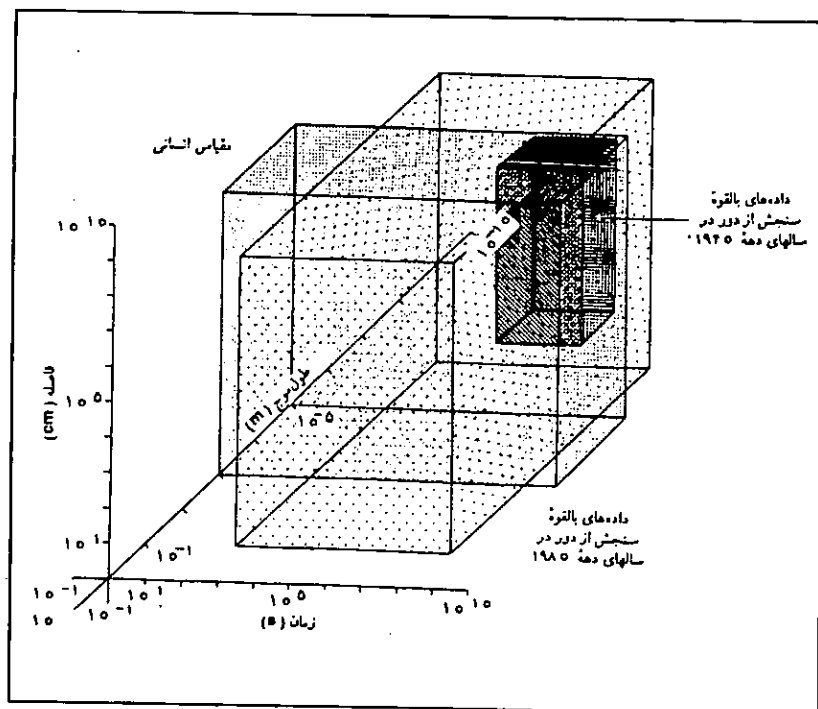
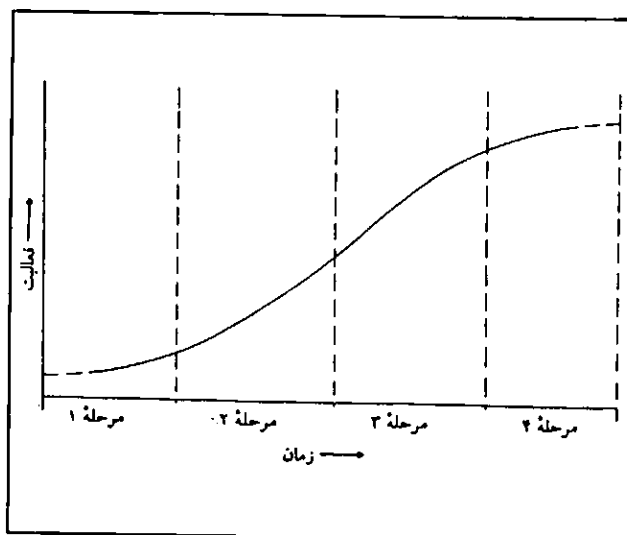
□ کانادا

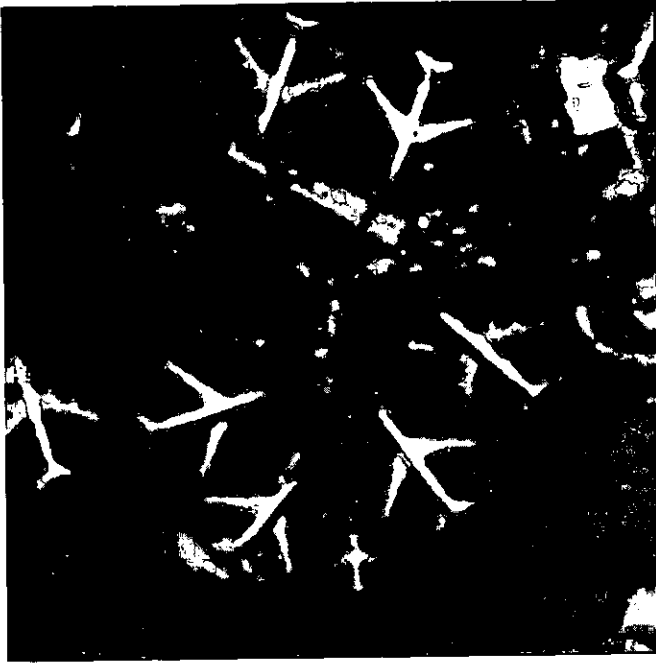
کانادا از پیشگامان GIS در جهان محسوب می‌شود و پیشینه این پیشگامی به ۱۹۶۰ باز می‌گردد. با پیدایش رسمی سنجش از دور در سال ۱۹۷۲، کانادا به عنوان یکی از استفاده‌کنندگان هدفمند وارد بحث استفاده از تکنولوژی ماهواره‌ای شده و آموزش زیربنایی GIS و سنجش از دور را برای آینده علمی خود فرض اساسی دانست. ایجاد GIS های دستی و نشان دادن اهمیت آن در اتخاذ تصمیمات صحیح، از سالها پیش در کانادا آغاز شده و این کشور برای همگامی با روند پیشرفت سنجش از دور و GIS بناچار در پی ابداع روشهایی رفته است که بتواند شکاف ایجاد شده بین پیشرفت و وضعیت موجود را پر کند.

در جهت سرمایه‌گذاری آموزشی میان مدت، اخیراً کانادا اقدام به تدریس سنجش از دور و GIS در سطح مدارس نموده است و برای اجرای این امر توافقی بین دولت، آموزش و پرورش و شرکتهای بخش خصوصی صورت گرفته است. شرکت تکنولوژی اطلاعاتی اینترا (Intra) برنامه‌ای آزمایشی برای این کار تدوین و در دو دبیرستان به اجرا درآورده است. هدف از این امر تهیه مدل جامعی به منظور تدریس مستمر سنجش از دور و GIS در مدارس این کشور است. آژانس فضایی کانادا (CSA) و مرکز سنجش از دور کانادا (CCRS) تعهد حمایت علمی و اجرایی برنامه را نموده‌اند. تأمین مطالب آموزشی، معلم کارآزموده، تجهیزات لازم، نرم‌افزارهای مورد نیاز دانش‌آموزان و مربیان و تعلیم سایر معلمان از جمله این تعهدات است. مدیریت برنامه با بخش ژئوماتیک شرکت اینترا می‌باشد که مسئولیت مدیریت کلان برنامه و توسعه نرم‌افزاری لازمه را به عهده دارد. در این راستا شرکت PCI نیز ابراز علاقه نموده و اقدام به تهیه نرم‌افزاری به نام ژئوماتیکا کرده است. هدف این نرم‌افزار آموزش سنجش از دور و GIS از طریق اطلاعات

ماهواره‌ای و سیستم تعیین مختصات جهانی ماهواره‌ای (GPS) و تهیه کار عملی مثل نقشه برای دروس جغرافیا و سنجش از دور دانش‌آموزان دبیرستانی می‌باشد. این برنامه آموزشی به دلیل وجود دو زبان رسمی فرانسه و انگلیسی در کانادا دوزبانه تهیه خواهد شد. از آنجا که هدف این برنامه ایجاد علاقه در دانش‌آموزان به منظور استفاده از اطلاعات ماهواره‌ای، علوم فضایی و نرم‌افزارهای ژئوماتیک است، تلاش خواهد شد تا نرم‌افزارهایی که برای این دوره آماده می‌شود نمونه‌های ساده شده نرم‌افزارهای حرفه‌ای باشد، تا نسل آینده اشراف کلی بر دستاوردهای جدید بشر داشته باشد. برای نظارت بر صحت انجام آموزشها از طرف شرکت اینترا و PCI گروه نظارتی خاصی در نظر گرفته شده است که با سرکشی مستمر به این مدارس، در جهت تقویت اهداف پروژه و کاربردی کردن آموزشها در زندگی عادی دانش‌آموزان سعی لازم را به عمل آورند.

غیر متبعر به انجام برسد، نرم‌افزار و سخت‌افزار آموزشی ضعف احتمالی مدرس را جبران خواهد کرد. Aklis در سال ۱۹۹۶ اقدام به انتشار دروس تکمیلی نرم‌افزار یاد شده کرده و با هدف آموزش سنجش از دور برای دروس جغرافیای سالهای آخر دبیرستان و سالهای مقدماتی این رشته در دانشگاه، چهار نرم‌افزار تحت عنوان تفسیر عکسهای هوایی، تفسیر تصاویر چند طیفی ماهواره‌ای، تشریح مراحل و فرآیند اخذ اطلاعات ماهواره‌ای و تفسیر اطلاعات ماهواره‌ای نموده است. این نرم‌افزار با قیمت نازل در اختیار مراکز آموزش قرار می‌گیرد و از نظر آموزش تخصصی و رعایت استانداردهای علمی بسیار حائز اهمیت است. توزیع این نرم‌افزارها بین المللی بوده و بسیاری از مراکز مرتبط در ایران نیز از آن بهره‌برداری می‌کنند.

در اواسط سال ۱۹۹۷ ماهواره شرکت ارث و اج بنام ارلی برد پرتاب خواهد شد و تصاویری با قدرت تفکیک ۱ متر سیاه و سفید و ۴ متر رنگی تولید خواهد کرد. در این دو تصویر تفاوت دو نوع اطلاعات بانکروماتیک یک متر و سه متر مقایسه شده است.

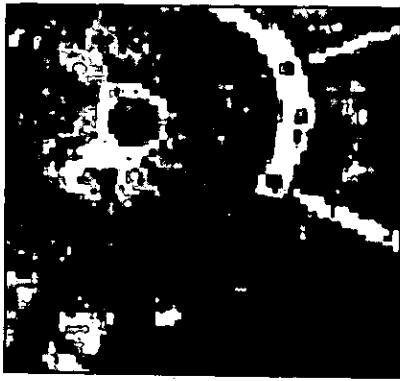
□ سوئد

سوئد است که برای این منظور می‌بایست به استاندارد خاصی رسید. در این راستا برنامه‌های نرم‌افزاری ویژه آموزش جغرافیا و کامپیوتر طراحی و در اختیار مدارس قرار داده شد. نظر به پیچیدگی آموزش GIS تیم مجربی از معلمان با تجربه تشکیل شد تا ضمن یکسان سازی آموزشهای کامپیوتری، طرز استفاده از اطلس ملی را نیز همزمان به دانش‌آموزان مدارس تعلیم دهند.

مطلب مهم در GIS برخورداری از دانش کامپیوتری است که طرح مشکل به چه صورت باشد تا سیستم بتواند پاسخ لازم را ارائه نماید. سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی به سادگی قادر به جوابگویی نیاز کاربران هستند به شرط آن که کاربر بتواند سؤال خود را درست مطرح کند. احاطه به زمینه مورد سؤال، داشتن دانش لازم در زمینه جغرافیا و تسلط به دانش کامپیوتری در ارتباط با تکنولوژی GIS، مجموعه‌ای است که برای طرح سؤال لازم است.

در حال حاضر جغرافیا در سنجش از دور و GIS از حالت توصیفی خارج شده و به صورت کارگاهی و کمی درآمدی است. در این دیدگاه است که بایستی بتوان مشکل را در قالب فرمول بیان کرد و توان‌گزینش اطلاعات مورد نیاز را داشت. اطلس ملی سوئد مجموعه‌ای تفصیلی از اطلاعات آماری و نقشه‌های مختلف است. حجم عمده نقشه‌های موجود در سیستم، نشان‌دهنده توزیع آمارها در سطح کشور می‌باشد. کاربر بایستی دارای دید جغرافیایی و ریاضی لازم باشد تا بتواند الگوی فضایی ارائه شده را درک نموده و قادر به تشخیص متغیرهایی باشد که می‌تواند الگوهای خاص را به کمک آنها طراحی کند.

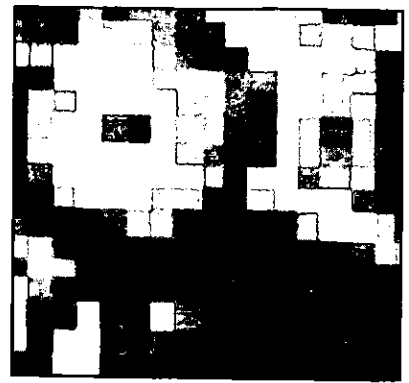
این کشور از علاقمندان سنجش از دور و GIS در اروپا محسوب می‌شود. مشارکت فعالی در آژانس فضایی اروپا (ESA) دارد و خود نیز شرکت فعالی به نام شرکت فضایی سوئد (SSC) دارد. فعالیت بین‌المللی این شرکت بسیار قوی بوده و در چندین پروژه موفق بین‌المللی، کارهای خوبی را در زمینه سنجش از دور و GIS کاربردی ارائه کرده است. اخیراً در کشور سوئد پروژه‌ای تحت عنوان اطلس ملی سوئد مطرح شده و در حال اجرا می‌باشد. اهمیت این طرح در بهنگام‌سازی مستمر آن و قابلیت خصوصی کردن آن در جهت اهداف خاص هر کاربر می‌باشد. به این معنی که علاوه بر استفاده از فایلهای عمومی موجود در این اطلس کامپیوتری، کاربر می‌تواند فایلهایی نیز در جهت اهداف خود به آن اضافه کند و اطلس ملی خاص خود را ایجاد نماید. نظر به وسعت این طرح و گسترش آتی آن بحث آموزش زیربنایی نسل آینده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. از این رو لزوم آموزش GIS در مدارس مطرح شده است. علاقه روزافزون مردم سوئد به تکنولوژی اطلاعات (IT) و جغرافیا موجب شد تا پروژه اطلس ملی کامپیوتری طرح و اجرا شود. در این راستا لازم بود آموزش لازم به معلمان داده شده، دروس طراحی شود و روش تدریس مربوطه تدوین و توسعه یابد. در این ارتباط برنامه آموزشی فشرده‌ای برای معلمان ترتیب داده شد که طی آن معلمان در یک روز با کاربری اطلس ملی کامپیوتری آشنا شوند. تاکنون ۲۵۰ معلم از ۹۰ مدرسه با این اطلس آشنایی کامل پیدا کرده‌اند. مشکلی که در این مورد وجود دارد تغییرات وسیع در دامنه استفاده از کامپیوتر در مدارس

ارت واج ارلی برد
قدرت تفکیک ۳ متر

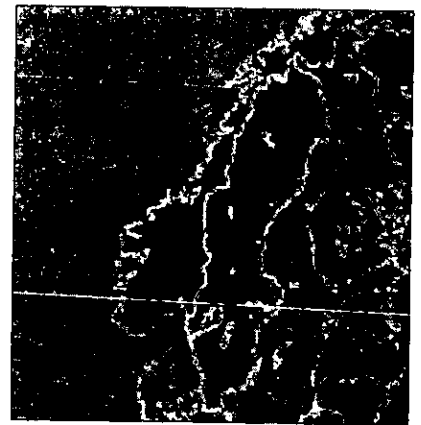
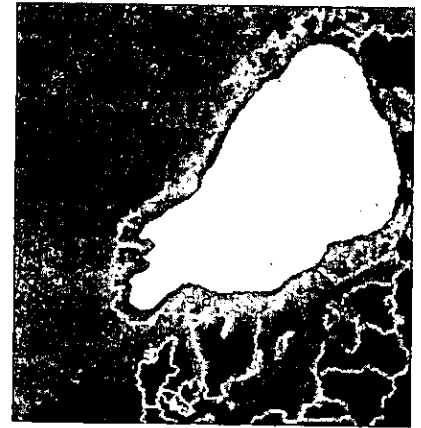
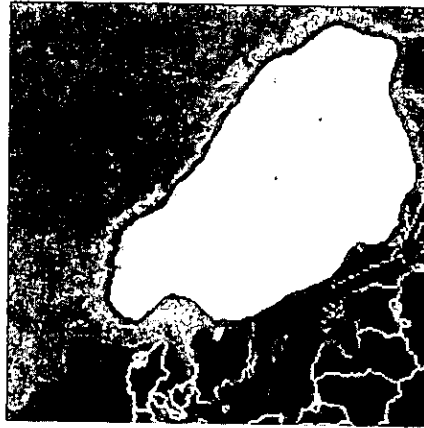

اسپات
با قدرت تفکیک ۱۰ متر

لندست
با قدرت تفکیک ۳۰ متر

کاربران حرفه‌ای GIS در زمینه راهبرد سیستم و تنظیم خروجی‌های سیستم با نیازهای موردی و تخصصی خود از مهارت کافی برخوردار هستند. اما این آگاهی را نمی‌توان از دانش آموزان و کاربران اطلس کامپیوتری توقع داشت. از این رو روشهایی به کار گرفته شده تا این نیاز به حداقل ممکن کاهش یافته و کاربر هر قدر بی اطلاع هم باشد بتواند به سهولت به خواسته خود دسترسی پیدا کند. نحوه عملکرد نرم افزار در ارائه مطالب مانند یک کتاب است لیکن در هر جا که کاربر بخواهد می‌تواند اطلاعات جدید خود را وارد کند و یا اطلاعات مورد نیازش را به صورت ترکیبی دریافت نماید. حسن این اطلس در ارزانی آن است که فارغ از مسئله چاپ و کاغذ می‌تواند بسیار ارزان تکثیر شود و در اختیار همگان قرار گیرد. به علاوه می‌توانیم هر مقدار از آن که بخواهیم انتخاب و با استفاده از چاپگر در دست داشته باشیم. برای رفع مشکل مقیاس، حجم اطلاعات درخور و علائم کارتوگرافیکی، آموزش لازم در نرم افزار پیش بینی شده و در مواقع لازم مشاوره کارتوگرافیک به کاربر داده می‌شود تا بتواند خروجی‌هایی متناسب با استانداردهای کارتوگرافیکی داشته باشد.

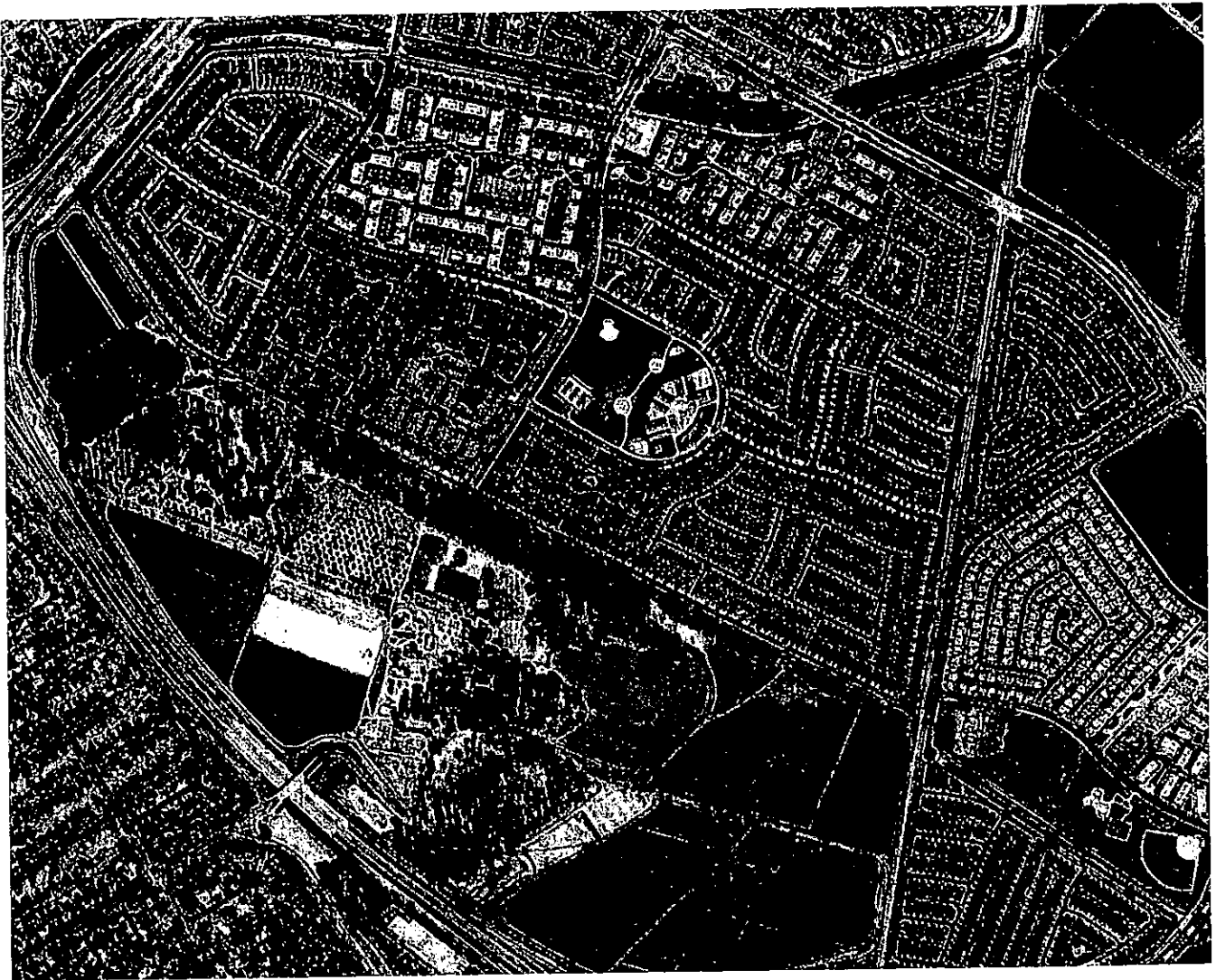

۱۸۰۰ سال قبل که ذوب یخها آغاز شد سطح دریاها ۱۲۰ متر پایین تر از حد امروزی بود در همین زمان فشار یخ بر پوسته زمین کاهش یافت و بتدریج بالا آمدن خشکی‌ها شروع شد. در این تصویر (از چپ به راست و از بالا به پایین) دریاچه یخ بالستیک در ۱۰۳۰۰ سال قبل، دریای یولدی ۹۸۰۰ سال قبل، دریاچه آنسیلوس در ۹۳۰۰ سال قبل و دریای لیورینا در ۶۵۰۰ سال قبل مشاهده می‌شود.

برای این نرم افزار هفده کتاب موضوعی کمکی نیز تدوین شده که بعضی از آنها به چاپ دوم رسیده است. نرم افزار نیز با قیمت بسیار ارزان در اختیار مدارس قرار گرفته است و با مجموعه سخت افزاری کلیه مدارس سازگاری دارد.

با ابداع این روش، کشور سوئد سیستمی را جایگزین روش سنتی خود می‌کند که بتواند دانش‌آموزگانی متناسب با نیازهای علمی خود

در طراحی نرم افزاری اطلس ملی سوئد با انگیزه برانگیختن حس کنجکاوی در دانش آموزان و کاربران، حین اجرای کار سؤالاتی از طرف سیستم مطرح می‌شود که وی را مجبور به استفاده از سایر بانکهای اطلاعاتی و مقایسه نتایج حاصله در روشهای مختلف می‌کند.

ماهوراره تصویربردار فضایی Space Imaging که برای پرتاب در سال ۱۹۹۷ آماده خواهد شد تصاویری با قدرت تفکیک یک متر و چهار متر تولید خواهد کرد. این تصویر برداشت آزمایشی همین ماهواره است که اطلاعات یک متری سیاه و سفید آن با اطلاعات ۴ متری ترکیب شده است. رنگ تصویر حاصل اطلاعات با قدرت تفکیک ۴ متر و وضوح آن ناشی از اطلاعات با قدرت تفکیک یک متر می باشد. تصویر مربوط به ناحیه فرمونت کالیفرنیا در اوت ۱۹۹۴ می باشد.

■ منابع:

- 1- Australian Geographic
No, 13 Jan . Mar. 1989
- 2- Earth Observation Magazine
Vol 4. No. 10 Oct. 1995
- 3 - Remote Sensing
No. 27 Dec. 1995

۴ - بل کوران، اصول سنجش از دور، ترجمه رضا حائز، ۱۳۷۳

تربیت نماید. از این رهگذر افراد جامعه فردای سوئد در هر زمینه‌ای که فعالیت کنند دارای آگاهیها و اطلاعات متناسب با امکانات کشور هستند که در مدیریت و تصمیم‌گیری جامعه نقش اساسی ایفا خواهد نمود.

با به کارگیری این نرم‌افزار و امکانات جدید، آموزش جغرافیا در سوئد دچار تحولات اساسی شده و اکنون می‌توان گفت حیات جدیدی برای این رشته به وجود آمده و عصر نوینی آغاز گردیده است.

نگاهی بر جایگاه جغرافیای نظریه‌ای در شهرشناسی جغرافیایی ایران: مورد زاهدان

زهره هادیانی
دانشگاه سیستان و بلوچستان

از ویژگیهای کارهای جغرافیایی دوران انقلاب نسبت به دوران گذشته توجه بیشتر به جغرافیای نظریه‌ای است. اکنون دیگر بدون پیروی از دیدگاه نظریه‌ای و انجام کارهای تحقیقاتی بر پایه آن نمی‌توان دعوی ارائه کار علمی جغرافیایی کرد. خوشبختانه کتب و مقالات گرانقدر اساسی و گزارشهای منتشر شده ارگانهای ذریبط دولتی و برخی شرکتهای مشاوره راه را از این جهت برای جغرافیدانان جوان هموار کرده‌اند. از میان کتابها با توجه به خط‌دهندگی جغرافیایی آنها می‌توان آثار زیر را نام برد:

— شکونئی، حسین: فلسفه جغرافیا، انتشارات دانشگاه آذربادگان، چاپ دوم، شماره ۱۳۴، تبریز ۱۳۵۳ با تجدید چاپهای آن پس از انقلاب.
— فرید، یدالله: سیر اندیشه در قلمرو جغرافیای انسانی، انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ دوم، تبریز ۱۳۶۶
— درایسدل، آلاسدر و جرالد اچ. بلیک: جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا، ترجمه ذره میرحیدر، دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی، چاپ اول ۱۳۶۹
— سمت: ماهیت و قلمرو علم جغرافیا (مجموعه سخنرانیها)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، تهران ۱۳۷۱

در زمینه جغرافیای دوران پس از انقلاب اسلامی ایران چهار جریان عمده مؤثر بر هم مشاهده می‌شود:

۱- استمرار کارهای علمی ارزشمند اساتید محترم جغرافیای دانشگاههای کشور و ادامه تشکیل کنگره‌ها و سمینارهای جغرافیایی داخلی
۲- پرتوانتر شدن گروههای آموزشی جغرافیا و افزایش کمی و کیفی آنها و همراه آن پرورش نیروهای کارآمد جدید، بخصوص در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای جغرافیا
۳- انتشار دو مجله ارزشمند آموزش رشد جغرافیا و فصلنامه تحقیقات جغرافیایی
۴- نشر کتب جغرافیایی ذیقیمت توسط معاونت پژوهشی آستان قدس رضوی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) و ادامه کار سازنده سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب و سازمان جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی و نظایر آنها
تجارب تحصیلی دوران پس از انقلاب و کارهای آموزشی دانشگاهی جاری نگارنده حکم می‌کند اذعان کنم جز با مراجعه و استفاده از آثار ارزنده جغرافیدانان کشور ما، امکان آموزش جغرافیا و پژوهش‌های میدانی در ایران وجود ندارد و بهره بردن از منابع جغرافیایی ذیقیمت خارجی امری بدیهی است.

— شکوئی، حسین: جغرافیای شهری، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران ۱۳۷۲

— گراسیموف، ای: انسان، جامعه و محیط زیست، انتشارات پروگر، مسکو، ترجمه صلاح الدین محلاتی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۲۳۱، تهران ۱۳۷۲

— رساله‌های با ارزش دوره دکتری جغرافیای دانشگاه تربیت مدرس که متأسفانه چاپ نشده‌اند، در حالی که برخی از آنها در عین طرح مکتب خاص جغرافیایی موردشناسی کاربردی آن مکتب نیز به‌شمار می‌روند.

در زمره مقالات اساسی انتشار یافته، باید به مقالات زیر به ترتیب نشر اشاره کرد، که برخی از آنها بحث برانگیز و در عین حال هم مقالات مفید بوده‌اند:

— پابلی یزدی، محمدحسین: تعریف، مفهوم و دیدگاهی تازه از جغرافیا، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱، سال اول، تابستان ۱۳۶۵، ص ۵۴-۹

— پابلی یزدی، محمدحسین: تکمله‌ای بر مقاله «تعریف، مفهوم و دیدگاهی تازه از جغرافیا»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱، سال ۵، بهار ۱۳۶۹، ص ۲۳-۵

— مؤمنی، مصطفی: ردیابی فرهنگ وحی در ساختارشناسی فرهنگی، اقتصادی و کالبدی دوره آغازین شهر دولت‌آباد ملایر، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲، سال ۱، پاییز ۱۳۶۵، ص ۵۹-۱۱

— شافر، فرانسیس: درباره مفهوم جغرافیای اجتماعی، ترجمه عباس سعیدی، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۱۸، سال ۵، تابستان ۱۳۶۸، ص ۷-۴

— شکوئی، حسین: تحلیل اکولوژیک و فلسفه جغرافیا، رشد آموزش جغرافیا، سال ۶، شماره ۲۲، پاییز ۱۳۶۹، ص ۶-۴

— بهروز، فاطمه: بررسی ادراک محیطی و رفتار در قلمرو مطالعات جغرافیای رفتاری و جغرافیای انسانی معاصر، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۶، شماره ۲۵، بهار ۱۳۷۰،

ص ۷۰-۳۱

— اهرلس، اکارت: سرمایه‌داری بهره‌بری و گسترش شهری در شرق اسلامی (نمونه ایران)، ترجمه عباس سعیدی، علوم زمین، نشریه دانشکده علوم زمین، دوره جدید شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۷۰، ص ۱۹۹-۱۱۵

— گنجی، محمد حسن: تحولات نو در جغرافیا، رشد آموزش جغرافیا، سال ۷، شماره ۲۶، تابستان ۱۳۷۰، ص ۹-۴

— شکوئی، حسین: جغرافیای جدید و اقتصاد سیاسی، رشد آموزش جغرافیا، سال ۷، شماره ۲۸، زمستان ۱۳۷۰، ص ۳

— شکوئی، حسین: تعریف جدیدی از علم جغرافیا، طرح یک پیشنهاد، رشد آموزش جغرافیا، سال ۸، شماره ۳۰، تابستان ۱۳۷۱، ص ۳

— میرحیدر، ذره: ره‌آوردی از کنگره بین‌المللی جغرافیایی (تابستان ۱۹۹۲)، رشد آموزش جغرافیا، سال ۸، شماره ۳۲، زمستان ۱۳۷۱، ص ۱۳-۸

— شکوئی، حسین: مکتب‌ها و اندیشه‌های جغرافیایی، در تعریف جغرافیا، رشد آموزش جغرافیا، سال ۹، شماره ۳۴، تابستان ۱۳۷۲، ص ۳

بدین ترتیب جغرافیای نظریه‌ای جای خودش را در جغرافیای انسانی باز کرده است، اما هنوز یک مکتب جغرافیایی کامل با جزئیات و پژوهشهای خاص موردی در ایران به کمال معرفی نشده و جا نیفتاده است و تا آنجائیکه نگارنده اطلاع دارد تنها دو مقاله^۱ و سه پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا از دیدگاه اکولوژی شهری^۲، یک پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و یک رساله دکتری با دیدگاه کارکردگرایی جغرافیایی^۳ و یک رساله دکتری با دیدگاه ساختارگرایی جغرافیایی^۴ تدوین شده است. مشکل اساسی بیشتر پایان‌نامه‌ها و رساله‌های گروهی آموزشی فقدان دیدگاه یا مکتب خاص جغرافیایی است، که بایستی بدان بهای بیشتری داده شود. مقاله، کتاب، پایان‌نامه، رساله و حتی گزارش باید دیدگاه یا دیدگاههایی را اساس قرار دهد و آن‌را در عمل بیازماید.

مقاله حاضر دو هدف دارد: یکی بیان لزوم وجود دیدگاه جهت‌شناسایی موضوعات جغرافیایی بویژه در جغرافیای شهری و دیگر در واقع کوشش ناچیز و پاسخی است هر چند دیر، به فراخوان استاد محترم جناب آقای دکتر حسین شکوئی. در مقاله «تحلیل اکولوژیک و فلسفه جغرافیا»، که در سال ۱۳۶۹ در مجله رشد آموزش جغرافیا انتشار یافت.

این فراخوان بازتاب، چندانی نداشت زیرا به نظر نگارنده کم‌رنگی استقبال بیشتر ناشی از کمتر بودن پیروی از دیدگاههای جغرافیایی و در نتیجه ناتوانی در موضع‌گیری جهت‌دار سیستماتیک و کم‌سو شدن چراغ هدایت و راهنمایی جغرافیایی در جامعه جغرافیای روبه رشد کشور است و نه آنطور که استاد نوشته‌اند «خاموشی و سکوت را به صورت صلاح‌اندیشی انتخاب کردن»^۵. مقصود نگارنده در اینجا معرفی مکتب یا دیدگاه جغرافیایی جدیدی نیست، زیرا که هنوز خودم هم مانند بسیاری دیگر بضاعت آن‌را ندارم، بلکه هدف بیان تشخیص این مطلب است که لازمه پژوهش جغرافیایی، داشتن دیدگاه است. هر مسأله جغرافیایی بسته به درجه پیچیدگی آن با یک یا چند دیدگاه گشودنی می‌باشد. مثلاً شهرشناسی جغرافیایی شهرهای بزرگ و حتی متوسط کشور را، بویژه اگر قدیمی هم باشند، معمولاً نمی‌توان با یک دیدگاه کاملاً بررسی کرد، بلکه بر حسب گذار شهرها از مراحل تاریخی و با توجه به پیچیدگی کنونی آنها باید به کمک چند دیدگاه بیان شوند. پس تلفیق و ترکیب دیدگاهها برای رسیدن به یک پاسخ جامع ضروری است. در مقاله حاضر سعی می‌شود در قالب طرح مسأله و اهداف برای موردشناسی شهر دیدگاههای لازم مطروحه در کتب و مقالات جغرافیایی و علوم مجاور در ایران را برای شناخت آن شهر، چکیده‌وار از نظر بگذرانند و به ضرورت کاربرد دیدگاههای جغرافیایی برای بررسی ابعاد گوناگون آن اشاره کند. در مقالات بعدی نکته به نکته ارزش برخورد دیدگاهی را در بیان کارکردها و مسائل شهر زاهدان بیان خواهد کرد.

طرح مسأله:

در نیم قرن اخیر شتاب در رشد جمعیت و فرآیند شهرگرایی و شهرنشینی، افزایش تعداد شهرها و شهرکهای جدید صنعتی و مسکونی در ایران به تغییر فزاینده نسبت شهرنشینی به روستانشینی و کوچ‌نشینی انجامیده است بطوری که:

۱) براساس نتایج مقدماتی آمارگیری در سال ۱۳۷۰ جمعیت کل کشور در این سال به ۵۸,۱۱۰,۲۲۷ نفر رسیده است که از این جمعیت ۳۳,۱۳۷,۵۶۷ نفر (۵۷٪) در مناطق شهری ساکن بوده و ۲۴,۹۷۲,۶۶۰ نفر جمعیت روستایی و غیر ساکن بوده‌اند. نرخ رشد جمعیت چنان فزاینده است که طی پنجسال یعنی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۰ جمعیت کشور سالانه بطور متوسط ۲/۲۸٪ افزایش نشان می‌دهد.

بدین ترتیب میزان شهرنشینی ایران از نظر کمی و طبعاً نیز شهر از نظر کالبدی روند روبه رشدی را پیدا کرده است، بطوری که رشد جمعیت شهری کل کشور در سال ۱۳۷۰ نسبت به سال ۱۳۶۵ (۵۴/۳٪) حدود ۲/۷٪ افزایش نشان می‌دهد.^۲ اما آیا این رشد به دنبال خود فرهنگ شهری را هم غنی‌تر ساخته یا خیر، مقوله‌ای است که درسنجش آن نه معیاری و نه مطالعه‌ای در ایران وجود دارد.

۲) شهرهای کشور، که ماهیتاً بازرگانی و پیشه‌وری بودند، با توجه به گسترش و رشد سرمایه‌داری و مناسبات سرمایه‌داری، بالاخص در دوران پهلوی، در زمینه‌های اقتصاد صنعتی و واسطگی تحولات اجتماعی و فرهنگی تغییر شکل فاحشی کرده‌اند. شیوه زندگی جدید و سیاست شهرسازی نوین آن دوران، که پیرو پذیرش فرهنگی مدرنیزاسیون یا تجدید پدید آمد، چهره شهرها را دگرگون ساخته است و حتی شهرهایی به سبک‌های نوین که به کلی در تاریخ ایران بی‌سابقه بوده‌اند پدید آورده است.

۳) با پیدایش کارکردهای نوین اجتماعی، اقتصادی و سیاسی - اداری شهرهای کهن نیز، همانند شهرهای جدید، در معرض تغییرات جدیدی قرار گرفتند و شهرهای جدید با

کارکردهای صنعتی - بازرگانی پیدا شده‌اند. اما بارزترین این تغییرات در شهرهای مراکز استانها، که مرکز پیچیده‌ترین کارکردهای اساسی زندگی انسان شده‌اند و حکم فرماندهی بر بقیه نقاط شهری و روستایی استان را دارند، ظهور کرده است. انجام تصمیمات جدید اداری کشور در دوره پهلوی اول در سال ۱۳۱۶ موجبات توجه همه جانبه دولت را به شهرهای مراکز استان فراهم آورد و با افزایش تعداد استانها و فرمانداریهای کل در دوره پهلوی دوم این توجه که پدید آوردن ناهماهنگی و عدم توازن در شبکه شهری نیز هست، ادامه یافت و تاکنون نیز ادامه دارد.

نخستین پیامد رشد مراکز استانها بهم خوردن تعادل و تناسب جمعیت در سلسله مراتب نظام شبکه شهری استان و کشور بود و این به علت تمرکز کارکردهای اداری - سیاسی و صنعتی در مراکز استانها پدید آمد. مراکز استانها در واقع مرکز اصلی تصمیم‌گیریهای اداری - سیاسی، اقتصادی و فرهنگی استانها بودند.

۴) رویهمرفته شهرهای مراکز استانها چه در گذشته و در چارچوب اقتصاد منطقه‌ای و کشوری و چه اکنون سرنوشت مناطق روستایی پیرامون و سایر شهرهای استان را نیز تعیین می‌کنند. بدین ترتیب اهمیت روزافزون شهر در زندگی ایران مطالعه جغرافیایی آن، بخصوص کارکردهای مراکز استانها، روشن می‌گردد و پژوهش جنبه‌های صوری یا ظاهری و کارکردی شهرها را، با توجه به تکوین و آینده‌نگری آنها ضروری می‌سازد. شهر زاهدان یکی از این مراکز استانهای کشور و مرکز استان سیستان و بلوچستان و مرکز شهرستان زاهدان است و کوشش در شناخت کارکردهای اصلی شهری و استانی آن از وظایف جغرافیاست.

هدف:

با اینکه ادبیات جغرافیای شهری ایران روزبه‌روز غنی‌تر می‌شود و بطور روزافزون به تعداد مقالات، کتب و گزارشهای تحقیقاتی و طرحهای هادی، جامع و تفصیلی، کالبدی و آزمایشی ارزنده‌ای در مورد شهرهای قدیم و

جدید ایران به زبانهای فارسی و خارجی افزوده می‌شود،^۱ اما هنوز کارهای اصیل و ناب جغرافیایی راجع به شناخت شهرها و تحولات نوین شهرنشینی و آئین شهری و کارکردهای اصلی زندگی انسان در شهرها، روابط شهر با پیرامون، منطقه، استان و کشور بندرت به چشم می‌خورد و از همه بالاتر اینکه تاکنون تنها کوشش مختصری درباره تعیین جایگاه شهر در چارچوب دیدگاه نظریه‌ای انجام شده است. با وجود اهمیت برجسته مراکز استانها به عنوان جایگاه برترین کارکردهای اصلی اداری - سیاسی و اقتصادی هنوز نقش آنها در خود شهر، استان و کشور متأسفانه از دیدگاه جغرافیایی تحلیل نگردیده است و جغرافیای شهری ایران از کمبود نگرش دیدگاهی به مسائل رنج می‌برد و مطالعات موردشناسایی نیز بسیار اندک می‌باشد.

از این رو از اهداف شهرشناسی جغرافیایی زاهدان باید بررسی تحولات شهر زاهدان (مرکز و شهر مقدم و مسلط استان سیستان و بلوچستان) و تأثیرات رشد کارکردهای اصلی سیاسی - اداری و اقتصادی و قضایی آن در قرن اخیر باشد، زیرا بخشی از کارکردهای اصلی شهر زاهدان مانند کارکردهای دولت آفرید از آن بابت نیز مهم‌اند که در افزایش نقش مرکزیت سیاسی - اداری، آموزشی، فرهنگی و بهداشتی - درمانی و سازمان‌یابی فضا، ایجاد اشتغالهای پایه‌ای و تبعی و پدید آوردن جو فرهنگی خاص یا آئین شهری توسط کارکنان و نظایر آنها تأثیر مستقیم و غیر مستقیم دارند.

اما شهرشناسی جغرافیایی زاهدان مانند بررسی هر شهر دیگر مقوله پیچیده‌ای است و تنها از یک دیدگاه یا زاویه علمی نمی‌توان تمامی وجوه مادی و معنوی آن را توضیح داد. لذا باید هر یک یا بخشی از مسایل شهر را با دیدگاه خاص خود نگرست و در کل با درک تاریخی و نظام‌بخش برداشت جامعی از شهر را ارائه داد. جزو این نظرگاهها می‌توان به دیدگاههای جغرافیای سیاسی، جغرافیای فرهنگی، جغرافیای اکولوژیکی و کارکردگرای در جغرافیای اجتماعی

و نظایر آنها اشاره کرد.

دیدگاه جغرافیای سیاسی و تحلیل سازمان

فضایی شهر:

«جغرافیای سیاسی اثر تصمیم‌گیریهایی سیاسی را روی اشکال و صورتهای جغرافیایی مربوط به محیط انسانی همچون حکومت، مرز، مهاجرت، توزیع جمعیت، نقل و انتقال و غیره مطالعه می‌کند...»^۱. «جغرافیای سیاسی اساساً درگیر تحلیل فضایی پدیده‌های سیاسی است و به نهادهای فضایی فرآیند سیاسی توجه دارد و در اساس، جغرافیدانان سیاسی (مثل سایر جغرافیدانان) ویژگی علم خود را مکان می‌دانند و معتقدند که آنها باید علل و اثرات فضایی فرآیندهای سیاسی را روشن کنند»^۲. «... اکنون جغرافیدانان سیاسی از خود می‌پرسند چگونه سیاست، محیط را شکل می‌دهد...»^۳ در این دیدگاه شهر یک سازمان سیاسی فضای انسانی در نظر گرفته می‌شود، که از جهاتی در قلمرو جغرافیای سیاسی و شاخه آن جغرافیای اداری نیز قرار می‌گیرد، زیرا تصمیمات سیاسی - اداری حکومت در سرنوشت شهر نیز اثر قطعی می‌گذارد و شهر زاهدان از جمله شهرهایی است که بدون توجه به تصمیمات دولت و نیز انتخاب آن به مرکزیت استان و حمایت از مرکزیت آن نمی‌توانست توسعه کنونی خود را در محیط نامساعد طبیعی آن داشته باشد. بنابراین تحلیل گسترش و رشد شهر زاهدان از دیدگاه جغرافیای سیاسی لازم است. در این رابطه نظر شولتز بعد جغرافیای سیاسی مطالعه شهر زاهدان را روشن‌تر می‌سازد:

«یکی از وظایف اصلی، بررسی چشم‌اندازهای تمدن در کره زمین و شناخت دستاوردهای بشری در آنهاست. بنابراین جغرافیا تا مغز استخوان، یک علم کاملاً سیاسی است (ص ۱۱۰ سال ۱۹۳۶)»^۴.

در رابطه با دیدگاه جغرافیای سیاسی، دیدگاه اقتصاد سیاسی و دیدگاه تحلیل سازمان‌یابی شهر اهمیت بسیار دارد: دیدگاه اقتصاد سیاسی در

است، متغیر وابسته تلقی شده دولت، بوروکراسی و مدیران اجتماعی، متغیر مستقل به حساب آمده‌اند ص ۱۰۷»^۵، افزوده بر این در مکتب نشوونمایی اقتصاد عامل تعیین‌کننده نمی‌باشد، بلکه به عامل فرهنگ پیش از اقتصاد، اعتبار علمی قائل است^۶. بدین ترتیب و با شناخت مقدماتی که از زاهدان وجود دارد، دیدگاه جغرافیای سیاسی و تحلیل سازمان فضایی شهر و دیدگاه نشوونمایی از عهده تبیین سازمان اداری - سیاسی و سازمان‌یابی فضایی بخش دولتی زاهدان برمی‌آید و حال آنکه در این شهر بخش خصوصی رسمی و فعالیت‌های غیررسمی و غیر مجاز (قاجاق)، که جمعا بازار و بازرگانی تلقی می‌شود وزنه دیگر رشد و نمو شهری است و نباید بیش از حد بر اهمیت بخش دولتی و دیدگاه مفسر آن تأکید داشت.

دیدگاه جغرافیای فرهنگی و شهر:

شهر پدیده‌ای فرهنگی بشمار می‌رود و بنابراین باید از دیدگاه جغرافیای فرهنگی نیز به شهر نگریست. جغرافیای فرهنگی، که برخی آن را فراگیرنده جغرافیای اجتماعی و اقتصادی می‌دانند، دیدگاه ارزشمندی است که به کمک آن می‌توان برخی از جهات و آثار اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر زاهدان را بررسی کرد زیرا «جغرافیای فرهنگی از یکسو به بررسی روابط، اثرات و کنش‌های متقابل انسان یا گروه‌های انسانی با چشم‌انداز طبیعی - زیستی، از نظر شکل دهی، شکل‌گیری و شوندگی آن به چشم‌انداز فرهنگی می‌پردازد، و از سوی دیگر پی‌آمدهای روابط او را با همین چشم‌انداز فرهنگی خود ساخته بیان می‌کند. از این رو تبیین پراکنندگی مکانی، روابط مکانی پدیده‌ها یا عناصر فرهنگی، که بر اثر رفتار گروه‌های انسانی در محیط ایجاد شده‌اند و یا می‌شوند، در قلمرو این علم قرار می‌گیرد. چشم‌انداز فرهنگی با ساختار درونی خود نیز حاصل مجموعه‌ای از کارکردهای چهره‌آفرین و فعالیت‌های نقش‌گذار گروه‌های اجتماعی، اعم از ایجاد، تبدیل و یا تغییر شکل چشم‌اندازهای طبیعی - زیستی برای تأمین

جغرافیای شهری مسایل جامعه شهری را به صورت گسترده و با تأکید در شیوه تولید مسلط بر آن به تحلیل می‌کشد. در این نگرش، تأکید روی ایدئولوژیها، ارزشها و سنتهای یک جامعه و اساس اقتصادی آن در مسایل شهری از اولویت خاصی برخوردار می‌باشد. از تحلیل اقتصاد سیاسی که از مسایل شهری به عمل می‌آید تنها روی سه نکته مهم تأکید می‌شود: اقتصاد - بازار، رفاه اجتماعی و شیوه تولید. سه عامل فوق در سیستم‌های شهری و کارکرد آنها تأثیر زیادی می‌گذارند و سیستم‌های شهری با تأثیر پذیری از این سه عامل بوجود می‌آیند و در اثر این سه عامل، کارکردهایشان تعیین می‌شود»^۷. از دیدگاه تحلیل سازمان فضایی شهر، «شهر تجسم بخش نظام سیاسی جامعه، در فضای زندگی است. از این رو، سازمان سیاسی هر جامعه، شهرهایی در انطباق و همپوشی ایدئولوژی حاکم بر جامعه خلق می‌کنند. در تحلیل سازمان فضایی، محققین مسایل شهری، با سه سیستم مهم روبرو می‌باشند:

۱ - سیستم سیاسی

۲ - سیستم ایدئولوژیکی

۳ - سیستم اقتصادی

در نظام فضایی، این سه سیستم به صورت یکپارچه و در ارتباط با هم عمل می‌کنند. در هر تحلیل و در هر روش تحقیق شهری، ابتدا باید نیروهای تشکیل دهنده سازمان سیاسی جامعه را بشناسیم. از آن جمله است، سرمایه به‌عنوان معمار ساختهای فضایی، قوانین بازار، اقتصادپولی، هویت فرهنگی در ارتباط با مسایل شهری، میزان آگاهیهای جامعه و ... ص ۲۶ و ۲۷»^۸.

نظریه جغرافیای سیاسی تحلیل سازمان فضایی شهر را دیدگاه وبری جدید (نشوونمایی) به تعبیر دیگری در جامعه‌شناسی شهری نیز بیان می‌دارد: براساس این دیدگاه «نظام فضایی، ویژگیها و ناهمگونی شهر به نقش دولت، بوروکراسی و مدیران اجتماعی وابسته تلقی شده است. در واقع فرصت‌های زندگی در جامعه شهری که حاصل آن نوعی از آرایش فضایی

نیازهای عملی انسان یا گروه‌های انسانی است....
تفسیر صورت و سیرت شهرهای ما از مهمترین
وظایفی است که بر عهده علوم انسانی - هنری و
از جمله جغرافیاست ص ۱۲ و ۱۳»^{۱۷}

بدین ترتیب جغرافیای فرهنگی نقطه مشترکی
با جغرافیای کارکردگرا دارد، زیرا در اینجا نیز ما
با کارکردهای اصلی گروه‌های انسانی و سازماندهی
فضایی متناسب با کارکردها در دوره‌های مشخص
اقتصادی - اجتماعی سروکار داریم.

دیدگاه جغرافیای اکولوژیکی و شهر:

در مقاله تحلیل اکولوژیکی و فلسفه جغرافیا^{۱۸}
اعتقاد بر این است که «با تحلیل اکولوژیکی در
فلسفه جغرافیا، یکپارچگی، وحدت و کلیت علم
جغرافیا تأمین می‌شود»^{۱۹}، زیرا «در تحلیل
اکولوژیکی از روابط انسان و محیط یا پایگاه
فلسفی جغرافیا، سه محیط طبیعی، ساخت دست
انسان و محیط کنترل شده، یعنی همه محیط‌های
سطح سیاره زمین مورد تأکید قرار می‌گیرد....»^{۲۰}
و «پوشش همه جانبه این تحلیل اکولوژی
فرهنگی، چشم‌اندازهای کشاورزی، سیستم‌های
شهری، اکولوژی جمعیت، اکولوژی زبانی... را
در برمی‌گیرد»^{۲۱}.

کاربرد دیدگاه اکولوژی به بهترین وجهی در
کتاب ذقیمت «جغرافیای اجتماعی شهرها،
اکولوژی اجتماعی شهر»^{۲۲} بکار رفته و مؤلف
معتقد است که «اکولوژی اجتماعی شهرها که از
آن به عنوان جغرافیای اجتماعی شهرها نیز نام
می‌برند، این شیوه اجتماعی - اقتصادی شهرها
را به تصویر می‌کشند و بر هویت اجتماعی شهرها
تأکید دارد. اکولوژی اجتماعی شهرها به تعادل
بخشی میان ساخت فیزیکی و ساخت اجتماعی
شهر می‌اندیشد و بیگانگی با اکولوژی اجتماعی
شهرها را در برنامه‌ریزی شهری، زیانبار می‌داند،
چیزی که تاکنون سازمانهای شهری کشورهای
جهان سوم، بدان بی‌اعتنا بوده‌اند. بی‌جهت نیست
که در اغلب محلات شهرهای جهان سوم، از
شور، شوق و همه‌مهم زندگی خبری نیست.
جغرافیای اجتماعی شهرها در تلاش است تا
کسب‌وکارهای جامعه شهری، در رابطه با ساخت

فیزیکی شهرها نشان داده شود و ساخت فیزیکی
شهرها، منطبق و سازگار با شرایط اجتماعی،
فرهنگی و اقتصادی شهرها سامان گیرد. به سخن
ساده اکولوژی اجتماعی شهرها، گذرگاه تازه‌ای
می‌جوید تا همه شهروندان بتوانند در سراسر شهر
به زندگی شایسته‌ای دست یابند».

طبیعی است چنین شیوه برخورد مسئولانه
جغرافیایی به شهر، مخصوصاً در شهر پر مسأله
و مختلف‌القوم (بلوچ، سیستانی، سیک و سایر
نقاط) زاهدان، بسیار کارساز است.

دیدگاه کارکردگرایی و شهر:

کارکردگرایی در جغرافیا تحت تأثیر مطالعات
جامعه‌شناسی و فرهنگ و قوم‌شناسی قرار دارد^{۲۳}،
«فونکسیونالیست‌ها مدعی‌اند که جامعه به مشابه
نظامی یکپارچه و وحدت یافته است که در آن
مکانیسم‌های دائمی تعدیل‌کننده وجود دارند که
تعادل و هماهنگی و ثبات را در جامعه مرتباً حفظ
می‌کنند. بنابراین برای مطالعه جامعه باید اجزاء و
قسمتهای مختلف آن را در ارتباط کارکردی که
هریک در بقاء نظام دارند بررسی کرد. آنها به
اجماع (Consensus) معتقدند و تئوری تصادم
و نزاع را رد می‌کنند. پارسونز (Parsons) معتقد
است که در هر جامعه انسانی ارزش‌های مشترک
معینی وجود دارد. از آنجایی که ارزشها از
نیازهای جامعه برخاسته‌اند و نیازهای اصلی و
اولیه همه جوامع کم و بیش یکسان است پس
ارزشهای ناشی از آنها در سراسر جهان
مشابهند.... پارسونز (برای تحلیل اجتماعی
معتقد به تئوری ساختمانی - کارکردی است. او
برعکس کارل مارکس در جامعه‌تزاعی بین طبقات
نمی‌بیند) و جامعه را به صورت واحدی می‌بیند
که بین اجزاء آن یگانگی (Integration) برقرار
است. در واقع تکیه اساسی فونکسیونالیسم بر
ثبات، یگانگی، هماهنگی کارکردی و اتفاق نظر
در جامعه است ص ۱۳۶»^{۲۴}.

کاربرد کارکردگرایی در بررسیهای جغرافیایی
افق‌های جدیدی را می‌گشاید. درباره کاربرد
کارکردگرایی در جغرافیا بر حسب منابع اندکی
که به زبان فارسی وجود دارد می‌توان به دو جریان

اشاره کرد:

کاربرد کارکردگرایی و بری در جغرافیای

شهری: پروفیسور دکتر ویرت جزو
جغرافیدانهای است که ضمن تأکید بر جغرافیای
فرهنگی نیز با الهام از ماکس ویر آناری را با
توجه به کارکردگرایی پدیدآورده است.
ماکس ویر (Max Weber) اولین کسی است که
در سال ۲۱ - ۱۹۲۰ در کتاب خود «اقتصاد و
جامعه» بر کارکردهای (فونکسیونهای) سیاسی،
اجتماعی و اقتصادی شهر و سازمان فضایی خاص
آنها تأکید گذاشت. او بر سه کارکرد بنیادی شهر،
یعنی کارکرد سلطه، کارکرد امور دنیوی و معنوی
و کارکرد اقتصاد غیر کشاورزی توجه عمیق مبذول
داشت و ویرت (Eugen Wirth) همین مبانی را
در مقاله خود تحت عنوان «نظر اجمالی به شهر
شرقی بر مبنای تحقیقات جدید در زمینه فرهنگ
مادی» به سال ۱۹۷۵ نیز بکار بسته و به نتایج
روشنی رسیده است^{۲۵}.

کاربرد کارکردگرایی جغرافیای اجتماعی

در شهر: در خصوص این دیدگاه تنها به‌زبان
فارسی مقاله «درباره مفهوم جغرافیای
اجتماعی»^{۲۶} و اشاره‌ای در کتاب «جغرافیا»^{۲۷} شده
است. چکیده مقاله مزبور بدین قرار است:
«کارکرد عمدتاً وظیفه، فعالیت یا ابراز وجود معنا
می‌دهد. براساس چنین برداشتی، دسته‌ای از
کارکردهای اساسی زندگی انسان مطرح می‌شوند:

الف. تولید مثل و زندگی جمعی

ب. مسکن‌گزینی

ج. فعالیت اقتصادی

د. به رفع نیازهای خود پرداختن

ه. آموختن و آموزش

و. به تفریح و استراحت پرداختن

ز. شرکت درآمد و شد و مانند آن

همه اینگونه کارکردهای اجتماعی مستلزم
نیازهای مکانی - فضایی و همچنین تأسیسات
مستقر و شخصی هستند که دانش جغرافیا به
توصیف و تبیین الگوی ناحیه‌ای آنها می‌پردازد
.... جغرافیای اجتماعی پیوسته با پدیده‌های
مکانی جامعه کارکردی سروکار دارد که دوام و

بقای آن صرفاً از طریق چگونگی شکل پذیری و ارتباط کارکردهای اساسی اجتماعی قابل شناسایی است. خلاصه اینکه به هیچ یک از شاخه های فرعی جغرافیا نمی توان مجزا از ارتباط اجتماعی و رها از شیوه تفکر جغرافیای اجتماعی پرداخت.... جغرافیای اجتماعی عبارت است از علم شناسایی اشکال سازمان یابی مکانی و روندهای مکان ساز کارکردهای اصلی گروهها و اجتماعات انسانی»^{۲۸}. شهر بهترین مکان رشد و نمو کارکردهای اصلی زندگی انسان و کارکردگرایی جغرافیایی از دیدگاههای اساسی مطالعه شده است.

در همین رابطه در مبانی نظری در توجیه مطالعات جغرافیایی مندرج در کتاب جغرافیا همین بحث به صورت زیر مطرح شده است:

«مطالعات جغرافیایی از این جهت با مطالعات شهری ارتباط می یابد که شهر بارزترین تجلیگاه و تبلور فضایی ایفای «نقشهای اساسی انسان» است. این نقشهای هفتگانه که امروز استخوان بندی پیکره مطالعات جغرافیایی را تشکیل می دهند، عبارتند از: نقش اساسی تولید مثل و تداوم بقاء، سکونت، کار، آموزش و پرورش، فراهم آوردن احتیاجات مورد نیاز، آمد و شد کردن (جابه جاشدن) و بالاخره گذراندن اوقات فراغت و استراحت کردن. ایفای تمامی این نقشها به فضا و مکان نیازمند است و از آنجایی که انجام آن در پهنه زمین و محیط جغرافیایی مقدور است، بطور سیستماتیک در حیطه و میدان مطالعات جغرافیایی قرار می گیرند ص ۸۸»^{۲۹}.

با توجه به تأثیر برداری از همین مکتب جغرافیای اجتماعی آلمان است که تعریف جدیدی از شهر و جغرافیای شهری به دست داده شده است: «شهر عبارتست از ابعاد فضایی و مکانی و رخنمودهای ساخته شده محیطی، که در آن گروهی از انسانها برای ایفای نقشهای اساسی خود نظیر سکونت، کار، تدارک، رفت و آمد و... (شافر ۱۹۶۹)، در تراکم معینی گردهم جمع شده و استقرار می یابند و بدین ترتیب سازماندهی فضایی محیط و انتظام و انسجام آن

را از وجود و حضور خود متأثر می سازند. به عبارت دیگر شهر مجموعه تجسم و تبلور فضایی ایفای نقش های اساسی انسان در محیط جغرافیایی است، که به تناسب امکانات، استعدادها، بضاعت فرهنگی و ذوق و سلیقه های فردی نمود می یابد و شکل گرفته و توسعه می پذیرد ص ۸۰»^{۳۰} و جغرافیای شهری «علمی است که بررسی منظومه فضایی حاصل از ایفای نقش های اساسی انسان را در محیط به عهده دارد. اشکال مکانی این منظومه از نظر ساخت، بافت و ریخت و سیمای ظاهری همچنین مجموعه سازمان یابی فضایی آن که نمایانگر شکل خاصی از پیکربندی محیط است، تا آنجایی که با عوامل جغرافیایی داده های محیطی و ویژگیهای رفتار محیط اجتماعی ارتباط می یابد، در حیطه دید و میدان عمل جغرافیای شهری قرار می گیرد ص ۸۱ و ۸۲»^{۳۱}.

در همین راستا می توان به تعریف زیر نیز از جغرافیای شهری، که حاوی نکات مرکزیت و رابطه شهر با پیرامون و سکونتگاههای دور و نزدیک است نیز توجه کرد:

«در جغرافیای شهری، شهر به صورت یک واحد یا هستی کل در نظر گرفته می شود و شناخت بافت و شکلبندی ساختمانی، شناسایی ساختارهای گوناگون و وضع کارکردهای سیاسی، فرهنگی، دینی، اجتماعی - اقتصادی و مرکزیت شهر با دعوی تمام نگرسی بطور تام و تمام و با توجه به سلسله رابطه های فضایی، اجتماعی، اقتصادی و معنوی بین عناصر و کارکردهای شهری مورد بررسی قرار می گیرد و به نیروی شکل دهنده آنها توجه می شود، و روابط متقابل شهر با جایگاه و محیط طبیعی آن و با مناطق پیرامونی هم پیوند دور و نزدیک آن مطالعه می گردد ص ۳۸»^{۳۲}.

مطالعات کارکردی و مرکزیت در شهر متأثر از اثر ارزنده والتر کریستالر درباره مکانهای مرکزی جنوب آلمان در سال ۱۹۳۳ می باشد که برای جلوگیری از بسط مطلب به اثر ذیقیمت پلامینیایی توجه می دهد.^{۳۳}

مطلب مهمی که در بحث کارکردگرایی در جغرافیای شهری باید مورد بررسی قرار گیرد، تأثیر کارکردها در زندگی انسان و در چشم انداز طبیعی - زیستی است. بنابراین نه تنها انسان بلکه چشم انداز جغرافیایی نیز باید در کارکردگرایی مطرح نظر باشد. از این رو همواره در نظام کارکردگرایی این پرسش و مسأله اصلی مطرح می شود که مقصد جامعه شهری، به عنوان ترکیبی از کارکردهای گوناگون و سازمان فضایی متنوع آنها، چیست؟ و معنای هر کارکردی فی نفسه و در همکاری، هماهنگی و همسویی با کارکردهای دیگر کدام است و جامعه که برآیند این کارکردهاست به چه سمتی سوق می یابد. آیا جهت گیری جامعه و کارکردهای آن درست است یا نادرست؟ آیا سازمان یابی فضایی کارکردها برازنده حرکت پوینده و انسانی جامعه می باشد یا خیر؟ در ارزشیابی کارکردها و نقش آنها باید ملاحظه کرد که آیا مقصد تمامی کارکردها در جامعه، انسان گرایی و ایجاد فضای حیاتی انسانی برای زندگی انسان است یا خیر؟ اینکار ما را در مطالعات کارکردشناسی شهری به قلمرو برنامه ریزی شهری می کشاند. بدین ترتیب کارکردشناسی با هدف انسانی کردن جامعه شهری ملازمه دارد.

با توجه به همین ملاحظات است که از میان هفت کارکرد اصلی زندگی انسان، کارکرد مسکن را باید مهمترین آنها محسوب داشت، زیرا مسکن، اعم از خانوار بزرگ یا کوچک یا حتی مجرد، مأوای زندگی انسان و جایگاه آرامش اوست از همین مسکن (منزل) است که روزانه به دنبال انجام سایر کارکردها می رویم و بازمی گردیم. از این رو مسکن کانون سایر کارکردها قرار می گیرد. کارکرد مشارکت، وجود در اجتماعات (نظیر مشارکت در نهادها و انجمنهای مذهبی و تشکیلاتی و حزبی و...) را در بر می گیرد و کارکردهای دیگر در حول آن، با رعایت مراتب ارزشی یکسان برای آنها قرار می گیرد، بدین معنی که مسائل دینی و جهان بینی تأثیر عمیقی بر همه شئون مادی دیگر انسان دارد (تصویر شماره ۱).

— سیاسی و بازرگانی و اعمال زونینگ (Zoning) براساس معیارهای متداول قرن بیستم است.^{۳۷}

بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که هر یک از دیدگاهها یکی از صور زندگی شهری زاهدان را بهتر توضیح می‌دهد، در حالی که با ترکیب کلیه دیدگاههای فوق‌الذکر می‌توان شهرشناسی جغرافیایی زاهدان را کاملتر انجام داد.

نگارنده به این نکته نیز توجه دارد که باید در مطالعه به دو درک اساسی نیز توجه کند:

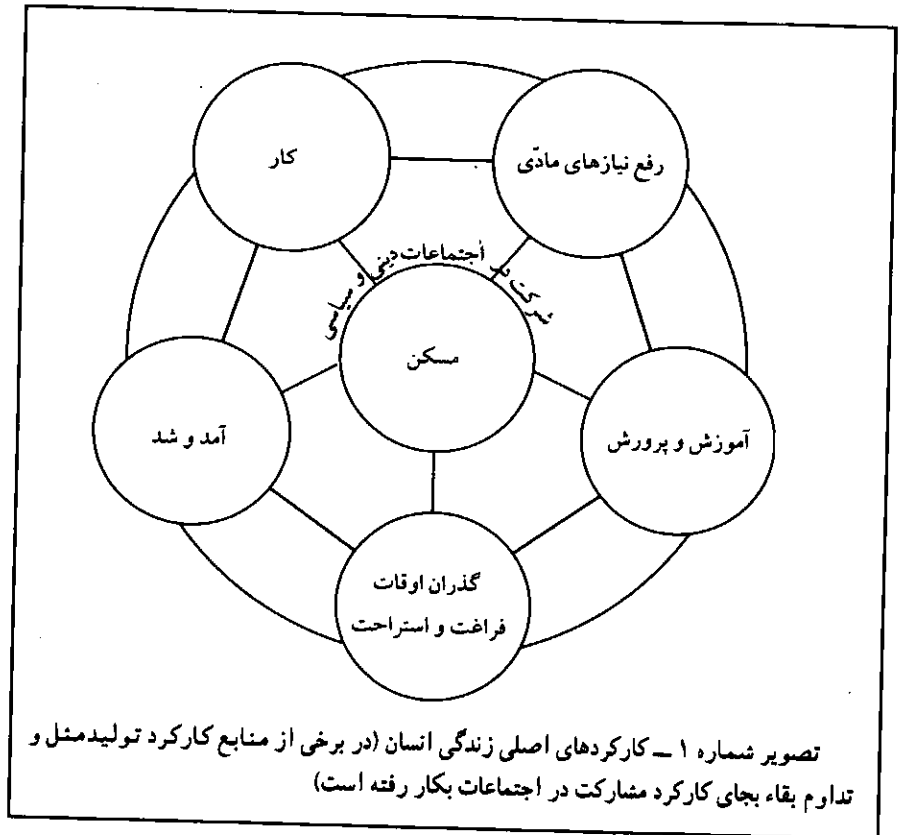
الف) درک تاریخی: درک تاریخی از آن بابت در مطالعه مد نظر قرار می‌گیرد تا نگارنده «دقیقاً آنچه را خاص هر دوره و هر هیأت حقوقی است درک کند ص ۳۰»^{۳۸} بدین معنی که جریان بررسی کارکردهای اصلی شهر زاهدان در برهه‌های تاریخی قرن اخیر مورد توجه قرار می‌گیرد.

ب) درک نظام بخش: به این معنا که نگارنده «هر مفهوم و هر قضیه را در ارتباط و مقابله زنده‌اش با کل، یعنی در هیأت رابطه یا مناسبتی که تنها مقوم امر حقیقی و امر واقعی است در نظر بگیرد ص ۳۰»^{۳۹} در واقع سعی شود «هر چیزی را در کل و در ردیف خود درک کند ص ۱۶»^{۴۰} یا به عبارتی دیگر در بررسی شهر درک نظام بخش سایه بر کل مطالعات شهری بیفکند.

پیش‌فرض‌های بررسی منطقه مورد مطالعه: پیش‌فرض‌های شهرشناسی جغرافیایی زاهدان را در پرتو دیدگاههای بالا می‌توان به قرار زیر مطرح کرد:

۱- محیط طبیعی منطقه، با توجه به منابع معدنی طبیعی، آب و اراضی زراعی، استعداد پذیرش جمعیت ۲۵۶/۳۸۹ نفری شهر زاهدان را (در سرشماری ۱۳۷۰) ندارد^{۴۱}. بنابراین پایه اصلی رشد و توسعه شهر عمدتاً تصمیمات دولت، بالاخص در نیم قرن اخیر با توجه به وضعیت خاص همسایگی سیاسی منطقه با کشورهای پاکستان و افغانستان و مسائل قومی (بلوچ‌ها) بوده است.

۲- شهرها، بالاخص مراکز استانها در نظامهای متمرکز سیاسی، مرکز اداری- سیاسی بوده و نمایندگان دولت در آنها هماهنگ کننده تصمیمات

تصویر شماره ۱- کارکردهای اصلی زندگی انسان (در برخی از منابع کارکرد تولید مثل و تداوم بقاء بجای کارکرد مشارکت در اجتماعات بکار رفته است)

جغرافیای ساختاری، بیشتر به شناخت عمیق نابرابریهای اجتماعی- اقتصادی در شهرها تأکید می‌کند. در نتیجه نابرابریهای فوق تخصیص فضایی منابع به صورت محدود در شهرها صورت گرفته است. به تعبیر عده‌ای از جغرافیادانان مکتب ساخت‌گرایی در مسیر عدالت اجتماعی در شهرها پیش می‌رود.^{۴۲}

کاربرد کارکردگرایی برنامه‌ریزی شهری در شهر: با پذیرش فرهنگ شهرسازی غربی، در نتیجه قبول وسایل حمل و نقل جدید و سعی در اخذ تمدن فرنگ در دوران پهلوی شیوه برنامه‌ریزی جدید شبکه خیابانهای شهری و جایگزینی کارکردهای اداری- سیاسی و بازرگانی نیز مطرح شد. شهر زاهدان به علت جوانی و شکل‌گیری اساسی آن در دوران پهلوی یکی از نمونه‌های پیاده کردن چنین برنامه‌ریزی شهری است. با اینکه مدارک کتبی در این باره بنظر نرسید اما شواهد ظاهری گویای تقسیم‌بندی شبکه خیابانها و سازماندهی فضایی کارکردهای اداری

باید خاطر نشان شود که ساختارگرایی نیز از جمله دیدگاههایی است که در جغرافیای شهری و روستایی بطور مستقل یا با کارکردگرایی بکار برده می‌شود. ساخت به مجموعه عناصر یک دستگاه و ارتباط میان عناصر آنها و نظام حاکم بر آنها اطلاق می‌شود و از زبان‌شناسی اخذ و در سایر علوم منجمله جغرافیا بکار برده می‌شود. در زبان‌شناسی منظور از ساخت به مجموعه عناصر زبان (آوا، واژه و...) و روابط میان آنها و نظام حاکم بر آنها گفته می‌شود.

«در آموزش و پرورش منظور از ساختار، همان اسکلت (Structure) نظام آموزش و پرورش است که طول دوره‌ها و مراحل تحصیلی و چگونگی ارتباط آنها را با یکدیگر نشان می‌دهد ص ۹۸»^{۴۳}

در بررسی کارکردهای سیاسی، اداری و آموزشی شهر زاهدان در مواردی نظیر ساختار آموزش و پرورش که ایجاب کند از این نظر استفاده می‌شود.^{۴۴} علاوه بر این «مکتب

مهم سیاسی در سطوح زیر پوشش یا حوزه نفوذ خود می باشند و فرمانروایی حکومت را از طریق اجرای قوانین، آئین نامه ها و دستورالعمل ها در شهر، شهرستان و استان اجرا می کنند.

۲- کارکردهای مهم اصلی، به صورت پیچیده تر در شهرهای مرکزی استانها متمرکزند و هر تصمیم مهم سیاسی و اقتصادی در سطح استان به نحوی باید با این مرکز هماهنگ شود و معمولاً کلیه کارکردهای برتر شهری در مراکز استانها متمرکزند.

۴- در چارچوب تئوری مرکز پیرامون و نیز تئوری سرمایه داری بهره بری شهرها، بویژه شهرهای مرکز استان، محل استقرار کارخانجات و شاخه ها و شعبات نمایندگیهای بازرگانی بخش خصوصی نیز می باشند و این شهرها در نتیجه مراکز تمرکز اقتصادی (مالی) ناشی از جمع آوری مازاد تولیدات و محصولات مناطق روستایی شهرهای استان نیز هستند.

۵- کارکردهای برجسته فرهنگی نیز نظیر دانشگاهها و مراکز علمی و تحقیقاتی اصلی نیز در این مراکز متمرکزند.

۶- سلطه شهر مرکز و برتری آن بر سایر شهرها و مناطق روستایی استان از همین تمرکز کارکردهای مهم در شهر مرکزی ناشی می گردد و مرکز استان در واقع بر کلیه استان اشراف دارد.

۷- با مرکزیت کارکردهای اداری- سیاسی زاهدان (از سال ۱۳۲۸) به عنوان مرکز استان سیستان و بلوچستان کارکردهای اصلی دولتی شهری و استانی در زاهدان مستقر گردیده و در نتیجه این شهر جایگاه کادر بالای اداری- سیاسی استان، یعنی مرکز بالاترین تصمیم گیریهای استان می شود.

۸- به دنبال مرکزیت کارکردهای سیاسی پیدایش و گسترش مرکزیت اقتصادی (بازرگانی) و سیستم بانکی استان در زاهدان پدید آمده است، که خواه ناخواه به علت ایجاد جاذبه های اقتصادی اداری و وجود فرصتهای شغلی رسمی و غیر رسمی، مقصد مهاجرت جمعیت بومی استان و خارج از استان و کشور و محل مراجعه آنها می گردد. طبقات مرفه و سرمایه دار استان را

باید در این شهر جستجو کرد. در نتیجه باید انتظار داشت که زاهدان مرکز اصلی فرماندهی تصمیمات اقتصادی بخش خصوصی و غیر رسمی (قاجاق) استان نیز باشد.

۹- وجود نابرابریهای اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی بین زاهدان و سایر شهرهای استان فراخور مرکزیت سیاسی- اقتصادی و فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و درمانی آن شهر امری اجتناب ناپذیر می رسد. گرایش به تشدید نابرابری بین شهر زاهدان و سایر نقاط شهری استان، با توجه به نمونه های سایر مراکز استانها در ایران وجود دارد.

۱۰- به دلیل توزیع نابرابر مکانهای کارکردهای اقتصادی و سازمانهای فضایی کارکردهای سیاسی- اداری، اختلاف در موقعیت ها و پایگاههای شغلی و گوناگونی ترکیب اقوام و اقشار مهاجر در زاهدان، وجود تضادهای اجتماعی مشهود است و بنظر می رسد زاهدان دارای طبقاتی ترین محلات شهرهای استان می باشد.

۱۱- آینده زاهدان بخاطر تمرکز کارکردهای گوناگون و افزایش مداوم آنها، رشد بی رویه و بیقاعده و نابسامان و نابهنجار نیاز به برنامه ریزیهای جامع دارد.

با این مقدمه امیدوارم فرصتی پیش آید تا بتدریج مطالعات انجام شده شهرشناسی جغرافیایی زاهدان، که با کمک دیدگاههای فوق الذکر بخصوص دیدگاه جغرافیای کارکردی، به پایان رسیده است، انتشار یابد.

زیرنویسها:

۱- مقاله ها عبارتند از: - رحمانی فضلی،

عبدالرضا، محمدرضا حافظ نیا: بررسی تحولات اکولوژیکی و زندگی در بخش مرکزی شهر تهران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴، سال ۲، بهار ۱۳۶۷ ص ۷۶- ۵۸

- مقاله دیگری درباره مهدشت کرج است که توسط دانشجویان کارشناسی ارشد جغرافیای دانشگاه تربیت مدرس انجام شده است.

۲- عناوین سه پایان نامه عبارتند از: - صنوی بیات، فاطمه: بررسی محلات اقلیت نشین (ارامنه) شهر تهران، به راهنمایی دکتر حسین شکوتی، گروه جغرافیای دانشگاه شهید بهشتی، بهمن ۱۳۷۰

- احمدی پور، زهرا: آلونک نشینی در بخش مرکزی کرج، به راهنمایی دکتر حسین شکوتی، گروه جغرافیای دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، سال تحصیلی ۷۰- ۱۳۶۹

- مرصوص، نفیسه: تحلیل و بررسی بخش مرکزی شهر قم، به راهنمایی دکتر حسین شکوتی، گروه جغرافیای دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۱

۳- پوراحمد، احمد: بررسی تحولات کارکردی بازار کرمان (رساله دکتری) به راهنمایی دکتر حسین شکوتی، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، سال تحصیلی ۷۲- ۱۳۷۱

۴- رحمانی فضلی، عبدالرضا: تحلیلی از ساخت زراعی روستاهای حوضه جنوب اترک شیروان، به راهنمایی دکتر جعفر جوان، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، سال تحصیلی ۷۱- ۱۳۷۰

۵- شکوتی، حسین: پاسخی به همراه نشکر استاد دکتر گنجی، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۳۲، سال ۸، زمستان ۱۳۷۱، ص ۱۵- ۱۴

۶- مدیریت روابط عمومی مرکز آمار ایران: گزیده مطالب آماری (نشریه داخلی)، شماره ۳۱، ۱۳۷۱، ص ۴ و ۵

۷- زنجانی، حبیب الله: جمعیت و شهرنشینی در ایران، جلد اول جمعیت، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران، ۱۳۷۰، ص ۳۷

۸- رک: - مؤمنی، مصطفی: مأخذشناسی جغرافیای شهری ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱، سال دوم، تابستان ۱۳۶۶، ص ۷۲- ۲۶

- رهنمایی، محمد تقی: روند مطالعات شهری و جایگاه جغرافیای شهری در ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳، سال سوم، زمستان ۱۳۶۷، ص ۹۴- ۷۱

- نظریان، اصغر: بحث و تکمله ای بر مأخذشناسی جغرافیای شهری ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی،

- شماره ۴، سال دوم، بهار ۱۳۶۷، ص ۵۷ - ۴۵
 - مقتخری نظری پور، طاهره: کتابنامه معماری، مرکز تحقیقات مسکن، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ۱۳۶۹
- شرکت عمران شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی: شهرهای جدید فرهنگی جدید در شهرنشینی، مجموعه مقالات ارائه شده در سمینار شهرهای جدید، مهرماه ۱۳۶۸
- ۹ - درایسدال، آلاسدير و بلیک، جرالڊ. اج: جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا، ترجمه دکتر درّه میرحیدر (مهاجرانی)، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۶۹، تهران، ص ۲۱
- ۱۰ - درایسدال، همانجا، ص ۹
- ۱۱ - درایسدال، همانجا، ص ۱۰
- ۱۲ - نقل در: فاهل بوش، میکائیل وسایرین: محافظه کاری، ایدئولوژی و جغرافیا در آلمان ۱۹۵۰ - ۱۹۲۰، ترجمه فرشته ناصری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲، تابستان ۱۳۷۰، ص ۹۶ - ۷۴
- ۱۳ - شکوئی، حسین: جغرافیای شهری، ۱۳۷۲، ص ۲۴ و ۲۵
- ۱۴ - شکوئی، حسین: نظریه های جغرافیایی - برنامه ریزی در تبیین مسایل شهری، در: خلاصه مقالات سمینار شهرها و مردم ۱۹ - ۱۷ آبانماه ۱۳۷۱، دانشگاه تبریز، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشکده علوم انسانی
- ۱۵ - پیران، پرویز: دیدگاههای نظری در جامعه شناسی شهر و شهرنشینی (مکتب ویری)، در: اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۵۰ - ۴۹، سال ششم، شماره یکم و دوم، مهر و آبان ۱۳۷۰، ص ۱۰۷ - ۱۰۲
- ۱۶ - شکوئی، حسین: جغرافیای شهری، ۱۳۷۲، ص ۱۵
- ۱۷ - مؤمنی، مصطفی: ردیابی فرهنگ وحی در ساختار شناسی فرهنگی، اقتصادی، کالبدی دوره آغازین شهر دولت آباد - ملایر، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲، سال اول، پاییز ۱۳۶۵، ص ۵۹ - ۱۱
- ۱۸ - شکوئی، حسین: تحلیل اکولوژیک و فلسفه جغرافیا، در: رشد آموزش جغرافیا، سال ششم، پاییز ۱۳۶۹، ص ۶ - ۴
- ۱۹ - همانجا، ص ۴
- ۲۰ - همانجا، ص ۴
- ۲۱ - همانجا، ص ۴ و ۵
- ۲۲ - شکوئی، حسین: جغرافیای اجتماعی شهرها، اکولوژی اجتماعی شهر، انتشارات واحد فوق برنامه بخش فرهنگی دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، تیرماه ۱۳۶۵.
- ۲۳ - برای مطالعه درباره مفاهیم کارکرد و کارکردگرایی نگاه کنید به:
- توسلی، غلامعباس: نظریه های جامعه شناسی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، «اسمت»، تهران، ۱۳۶۹، ص ۲۶۵ - ۲۱۱
- ۲۴ - ادیبی، حسین: سیری در گرایشهای امروزی جامعه شناسی در آمریکا، در: نامه علوم اجتماعی، دوره ۲، شماره ۱، بهار ۲۵۳۵، انتشارات دانشکده علوم اجتماعی و تعاون، دانشگاه تهران، ص ۱۶۱ - ۱۳۴
- ۲۵ - رک: مؤمنی، مصطفی: مقدمه ای بر شهر شرقی - اسلامی، دانشگاه شهید بهشتی، طرح پژوهشی مصوب شورای پژوهشی دانشگاه، ۱۳۶۵، ص ۷۴. برای تفصیل مطلب نگاه کنید به:
- وبر، ماکس: شهر در گذر زمان، ترجمه شیوا (منصوره) کاویانی، شرکت سهامی انتشار، بهار ۱۳۶۹، تهران
- ۲۶ - شافر، ف: درباره مفهوم جغرافیای اجتماعی، ترجمه دکتر عباس سعیدی، نشریه رشد آموزش جغرافیا، سال پنجم، تابستان ۱۳۶۷، ص ۷ - ۴
- ۲۷ - رهنمایی، محمد تقی: جغرافیا، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران ۱۳۶۹، ص ۸
- ۲۸ - شافر، ف، همانجا ص ۵ و ۶
- ۲۹ - رهنمایی، محمد تقی، همانجا ص ۸
- ۳۰ - رهنمایی، محمد تقی: روند مطالعات شهری و جایگاه جغرافیای شهری در ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲، سال سوم، زمستان ۱۳۶۷، ص ۹۴ - ۷۱
- ۳۱ - رهنمایی، محمد تقی، همانجا ص ۸۱ و ۸۲
- ۳۲ - مؤمنی، مصطفی: مأخذ شناسی جغرافیای شهری ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال دوم، شماره ۱، تابستان ۱۳۶۶، ص ۷۲ - ۲۶
- ۳۳ - طلا مینایی، اصغر: تحلیلی از ویژگیهای منطقه ای در ایران بر اساس مطالعات منطقه نمونه اصفهان، انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۱۴۱۹، شماره مسلسل ۱۶۸۰، تهران ۱۳۵۳
- ۳۴ - طرح کلیات نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران مصوب شورای تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش، ۱۳۶۶
- ۳۵ - ساخت گرابی و جغرافیا، ساخت و فونکسیونالیسم، ساخت و جغرافیا را آقای عبدالرضا رحمانی فضلای در رساله دکتری سابق الذکر خود از صفحه ۹۶ تا ۱۱۲ به تفصیل بررسی کرده اند و کاربرد آن را در رساله خود به روشنی نشان داده اند. از این رو برای آگاهی بهتر آن مرجع و منابع آن ارجاع می دهد.
- ۳۶ - شکوئی، حسین: جغرافیای شهری، ۱۳۷۲، ص ۲۴ و ۲۵
- ۳۷ - رک: لوکوربوزیه: منشور آتن، چهارمین کنگره بین المللی معماری مدرن، آتن ۱۹۳۳، ترجمه محمد منصور فلامکی، انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۱۵۲۵، شماره مسلسل ۱۸۵۲، سال ۱۳۵۵، تهران
- ۳۸ - فروند، ژولین: آراء و نظریه ها در علوم انسانی، ترجمه علی محمد کاردان، ستاد انقلاب فرهنگی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۳، ص ۳۰
- ۳۹ - فروند، ژولین، همانجا، ص ۳۰
- ۴۰ - همانجا، ص ۱۶
- ۴۱ - سازمان برنامه و بودجه استان سیستان و بلوچستان: نتایج مقدماتی آمارگیری جاری جمعیت سال ۱۳۷۰، استان سیستان و بلوچستان بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، نشریه شماره ۳۸، بهار ۱۳۷۱، ص ۱۷

گزارشی کوتاه از بازدید مؤسسات جغرافیایی ایالات متحده امریکا

سعید بختیاری
سازمان گیتاشناسی

براساس روابط متقابل در مبادله آثار و نشریات جغرافیایی میان سازمان گیتاشناسی و سازمانها و مؤسسات بزرگ جغرافیایی و نقشه‌نگاری جهان، دعوتهایی از سوی برخی مؤسسات امریکایی جهت بازدید از مراکز آنان دریافت گردید که پس از مدتها تأخیر فرصتی پیش آمد تا با سفر به این کشور به این دعوتهای پاسخ دهم. به علت گستردگی خاک امریکا و پراکندگی مؤسسات مزبور در نقاط مختلف امریکا و همچنین ضیق وقت، این بازدیدها بصورت کاملاً شنازده و در فرصتی محدود صورت گرفت. بر طبق برنامه قبلی، ابتدا از مؤسسه

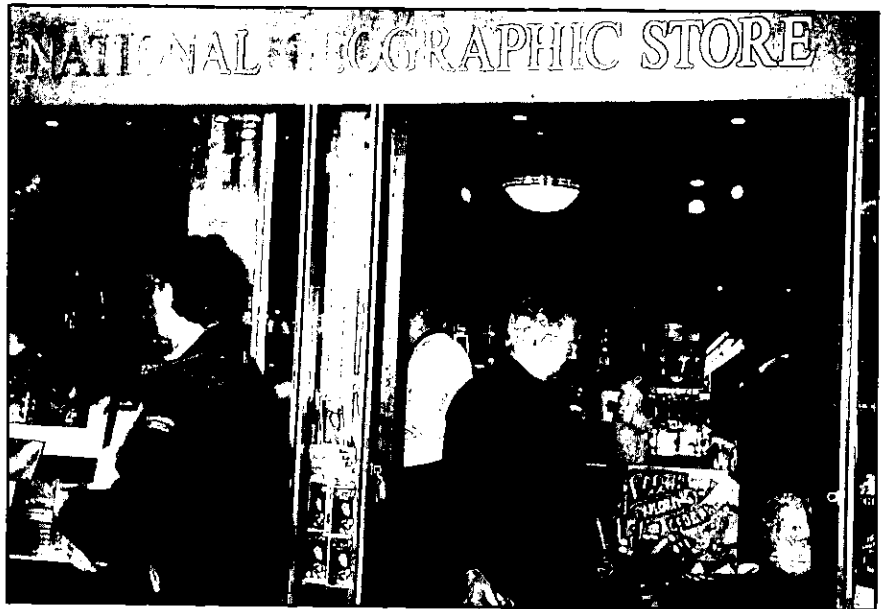
این برنامه‌ها توسط گروهی مجرب از فضانوردان، ستاره‌شناسان، نویسندگان، هنریشگان، عکاسان و مهندسان تهیه می‌شود و از غنای فرهنگی و هنری مطلوبی برخوردار است. در جوار این رصدخانه کتابفروشی و یک فروشگاه مخصوص هدیه و یادبود نیز وجود دارد که در آن از هر وسیله‌ای جهت اشاعه و گسترش علم نجوم استفاده شده و انواع وسایل زینتی نیز برای همین امر به کار گرفته شده است.

محل بعدی که مورد بازدید قرار گرفت، شرکت مپ لینک Map Link بود که در امر خرید و فروش نقشه و سایر لوازم جغرافیایی فعالیت دارد. شرکت مپ لینک روابط تجاری گسترده‌ای با مؤسسات جغرافیایی سراسر جهان دارد و در کاتالوگ آن تقریباً نام تمام کشورهای جهان یافت می‌شود. در نمایشگاه این شرکت نقشه‌ها و کتابهای فراوانی از چهارگوشه جهان منجمله چند نقشه از سازمان گیتاشناسی وجود داشت. با استفاده از امکانات اطلاع‌رسانی این شرکت با چند مؤسسه معتبر امریکایی در جهت تهیه برخی ملزومات جغرافیایی تماس حاصل شد و قرار است نقشه طبیعی جدیدی از ایران با ویژگیهای کاملاً استثنایی توسط شرکت آلن گرافیک و با مشارکت سازمان گیتاشناسی تهیه و منتشر شود.

پس از بازدیدهایی که از چند مؤسسه کوچک دیگر در غرب امریکا داشتیم، مجدداً به شرق امریکا و شهر واشنگتن بازگشتم تا از مؤسسه معظم «انجمن ملی جغرافیا» بازدید کنم. در حیطه جغرافیا و علوم وابسته به آن کمتر کسی یافت می‌شود که نامی از این انجمن و به ویژه نشریه معروف آن یعنی «شنال جنوگرافیک مگزین» نشنیده باشد. «انجمن ملی جغرافیای» امریکا معتبرترین و در عین حال مجهزترین مرکز جغرافیایی جهان است. تحقیقات و بررسی‌های زیادی توسط این انجمن در زمینه جغرافیا و علوم مرتبط با آن مانند زیست‌شناسی، زمین‌شناسی، نجوم، تاریخ و نظایر آن صورت گرفته است. این مؤسسه تجربیات و دستاوردهای خود را بطور مداوم و در سطحی وسیع منتشر می‌نماید و در این راه از

جغرافیایی نیستروم (Nystrom) در شهر شیکاگو دیدن کردم. این مؤسسه که در مالکیت کارمندان آن قرار دارد، در سال ۱۹۰۳ تأسیس شده و تنها به تهیه ملزومات جغرافیایی برای مقاصد آموزشی می‌پردازد. اگر چه حیطه کار نیستروم به فعالیت‌های آموزش جغرافیا محدود شده است، اما این مؤسسه نوآوریها و ابداعات جالبی در امر آموزش جغرافیا به کار برده که در نوع خود بی‌نظیر می‌باشد. بطور کلی آموزش جغرافیا در سطوح مختلف با ابزارها و وسایل متناسب هر دوره سنی تدارک دیده شده است. برای نوآموزان پیش دبستانی و دوره دبستان بسته‌های آموزشی جالبی شامل نقشه‌های ساده و تصاویر نقاشی شده خیابانها و کوجه‌ها برای تداعی بهتر اصطلاحات جغرافیایی و آشنایی با نقشه ارائه شده و در سطوح بالاتر و به ویژه برای دوره دبیرستان از برنامه‌های کامپیوتری پیشرفته و دیسکتهای فشرده (CD) شامل هزاران تصویر، نقشه و نمودار به انضمام برخی نقشه‌های تکمیلی استفاده شده است. انواع کره‌های جغرافیایی و نقشه‌های آموزشی که دقیقاً خاص هر مقطع سنی تهیه شده، امر آموزش گام به گام جغرافیا را کاملاً میسر نموده است. اگر چه قبلاً با برخی از محصولات این شرکت آشنا شده بودم و برخی از آنها تهیه شده بود، اما مشاهده مجموعه این وسایل و امکانات و مراحل تهیه آنها برای من بسیار جالب بود.

در شهر لس‌آنجلس نیز موفق به دیدن رصدخانه و آسمان‌نمای کیفیت شدم. این مجموعه به همزاه پارکی که آن را احاطه کرده است، توسط آقای کول کیفیت احداث شده و توسط اداره پارکها و مراکز تفریحی شهر لس‌آنجلس اداره می‌شود. آنگونه که راهنمایان می‌گفتند از سال ۱۹۳۵ که این رصدخانه تأسیس شده، تاکنون حدود ۵۰ میلیون نفر از آن دیدن کرده‌اند. آسمان‌نمای این مرکز که یکی از بزرگترین و مجهزترین در نوع خود می‌باشد، برنامه‌های بسیار جالبی را در جهت آشنایی با اجرام آسمانی و همچنین تحولات ستاره‌شناسی و نجوم از آغاز تاکنون ارائه می‌کند.

و ناوهای هواپیمابر به صورت ماکت یا نمونه اصلی به نمایش گذاشته شده بود. محوطه موزه به بخشهای مختلفی تقسیم شده بود که مهمترین آنها عبارت بودند از: تاریخچه اولین پروازها، عصر طلایی پرواز، آغاز هوانوردی با موتورهای جت، سالن فضایی، حمل و نقل هوایی، ستارگان، استفاده از موشکها در سفرهای فضایی، عملیات دریا- هوایی، آسمان نمای اینستین، فرود آپولو در ماه، پیشگامان پرواز، کاوش در سیارات، نقش هواپیماها در جنگ دوم جهانی و جنگ بزرگ هوایی. در بخش فروش یادبودها و هدایای این موزه نیز وسایل مختلفی عرضه شده بود که چند سری کارت پستال و پوستر و یک چتر منقوش به نقشه ستارگان از آن جمله بود.

در بدو ورود به موزه تاریخ طبیعی با ماموت عظیم الجثه ای مواجه شدم که در مقیاس اصلی بازسازی شده بود و در آن واحد هم عظمت ماموت و هم بزرگی موزه را به رخ می کشید. در بخشهای مختلف موزه روند تکاملی حیات به شکلی کاملاً گیرا و چشم نواز به تماشا گذاشته شده بود. در جای جای این موزه انواع سنگهای معدنی، رسوبی و گدازه ای از ادوار مختلف زمین شناسی به چشم می خورد که توضیحاتی را نیز به همراه داشت. اسکلتهای تعدادی از دایناسورهای عظیم الجثه و مجسمه هایی که به کمک این اسکلتهای طراحی شده بود، نقش بسزایی در درک ابعاد و اندازه های واقعی این جانوران داشت. بخش زیرین موزه به جانوران دریایی اختصاص یافته بود و در آکواریومهای مجزا انواع و اقسام موجودات دریایی از ماهیهای کوچک رودخانه ای تا کوسه های عظیم الجثه به تماشا گذاشته شده بود.

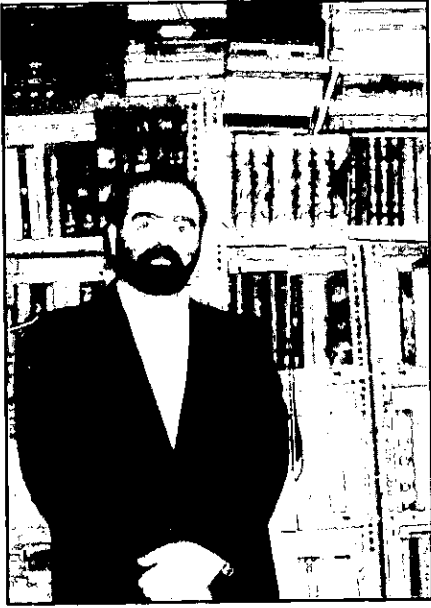
با وجود دریافت دعوتنامه از مؤسسات جغرافیایی «راندنک نالی» و «هاموند» جهت بازدید از این مراکز، همانگونه که در ابتدا ذکر شد، به علت پراکندگی این شرکتها در بهنه ای وسیع، فرصت دیدار از آنان فراهم نشد. در این سفر مذاکراتی با شرکت «هوبارد ساینس» صورت گرفت و مقدمات تهیه نقشه برجسته ایران به زبان فارسی فراهم آمد. این نقشه که هنوز قرارداد آن نهایی نشده، قرار است در مقیاس ۱:۲,۰۰۰,۰۰۰ و اندازه ۱۲۰×۸۰ سانتیمتر تهیه شود. مراحل کارتوگرافی و چاپ این نقشه توسط شرکت مزبور انجام خواهد شد و سازمان گیئاشناسی نیز امور تدارک اطلاعات جغرافیایی و تهیه متن فارسی را به عهده خواهد داشت. امید است با چاپ این نقشه خلّایی که در زمینه نقشه برجسته ایران وجود دارد تا حدی مرتفع گردد.

این سفر تجربیات زیادی را به همراه داشت که امیدوارم با استفاده از آن بتوان سطح نشریات گیئاشناسی را به ویژه در بخش آموزش جغرافیا ارتقاء داد.

تمامی وسایل و امکانات از قبیل مجله، کتاب، بروشور، نقشه، فیلم، اسلاید، نوارهای ویدئویی، دیسکتهای کامپیوتری و برنامه های سمعی و بصری حضوری و سخنرانی و تورهای گردشگری استفاده می کند. مجله نشنال جئوگرافیک که ارگان اصلی این انجمن محسوب می شود به تنهایی بیش از ۹ میلیون نفر مشترک را در سراسر جهان تغذیه می کند و این غیر از میلیونها نسخه ای است که بصورت تکفروشی عرضه می شود.

متأسفانه به دلیل تأخیر در برنامه، موفق به دیدار از بخش کارتوگرافی و نقشه نگاری انجمن نشدم و تنها به بازدید از موزه این انجمن اکتفا نمودم. موزه که به «سالن کاشفان» موسوم است، در طبقه اول این مرکز واقع و از ۱۵ قسمت متصل به یکدیگر تشکیل شده است. هر یک از قسمتها به موضوعی خاص اختصاص یافته بود و توجه خاصی به اکتشافات زمین، فضا و دریاها، زمین شناسی، زیست شناسی و آب و هوا شده بود. در سالن شماره ۱۵ که بخش وسیعی از این موزه را اشغال کرده، امکانات بسیاری برای درک مفاهیم و اصول جغرافیایی بخصوص برای کودکان فراهم شده بود. در یکی از سالنهای آن کره ای به قطر ۳/۳ متر قرار داده شده بود که در طی روز چندین بار یک برنامه آموزشی در رابطه با وضعیت زمین در فضا، گردش زمین به دور خورشید، تغییرات طول شب و روز در طی سال و تشکیل فصول، با نور پردازهای جالب همراه با حرکات متناسب کره مزبور به نمایش درمی آمد. در بخش انتهایی موزه به فروشگاه کتاب، نوارهای ویدئویی، مجلات، نقشه ها و هدایای آموزشی رسیدیم که تنوع اجناس ارائه شده در آن چشمگیر بود.

دیداری هم از موزه ملی هوا و فضا و همچنین موزه تاریخ طبیعی واشنگتن داشتیم. موزه ملی هوا و فضا در یک ساختمان عظیم دو طبقه برپا شده بود که ارتفاع طبقه اول آن در برخی نقاط به بیش از ۱۲ متر می رسید. در این موزه انواع هواپیماهای قدیمی و مدرن، موشکهای قاره پیمای و فضاپیما، سفینه های فضایی، شاتل های مختلف، ماهواره های تحقیقاتی

معرفی کتاب

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاه

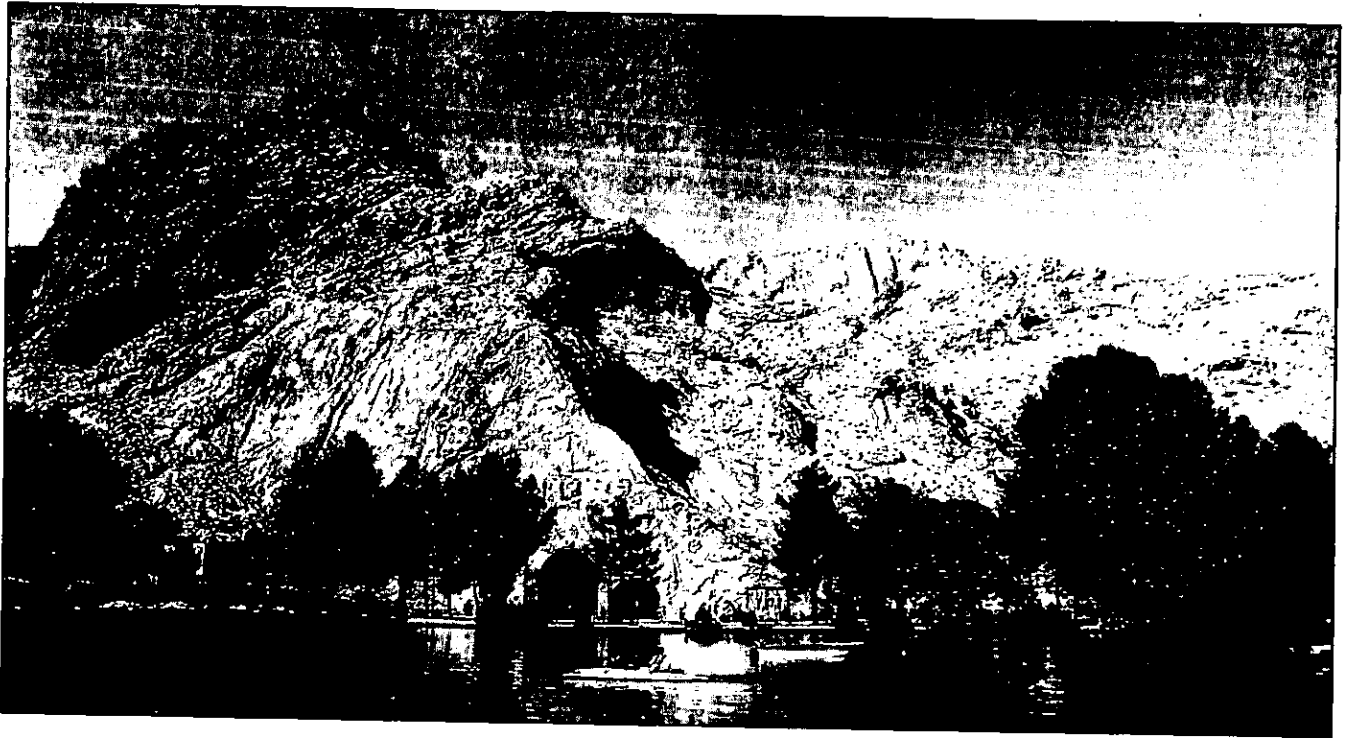
جغرافیا بستر تاریخ است و دایرةالمعارف جغرافیایی و تاریخی هر سرزمینی آن زمان به سوی تکامل علمی گام برمی دارد و به کمال می رسد که جغرافیا و تاریخ ناحیه ای آن بطور تمام و کمال تألیف و تدوین گردد. همانطور که می دانیم روش تحقیق در جغرافیای شهری و ناحیه ای باید همراه با مشاهده باشد و بطور مستقیم صورت گیرد. این کار از بررسی موقع و موضع و تاریخ آن شروع می شود و لازم است که خطوط اصلی و خصایص عمده در این مطالعه بطور روشن تشریح شود که برای بررسی عناوین و زیرمجموعه های آن باید به منابع روش تحقیق مراجعه کرد تا نکات قابل بحث فراوان و گستره وسیع آن را دریافت و دانست که پهنه کار از کجاست تا به کجا.

کتاب جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاه که با انتشار اولین مجلد آن در مجله رشد جغرافیا معرفی شد، از جمله منابع جغرافیایی و تاریخی ناحیه ای است که مؤلف آن در تحقیق و معرفی زوایای مبهم و ناشناخته منطقه مورد پژوهش خود بسی فراتر رفته و در واقع دایرةالمعارفی فراهم آورده است که هر جوینده ای را از جمیع جهات در موضوعات مختلف و متنوع درباره کرمانشاه بطور کلی بی نیاز می سازد این مجموعه ارزنده که تاکنون پنج مجلد آن در قریب چهار هزار صفحه و زیری چاپ

و منتشر شده است، مورد استفاده بسیاری از دانشجویان در دوره کارشناسی ارشد و دکتری قرار گرفته است که بعضاً موضوع پایان نامه خود را تحقیق در یکی از مسائل مربوط به کرمانشاه برگزیده اند. دکتر ایرج افشار یزدی؛ کتابشناس و محقق برجسته معاصر و استاد دانشگاه تهران درباره این اثر می نویسد: (... هیچ یک از کتابهای شهرها تاکنون بدین تفصیل و دقت، نگارش نیافته است...) مجله آینده، سال هفدهم، شماره های ۹-۱۲، آذر و اسفند ۱۳۷۰.

و همچنین مجلات و روزنامه های داخلی و خارجی همزمان با انتشار این مجموعه جغرافیایی و تاریخی به معرفی و بررسی و تحلیل آن پرداختند که مؤلف کتاب، گزیده تعدادی از نظرات و بررسی ها را تحت عنوان دیدگاهها؛ در ابتدای جلد چهارم چاپ و منتشر ساخته است.

جلد اول با مقدمه دکتر عبدالحسین نوایی آغاز و فصل اول آن به بحث پیرامون اوضاع جغرافیایی کرمانشاه پرداخته و با ارائه نقشه ها و

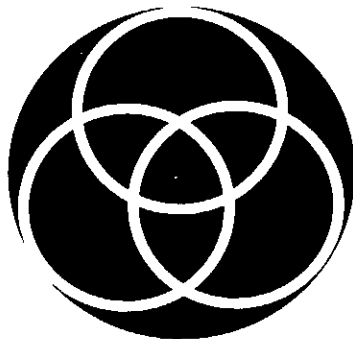

و وقایع روایی آنان را به صورت مکتوب درآورده است. وی منابع و مآخذ خطی و چاپی اصیل و معتبری را برای تألیف این بحث مطالعه و بررسی و استنساخ کرده است.

جلد چهارم و پنجم تاریخ مفصل کرمانشاه از دوزان ماقبل تاریخ تا کودتای بیست و هشتم مرداد است بانضمام پیشینه خاندانهای شهری از خاکریز اسدآباد تا خسروی آخرین شهر مرزی غرب کشور. در این دو جلد که یک هزار و سیصد و چهل و چهار صفحه وزیری را در بر گرفته است، یکصد و هشتاد و یک سند تاریخی تازه یاب بازخوانی و ارائه شده است و یکصد و پنجاه و نه تصویر مربوط به موضوعات مختلف و متنوع کتاب که اغلب برای اولین بار چاپ و منتشر شده است در متن کتاب وجود دارد مقاطع تاریخی مهم چون نهضت مشروطیت، جنگ بین الملل اول و ... بطور مستند و مصور و مشروح بررسی و تحلیل شده است و در واقع این تحولات تاریخی در آن سو بطور روشن تحقیق و تألیف گردیده است و گوشه ای از تاریخ ایران اسلامی از غبار ابهام بدر آمده است این مجموعه ارزنده که حاصل تلاش بی وقفه محمدعلی سلطانی عضو پژوهشی دفتر تکنولوژی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی است در سیزدهمین دوره کتاب سال جمهوری اسلامی ایران مورد تقدیر و تشویق قرار گرفت و امروز از منابع معتبر در زمینه تاریخ و جغرافیای منطقه ای بشمار می رود. با امید به موفقیت و اتمام این پژوهش وزین، مجله رشد آموزش جغرافیا انجام چنین اثری ماندگار و ارزشمند را به مؤلف محترم تبریک می گوید و آرزوی موفقیت بیشتر ایشان را دارد.

تصاویر و استفاده از منابع و مآخذ معتبر متقدم و متأخر به پایان می رسد. فصل دوم صنایع دستی - فصل سوم اخلاق و آداب و رسوم که آئینه تمام نمای فرهنگ مردم و از پژوهش های گسترده مردم شناسی منطقه ای است - فصل چهارم زبان و گویش - فصل پنجم تاریخچه فرهنگ و معارف کرمانشاه - فصل ششم تاریخچه مطبوعات در کرمانشاه؛ فصل هفتم تاریخچه نمایش؛ فصل هشتم موسیقی؛ فصل نهم چاپ و کتاب و کتابخانه در کرمانشاه؛ فصل دهم احوال و آثار نویسندگان و مترجمین و محققین؛ فصل یازدهم تاریخچه انجمن های ادبی کرمانشاه؛ فصل دوازدهم احوال و آثار هنرمندان نقاش، وصال، قطاع، صحاف؛ فصل سیزدهم احوال و آثار خوشنویسان کرمانشاه؛ عکس و عکاسی در کرمانشاه؛ فصل چهاردهم بهداشت و درمان؛ فصل پانزدهم تاریخچه گمرک؛ فصل شانزدهم ارتباط عمومی و حمل و نقل، صدا و سیما؛ فصل هفدهم تاریخچه شهرداری کرمانشاه. این جلد با بی نویسی های مفصل توضیحی و ارجاعی و فهرست منابع و مآخذ و کتابنامه و ... پایان پذیرفته است. جلد دوم و سوم اوضاع اقلیمی، تاریخی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایلات و طوایف کرمانشاه است که فرهنگنامه اصطلاحات جالب و دقیق و ابداعی پر بار و ضروری را ضمیمه دارد در این دو مجلد که بالغ بر یک هزار و یکصد صفحه وزیری را شامل است؛ تصاویر تاریخی و قابل توجهی به همراه یکصد و بیست و نه سند تاریخی، که بازخوانی و با اصل سند ارائه شده است، وجود دارد، جلد دوم و سوم جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاه در واقع دانشنامه جامع ایلات و طوایف این سرزمین کهنسال است که برای نخستین بار تألیف یافته است. آنچه ارزنده و جالب توجه است این که مؤلف با افراد ایلات از نزدیک مصاحبه داشته

اخبار

جغرافیایی

گروه جغرافیا
دفتر برنامه‌ریزی و تألیف

تهیه فیلم آموزشی اصطلاحات جغرافیای طبیعی:

بنابر تصمیم دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی در مورد فراهم آوردن امکانات بهتر برای آموزش جغرافیا با همکاری دفتر تکنولوژی آموزشی، طرح تهیه فیلم آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی مطرح گردید و با مساعدتهای مسئولین دفاتر یاد شده و ریاست محترم سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی مقدمات عملیات میدانی این طرح آماده گردید. اولین مرحله این طرح به مدت ۱۶ روز از یکشنبه ۱۷ اردیبهشت ماه ۱۳۷۴ به قصد تهیه تصاویر مورد نیاز از بخش جنوب غربی ایران آغاز گردید. اعضاء گروه شامل آقایان بهروز صمد مطلق کارگردان، علی لقمانی تصویربردار، مهدی چوبینه کارشناس گروه جغرافیا، رضا نورمحمد بیگ مدیر تولید، شاهرخ نیک پور مطلق مسئول فنی و خانم فهمیه کاشانیپور دستیار تصویربردار بودند. اولین بخش از فعالیتهای این گروه از کیلومتر ۷۴ اتوبان قم - تهران آغاز گردید. از آنجا که سرعت کم تصویربرداری از خصیصه‌های تهیه فیلمهای مستند است موجب شد که بعدازظهر همان روز در مسیر اراک در نزدیکی روستای زواریان کار تصویربرداری ادامه یابد. به علت خستگی زیاد ناشی از روز اول کار، محل اقامت شب اول در اراک تعیین گردید و گروه در مهمانسرای استاندار اراک اقامت نمود. در این فاصله تصاویر تهیه شده بازنگری شد و مسایل علمی و فنی مورد بحث گروه قرار گرفت و برای روز بعد برنامه کار تنظیم شد و گروه به استراحت پرداخت. در دومین روز مأموریت، به منظور استفاده بیشتر از نور روز از ساعت ۵ صبح فعالیتهای آغاز گردید و مسیر از سمت اراک به الیگودرز تغییر کرد و پس از عبور از شهر خمین براساس اطلاعات محلی بدست آمده از اداره منابع طبیعی شهرستان الیگودرز، سراب ماهی چال، رودخانه آب غار، محل تلاقی سراب ماهی چال و آب غار برای تهیه تصویر مورد استفاده قرار گرفت در بازگشت نیز برحسب موارد پیش‌بینی شده کار تصویربرداری از پدیده‌های جغرافیای طبیعی ادامه یافت. گروه دومین شب مأموریت خود را در خرم‌آباد اقامت نمود و طبق برنامه تنظیم شده ابتدا تصاویر دریافتی بازبینی شد و سپس نکاتی که بنظر می‌رسید در جمع مطرح گردید و برنامه روز بعد مهیا شد.

به علت فراوانی پدیده‌های خاص جغرافیایی در استان لرستان برنامه روز بعد تماماً به این استان اختصاص یافت سومین روز فعالیت با حرکت به سمت شهرستان الشتر آغاز شد در نزدیکی روستای رباط نمکی تصاویری از رود و پوشش گیاهی تنگ غرب کشور فراهم آمد و سپس سراب زرز و سراب امیر در شمال الشتر مورد بازدید قرار گرفت. در ادامه مسیر به علت کاهش نور، گروه شب را در خانه معلم پلدختر سپری نمود و صبح زود برای استفاده از نمونه‌های جالب پدیده‌های طبیعی ۶۰ کیلومتر به سمت خرم‌آباد بازگشت تا تصاویری از آبشار افرینه و تنگ ملای تهیه کند در ۵ کیلومتری پلدختر آبشار دیگری بنام اوتاف قرار دارد که مورد استفاده تصویری قرار گرفت. ادامه مسافرت به سمت استان خوزستان با تهیه تصاویری از بدلندهای مسیر اندیشک توأم شد که برخی از پدیده‌های فرسایش بادی و آبی نیز در خود داشت به علت فقدان امکانات در شهرستان اندیشک گروه شب را در مهمانسرای شهرداری دزفول گذراند تا روز بعد به سمت اهواز ادامه مسیر دهد. با توافق بین اعضاء گروه قرار شد از روز بعد پدیده‌های هیدرولوژیکی بیشتر مورد توجه قرار گیرد. چرا که برخی از اصطلاحات موجود در کتب درسی جغرافیا عمدتاً با مثالهایی از این استان قابل نمایش است. کار تهیه تصاویر از رودخانه کارون تمام روز بطول انجامید و سپس حرکت به سمت آبادان ادامه یافت و به علت تعطیلی روز جمعه امکان اخذ مجوز برای تهیه تصاویری از ساحل، بندر و اسکله آبادان فراهم نشد و گروه شبی دیگر را در محلی غریب (بوارده آبادان) سپری کرد. روز شنبه ۲۴ اردیبهشت صرف تهیه تصاویر رودخانه اروندرود، نخلستانهای بهمنشیر، رودخانه بهمنشیر، خور دوی رق، خور مارد و مردابهای اطراف آنها، نمکزارهای حوالی بندر امام خمینی (ره) شد و بعدازظهر تهیه تصاویر از اسکله امام خمینی انجام گرفت در ادامه مسیر به سمت بندر دیلم مناظری از زمینهای رُسی، رودخانه زهره، پدیده‌های فرسایش بادی، سواحل خلیج فارس، فرسایش ساحلی تهیه شد و گروه شب را در بندر گناوه اقامت نمود و صبح روز بعد پس از تهیه تصاویری از بندر گناوه به سمت بندر ریگ عزیمت نمود که این بندر مشخصات لازم برای تهیه تصویر خوب را نداشت و ادامه مسافرت به

استراحت در کیسه خواب و چادر و پشه و سایر حشرات موزی تکرار شد و با اینکه ورود گروه به منطقه مصادف با افتتاح پروژه برق‌رسانی به روستای مارگون بود اما امکان شارژ باتریهای دوربین و ضبط تصویر میسر نبود. روز بعد پس از انجام فعالیتهای لازم به سمت یاسوج حرکت ادامه یافت و استراحت شب در اقامتگاه مهمانسرای یاسوج خستگی روزهای قبل را تا حدودی کاهش داد دنباله مسافرت از مسیر سی سخت و همراه با تصاویری از کوههای دینار و قله دنا توأم بود و از دوراهی سمخیرم و شهرکرد به سمت شهرضا مسیر ادامه یافت در شهرضا فرصت مناسبی برای جمع‌بندی فعالیتهای انجام شده و گردآوری تجارب قابل استفاده برای مراحل بعدی مسافرت بدست آمد. با اینکه چهره همه اعضای گروه از تابش مستقیم آفتاب در مدت انجام این مأموریت سوخته بود و بسیاری از آنان پوستهای صورت و گردنشان در حال ریختن بود اما حاصل این مأموریت در این مرحله به حدی بود که موجب رضایت خاطر همه گردید. این فعالیتهای توسط کسانی انجام گرفته بود که اعتقاد قلبی به مفید بودن

آن داشتند و گامی خواهد بود در راه اعتلای دانش جغرافیای فرزندان این مرز و بوم زیرا به جز عشق و علاقه، هیچ عاملی قادر نخواهد بود ۱۶ ساعت کار روزانه را در زیر آفتاب سوزان، قابل تحمل سازد. ادامه این گزارش در فرصتهای آینده تقدیم خواهد شد.

● اولین کنفرانس منطقه‌ای تغییرات اقلیمی:

اولین کنفرانس منطقه‌ای تغییرات اقلیمی به وسیله سازمان هواشناسی کشور و با مساعدت مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه از ۱ تا ۳ خرداد ۷۵ در تهران برگزار گردید و در آن سخنرانانی از ایران و دیگر کشورهای جهان مسایل و مدلهای مربوط به تغییر اقلیم و پیامدهای آن را بر زندگی اقتصادی و اجتماعی انسانها بررسی کردند. آقای دکتر حسن حبیبی معاون اول رئیس‌جمهور و تعدادی از وزرا و شخصیت‌های سیاسی و فرهنگی کشور نیز هریک طی سخنانی به تأثیر تغییرات اقلیمی بر قلمرو مورد مطالعه و فعالیت خویش پرداخته و از اساتید و دانشمندان شرکت‌کننده در کنفرانس خواستند که در تحقیقات خویش به این موارد نیز توجه نمایند.

● طرح تألیف کتاب جغرافیای طبیعی:

در راستای اهداف گروه جغرافیا مبنی بر تهیه محتوا و منابع آموزشی متناسب با نیازهای نسل آینده طی دعوتی از آقایان دکتر فرج‌الله محمودی و دکتر بهلول علیجانی در شورای گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و

مسیر سفر برای تهیه فیلم آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی

سمت بوشهر انجام شد. در بوشهر پس از تعیین محل اقامت از طریق مسیر دلوار، باشی، سالم‌آباد، زیر آهک تصاویری از پدیده‌های طبیعی تهیه گردید. گروه اعزامی صبح روز سه‌شنبه از مسیر شهر آهرم مرکز شهرستان تنگستان به سمت برازجان حرکت کرد و پس از بازدید از چشمه آب گرم آهرم (که به علت بوی بسیار تند آن انجام هرگونه فعالیتی را غیرممکن می‌ساخت) مسیر برازجان و کازرون را ادامه داد و در کنار دریاچه فامور (پرشان) برای استراحت چادر زد. برخورد بسیار صمیمانه مسئولین محیط زیست این دریاچه سبب شد که مشکلات ناشی از هوای گرم، استراحت در کیسه خواب و انبوه پشه‌های مزاحم کنار این دریاچه قابل تحمل شود. و اگرچه در چنین فضایی عملاً امکان هیچگونه استراحتی وجود نخواهد داشت با این حال روز بعد ساعت ۵ صبح همه برای انجام وظایفشان آماده بودند. با استفاده از قایق شکاربانی اداره حفاظت محیط زیست کار تهیه تصاویر انجام گرفت. در ادامه مسیر به سمت شیراز تنگ ابوالحیات، دشت ارژن و چشمه‌های آهکی تصویربرداری شد که ریزش باران موجب قطع فعالیتهای گروه گردید. و شب خانه معلم شیراز پذیرای گروه خسته اما با روحیه تهیه فیلم «آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی» بود صبح روز بعد گروه از طریق مسیر سپیدان (اردکان فارس) برای تهیه تصاویری از آبشار مارگون عازم شد و پس از پشت سرگذشتن مشکلات زیاد به علت خرابی راه، قسمتی به صورت پیاده و عده‌ای با وسیله نقلیه وزارت نیرو در آخرین لحظات روز به پای آبشار مارگون رسیدند به علت ناتمام ماندن کار تصویربرداری گروه در پای آبشار اردو زد و داستان

فعالیت‌های جاری خود طرح تهیه کتاب فیلم جغرافیای استان را مطرح نموده است بر این اساس پس از انجام فعالیت‌های مقدماتی شامل برنامه‌ریزی و تعیین اولویت‌ها و تماس با کارشناسان دفتر تکنولوژی آموزشی طرح تهیه فیلم جغرافیای استان به جای کتاب جغرافیای استان آماده گردید و با بررسی‌های بعمل آمده استان زنجان به عنوان استان نمونه برای اجرای طرح آزمایشی انتخاب شد و آمادگی گروه جغرافیا برای آغاز اجرای طرح به دفتر تکنولوژی آموزشی اعلام گردید.

● بازدید از استان کهگیلویه و بویراحمد:

در پی طرح بررسی مشکلات و آشنایی با کمبودهای نظام جدید آموزش از سوی معاونت آموزشی متوسطه وزارت متبوع، یکی از کارشناسان گروه جغرافیا به همراه کارشناسانی از اداره کل امتحانات، حوزه معاونت پرورشی و آموزش فنی و حرفه‌ای متوسطه نظام جدید به مدت یک هفته (۱۸ تا ۲۳ آذرماه ۱۳۷۴) از استان کهگیلویه و بویراحمد بازدید کردند و با مراجعه به واحدهای آموزشی شهرستانهای مختلف این استان از نزدیک با نظرات همکاران آشنا شدند.

● فیلمبرداری از کسوف آبان ۷۴:

به دنبال وقوع کسوف کامل روز دوم آبانماه ۱۳۷۴، دفتر تکنولوژی آموزشی با مشارکت گروه جغرافیا فیلمی کامل از این رخداد طبیعی تهیه نمود و در تاریخ ۵ دیماه ۱۳۷۴ این فیلم به همراه صحنه‌هایی از فیلم آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی برای مسئولین و کارشناسان دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی در نمازخانه این دفتر به نمایش گذاشته شد.

تألیف کتب درسی، طرح تألیف کتاب جغرافیای طبیعی مطرح گردید که مقدمات برنامه‌ریزی و تهیه سرفصلها و عناوین و ریزمواد آن پس از طی مراحل مختلف مورد تصویب قرار گرفت و آقای دکتر علیجانی مقدمات تألیف را مورد بررسی قرار خواهند داد.

● طرح اجرای بازدیدهای علمی جغرافیایی در آموزشگاهها:

شورای برنامه‌ریزی گروه جغرافیا با استفاده از نیروهای فعال خود طرح اجرای بازدیدهای علمی را تهیه و در اختیار مسئولین و مشاورین ذیصلاح قرار داد. این طرح توسط خانم دکتر عزت‌السادات نقاشیان و آقایان سیاوش شایان و مهدی چوپینه تهیه شده است و در صورت تصویب شورای عالی آموزش و پرورش بازدیدهای علمی به عنوان بخشی از نمره درس جغرافیا محسوب خواهد شد. در این طرح علاوه بر فلسفه وجودی و اهمیت این فعالیت در آموزش جغرافیا، موارد مختلف و مناطق با امکانات متفاوت پیش‌بینی شده است.

طرح تهیه کتاب فیلم استانها:

شورای گروه جغرافیا در ادامه

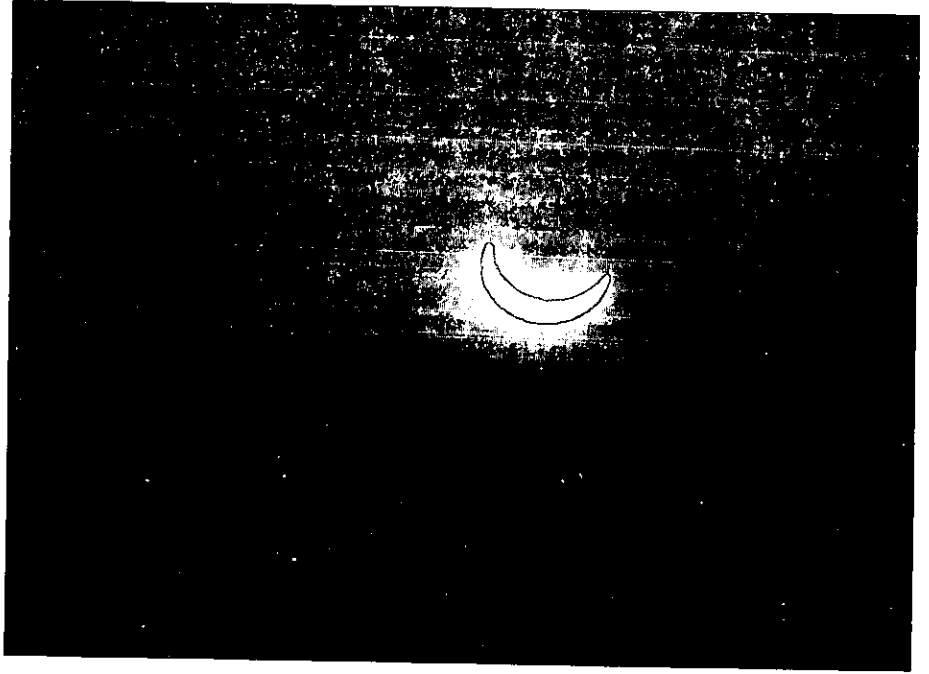
آبشار افرینه در بلدختر

صیاد گلشن مدرس تربیت معلم از آذربایجان
غریبی، دکتر حبیب‌اله مشایخی مدرس تربیت
معلم از مازندران، محمدباقر آرام مدرس تربیت
معلم تهران، علیرضا عصاره از انجمن اولیا و
مربیان و خانمها قدسیه سلوکی مدرس تربیت
معلم از سیستان و بلوچستان، فروزان قادریناه
از دفتر روابط بین‌الملل و شهناز پزشکی
مدرس تربیت معلم از تهران.

● برگزاری کارگاه آموزش و برنامه‌ریزی درس جغرافیا:

به همت گروه جغرافیا و مساعدت مسئولین
محترم دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی
و ریاست محترم سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی
آموزشی در ۵ اسفند ماه ۱۳۷۴ به مدت یک
هفته کارگاه آموزش جغرافیا توسط دکتر دیوید
لمبرت استاد دانشگاه لندن در رشته

برنامه‌ریزی درسی جغرافیا آقای دیوید وو یکی از مؤلفان موفق کتابهای
جغرافیا در انگلستان در تهران برگزار شد و کلیه کارشناسان گروه جغرافیا
و جمعی از کارشناسان سایر گروهها و دفاتر ستادی در این کارگاه آموزشی
شرکت کردند این کارگاه از جهت انتقال اطلاعات جدید و هدف‌دار
نمودن فعالیتهای کارشناسی بسیار مفید بود و نتایج آن در بهبود آموزش
جغرافیای کشور مؤثر خواهد بود.

● شرکت در برنامه‌های آموزشی جمعیت سازمان ملل:

صندوق بین‌المللی آموزش جمعیت سازمان ملل متحد (UNFPA)
طی طرح با دفتر آموزش جمعیت در ایران برنامه آموزش نیروی متخصص
را برای دستیابی به اهداف این پروژه در مراحل مختلف انجام می‌دهد.
در این راستا در تاریخ ۱۶ دیماه ۱۳۷۴ چهار نفر از کارشناسان دفتر
برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی از جمله یکی از کارشناسان گروه جغرافیا
به همراه ۶ نفر از مدرسین مراکز تربیت معلم از استانهای مختلف مجری

طرح و دو نفر از سایر دفاتر ستادی

وزارت متبوع برای آموزش به کشور

فیلیپین اعزام شدند. طول مدت این

دوره آموزش یک ماه بود و روزانه ۸

ساعت کلاس درس طراحی شده بود.

در این مدت با جدیدترین روشهای

آموزشی در دانشگاه فیلیپین آشنا شدند

و پس از کسب موفقیت و دریافت

گواهینامه به کشور مراجعت نمودند.

اعضای هیئت اعزامی عبارت بودند از:

آقای محمود امانی تهرانی کارشناس

گروه علوم، محمدرضا عنانی سراب

کارشناس مسئول گروه زبانهای

خارجی، مهدی چوبینه کارشناس گروه

جغرافیا، مجتبیٰ مقصودی کارشناس

آموزش متوسطه، محمودرضا اکبری

ورمزیار مدرس تربیت معلم از لرستان.

کارگاه آموزش جغرافیا در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی

مسابقه عکسهای جغرافیایی

گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در نظر دارد در جهت اعتلای دانش جغرافیا و توجه به روابط متقابل انسان و محیط زندگی پیرامون خویش و اهمیت آموزش جغرافیا در نظام آموزشی کشور، یک مسابقه عکس با موضوع **جغرافیای ایران و آموزش جغرافیا** برگزار نماید.

علاقه‌مندان به شرکت در این مسابقه می‌توانند عکسهای خود را که از پدیده‌های جغرافیایی ایران (طبیعی، انسانی، اقتصادی) و یا آموزش جغرافیا در ایران گرفته شده است تا تاریخ **۱۳۷۵/۱۲/۱۰** به آدرس تهران ۳۶۳-۱۵۸۵۵ دفتر مجله رشد آموزش جغرافیا - مربوط به مسابقه عکس ارسال نمایند.

شرایط شرکت در مسابقه:

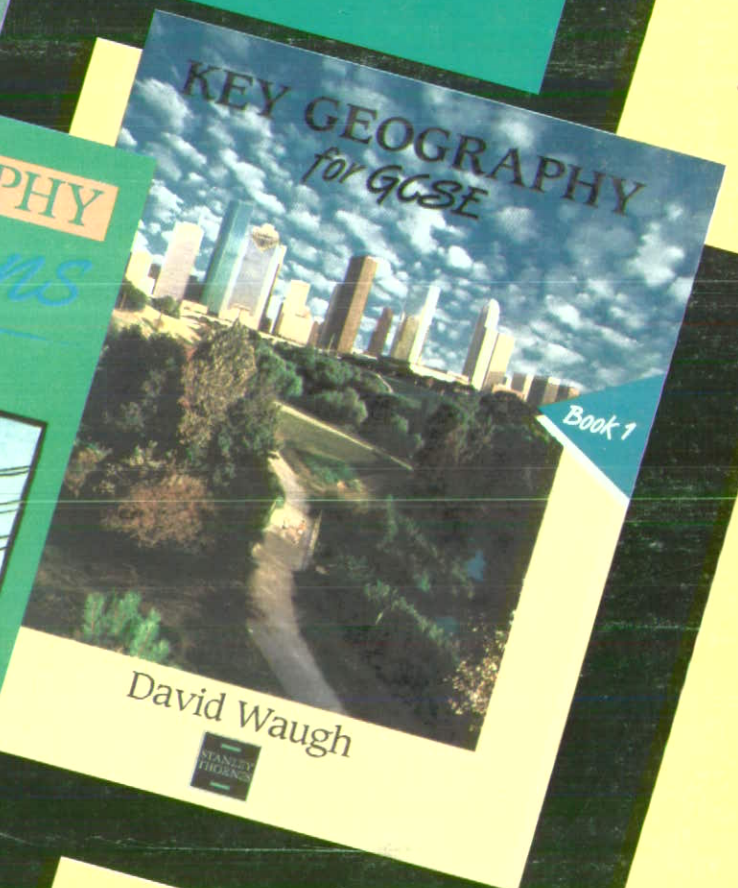
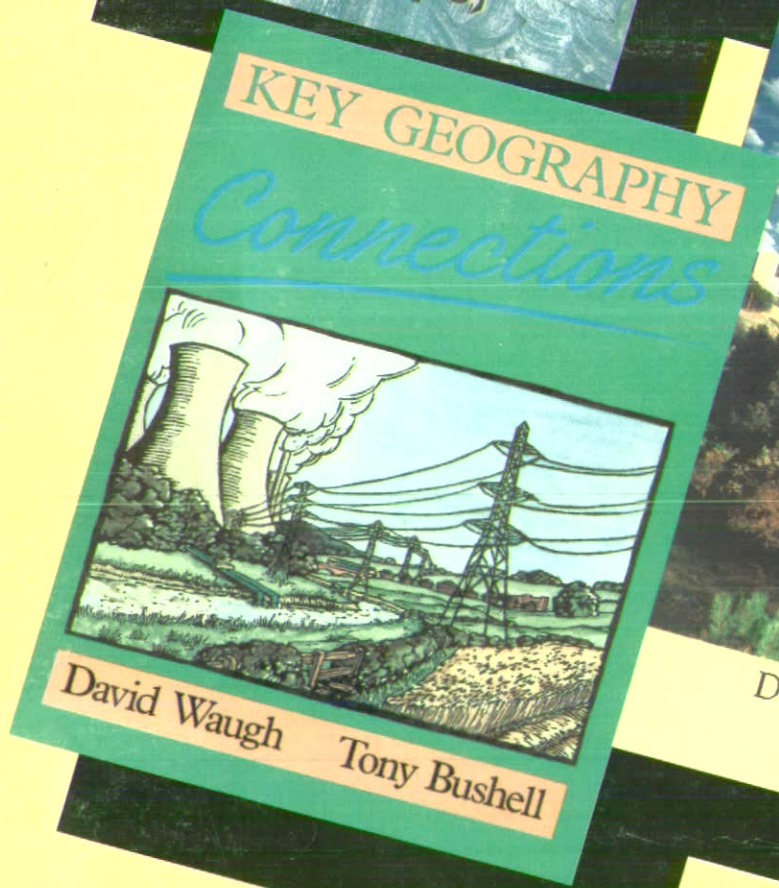
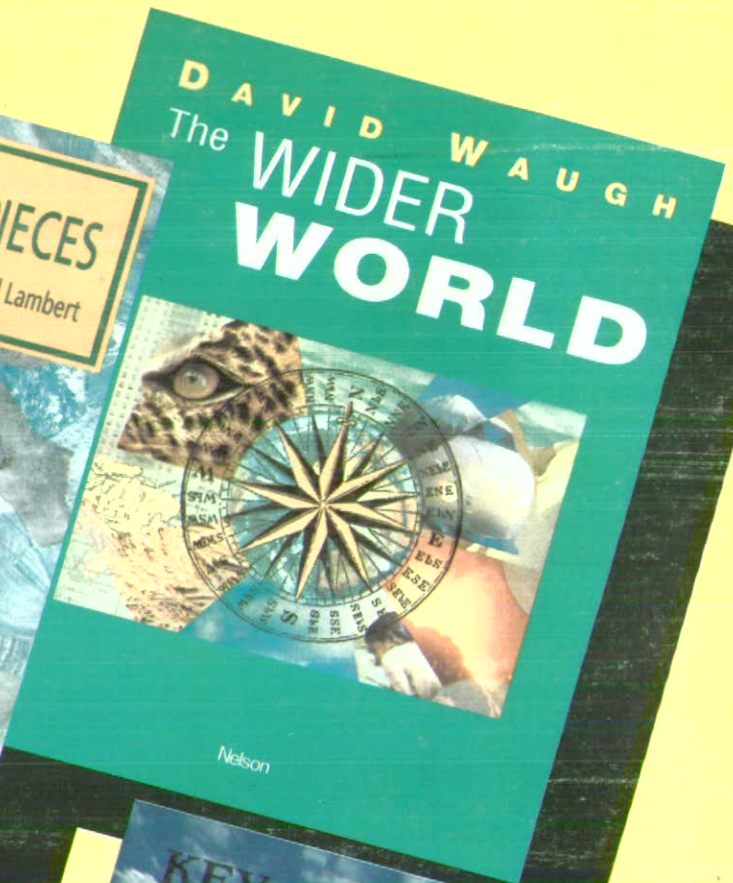
- ۱- اندازه عکسها 9×13 ، رنگی و همراه با نگاتیو آنها باشد.
- ۲- هر شرکت‌کننده می‌تواند حداکثر تا ۵ قطعه عکس را در مسابقه شرکت دهد.
- ۳- ضمیمه یا پشت هر عکس توضیح جغرافیایی درباره عکس نوشته شود.
- ۴- زمان عکسبرداری و مکان آن در پشت عکس قید گردد.
- ۵- به عکسهای برگزیده جوایز ارزنده‌ای اهداء می‌شود.
- ۶- از عکسهای شرکت داده شده در مسابقه در کتب درسی و مجلات منتشره از سوی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی استفاده خواهد شد.

فرم شرکت در مسابقه عکس گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف

اینجانب با پذیرش شرایط شرکت در مسابقه عکس گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، ضمن ارسال تعداد قطعه عکس 9×13 تقاضای شرکت در مسابقه عکس را دارم. نام و نام خانوادگی..... امضاء

کد پستی

آدرس:

تعدادی از کتابهای تألیف شده توسط اساتید کارگاه آموزش و برنامه‌ریزی درس جغرافیا
آقایان «دیوید وو» و «دیوید لامبرت»
(رجوع کنید به مقاله کارگاه آموزش‌برنامه‌ریزی درس جغرافیا)